

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2015-2016

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Κωνσταντίνας του Γεωργίου Γεωργοπούλου
Α.Μ.: 779

Αίτηση Επανάληψης της Διαδικασίας ενώπιον της Διοικητικής
Δικαιοσύνης

Μετά από καταδικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού
Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Επιβλέπων:

Σπυρίδων Βλαχόπουλος

Αθήνα, Νοέμβριος 2017

Copyright © [Κωνσταντίνα Γεωργοπούλου, Νοέμβριος 2017]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους με βοήθησαν και με υποστήριξαν καθ' όλη την διαδικασία εκπόνησής της.

Κατ' αρχήν, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντά μου καθηγητή της Νομικής Σχολής Αθηνών κ. Σπυρίδωνα Βλαχόπουλο για την ανάθεση της παρούσας εργασίας, την στήριξη, την καθοδήγησή του αλλά και την ενθάρρυνση που έδειξε στην λήψη πρωτοβουλιών.

Στη συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κ.κ. Αθανασόπουλο Ιωάννη, Δαούτη Σωτήρη, Ζυμοστρά Γεωργία και Νικολόπουλο Δημήτρη για το ενδιαφέρον τους, τις συμβουλές τους και την παροχή πολύτιμων στοιχείων.

Ολοκληρώνοντας αυτό τον κύκλο σπουδών, θέλω να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου Γιώργο και Εύη για την υπομονή τους και την πίστη τους σε εμένα. Ένα ξεχωριστό ευχαριστώ οφείλω στην αδερφή μου Αννέζα για την αισιοδοξία, την αγάπη της και την αμέριστη συμπαράστασή της. Τέλος ευχαριστώ την αγαπημένη μου φίλη Δήμητρα για την δημιουργικότητα και την εμπύχωση που μου έδειξε.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	9
<i>Α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....</i>	<i>9</i>
<i>Β) Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΑΔ..</i>	<i>12</i>
<i>Γ) Η ΣΥΣΤΑΣΗ REC R (2000) 2-19.01.2000 της CM.....</i>	<i>16</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΑΙΤΗΣΗ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ	17
<i>Α. ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ.....</i>	<i>18</i>
<i>Β. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ.....</i>	<i>21</i>
<i>Γ. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΣΤΙΚΩΝ/ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ.....</i>	<i>25</i>
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	28
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	31
<i>Α. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ.....</i>	<i>31</i>
<i>Β. ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ.....</i>	<i>32</i>
<i>Γ. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ.....</i>	<i>32</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΑΕΔΔ	35
<i>Α. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΑΡΑΔΕΚΤΟΥ.....</i>	<i>35</i>
<i>Β. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΒΑΣΙΜΟΥ σχολιαζόμενες μέσα από την νομολογία του ΣτΕ40</i>	
<i>Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ</i>	<i>46</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΣΚΟΠΟΣ & ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΝΔΙΚΟΥ ΜΕΣΟΥ	50
<i>Α. ΣΚΟΠΟΣ.....</i>	<i>50</i>
<i>Β. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ.....</i>	<i>55</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV: Η ΑΕΔΔ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΕΣ ΕΝΝΟΜΕΣ ΤΑΞΕΙΣ	58

<i>A. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ</i>	<i>58</i>
<i>B. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.....</i>	<i>61</i>
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ.....	65
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	69
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	71
ΙΣΤΟΓΡΑΦΙΑ	73
ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΕΠΑΦΕΣ	74

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Αίτηση επανάληψης διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ: ΑΕΔδ
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ΕΔΔΑ
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ΕΣΔΑ
- Ελεγκτικό Συνέδριο: ΕλΣυν
- Συμβούλιο της Επικρατείας: ΣτΕ
- Συμβούλιο της Ευρώπης: ΣΕ
- Τακτικά Διοικητικά Δικαστήρια: ΤΔΔ
- Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας: ΚΔΔ
- Σύνταγμα: Συντ. ή Σ.
- Προεδρικό Διάταγμα: π.δ.
- Νόμος: Ν.
- Άρθρο: άρ.
- Ολομέλεια: Ολ.
- Τμήμα: Τμ.
- Διοικητικό Πρωτοδικείο Αθηνών: ΔΠΑ
- αναγκαστικός νόμος: α.ν.
- Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου: ΘΠΔΔ
- Επιθεώρηση Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου: ΕΔΔΔΔ
- Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης: ΕΔΚΑ
- Το Σύνταγμα: ΤοΣ
- Νομικό Βήμα: ΝοΒ
- Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου: ΕφημΔΔ
- Δικαιώματα του Ανθρώπου: ΔτΑ
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ΕυρΕπιτροπήΔΑ

-Πρόσθετο Πρωτόκολλο: ΠΠ

-Επιτροπή Υπουργών (=Committee of Ministers): CM

- Σύσταση (=Recommendation) : Rec

-Κώδικας Ποινικής Δικονομίας: ΚΠΔ

-Ποινικός Κώδικας: ΠΚ

-Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας: ΚΠολΔ

-Αστικός Κώδικας: ΑΚ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία θα εξεταστεί το έκτακτο ένδικο μέσο της διοικητικής δικονομίας με τίτλο «Αίτηση επανάληψης της διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» (εφεξής ΑΕΔδ).

Όπως διαφαίνεται ήδη από την ονομασία της, η αίτηση αυτή προαπαιτεί μια δικονομική πορεία με δύο δικαστικές αποφάσεις, σε πρώτο χρόνο ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και σε δεύτερο χρόνο ενώπιον του ΕΔΔΑ το οποίο και διαπιστώνει παραβίαση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου η οποία (παραβίαση) είναι σχετική με την προηγουμένως εξαχθείσα εθνική δικαστική κρίση. Εν συνεχεία ο θιγόμενος επιστρέφει ενώπιον του ίδιου εθνικού διοικητικού δικαστηρίου και αιτείται την επανάληψη της ένδικης διαδικασίας. Πρακτικά, **η ΑΕΔδ αποτελεί το όχημα με το οποίο η εθνική έννομη τάξη –διαμέσου των δικαστικών της οργάνων– συμμορφώνεται προς την διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση. Η συμμόρφωση επιτυγχάνεται με την επανάληψη της ένδικης διαδικασίας ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου που εξέδωσε την δικαστική κρίση την σχετική με την διαγνωσθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση.**

Με αφετηρία την κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ υποχρέωση συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, παρουσιάζεται η Σύσταση της Επιτροπής των Υπουργών που αποτέλεσε το εφαλτήριο των δικονομικών ρυθμίσεων επανάληψης στην εθνική έννομη τάξη. Στη συνέχεια με την παρουσίαση των διαδικασιών επανάληψης στην ποινική και την πολιτική δικονομία επιχειρείται μία σύγκριση με την αντίστοιχη ρύθμιση στην διοικητική δικονομία. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται οι προϋποθέσεις παραδεκτού και βάσιμου του ενδίκου μέσου ενώπιον της διοικητικής δικαιοσύνης όπως αυτές συνάγονται από την νομοθεσία και την μέχρι πρότινος νομολογιακή πρακτική. Επιπλέον αναλύονται ο σκοπός και η συνταγματική κατοχύρωση του νέου ενδίκου μέσου στο χώρο της διοικητικής δικονομίας. Τέλος, παρουσιάζονται τα αντίστοιχα προβλεπόμενα ένδικα μέσα στην διοικητική δικονομία άλλων ευρωπαϊκών κρατών.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΛΑΙΣΙΟ

Α) ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε στις 5 Μαΐου 1949¹ με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου άλλως αποκαλούμενη και Καταστατικό του Συμβουλίου Ευρώπης από δέκα κράτη: Βέλγιο, Δανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία(Κάτω Χώρες), Νορβηγία, Σουηδία και Ην. Βασίλειο. Η Ελλάδα προσχώρησε στο Συμβούλιο μαζί με την Τουρκία αργότερα το ίδιο έτος (1949).

Ένα χρόνο μετά την ίδρυση του ΣΕ στις 4 Νοεμβρίου 1950 στην Ρώμη υπογράφηκε από 12 μέλη του ΣΕ η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών γνωστή ως ΕΣΔΑ η οποία ετέθη σε ισχύ στις 03.09.1953². Η Ελλάδα κύρωσε δύο φορές την Σύμβαση μαζί με το 1^ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο αυτής³ με τους ν. 2329/21-3-1953 (ΦΕΚ Α' 68) και εν συνεχεία μετά την πτώση της χούντας⁴ με το ν.δ. 53/1974 (Α' 256).

Βασική πηγή έμπνευσης της ΕΣΔΑ είναι η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ), που διακηρύχθηκε από τον ΟΗΕ το 1948. Γι αυτό άλλωστε το λόγο στις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης, γινόταν ρητή μνεία των άρθρων της ΟΔΔΑ στα οποία αντιστοιχούσε καθένα από τα αναγνωριζόμενα με την ΕΣΔΑ δικαιώματα⁵. Δύο είναι οι βασικές διαφορές μεταξύ των δύο διεθνών κειμένων, η ΕΣΔΑ προστατεύει μόνο τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα όχι όμως τα κοινωνικά σε αντίθεση με την ΟΔΔΑ. Σε δεύτερο επίπεδο στο κείμενο της ΟΔΔΑ η προστασία των δικαιωμάτων είναι ο αυτοσκοπός της διακήρυξης. Αντιθέτως η προστασία των αναγνωριζόμενων από την ΕΣΔΑ δικαιωμάτων θεωρείται μέσο για την επίτευξη του σκοπού της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁶.

¹ Σύμφωνα με τον καθηγητή Φ. Βεγλερή, *Η σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1977, σελ. 8 υποσημ. 12 : «Το λιγότερο δεδηλωμένο αλλά ενεργό κριτήριο αμοιβαίας εκλογής των μελών του ΣΕ ήταν κατά βάθος κοινό μ'εκείνο που υπαγόρευε, το 1949, τη συγκρότηση του ΝΑΤΟ, όπου η στρατιωτικογεωγραφική μέριμνα ήταν η βαρύνουσα.Οι ημερομηνίες ιδρύσεως του ΝΑΤΟ (18.2.1949, πρωτότερη δημοσίευση του Συμφώνου, 4.4.1949, υπογραφή του, 24.8.1949 τυπική έναρξη ισχύος) πλαισιώνουν χαρακτηριστικά την υπογραφή του Καταστατικού του Σ. της Ευρώπης.»

² <http://www.coe.int/en/web/human-rights-convention/the-convention-in-1950>.

³ Το 1^ο ΠΠ ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, στην εκπαίδευση και στην διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών.

⁴ ΕυρΕπιτροπήΔΑ, *Δανία, Σουηδία, Νορβηγία, Ολλανδία κατά Ελλάδος*, 05.11.1969, για συστηματική παραβίαση κυρίως του αρ. 3 ΕΣΔΑ από το καθεστώς της χούντας των συνταγματαρχών εγκατεστημένο από την 21.4.1967. Η Ελλάδα κατήγγειλε την συμμετοχή της στο ΣΕ και την ΕΣΔΑ (ΥΣ01-17,ΥΣ01-16 (ΦΕΚ Α' 36)).

⁵ Λ-Α Σισιλιάνος, «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου(ΕΣΔΑ)-Ερμηνεία κατ' άρθρο», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013 σελ. 23

⁶ Προοίμιο της ΕΣΔΑ

Σύμφωνα με τον καθηγητή Λ-Α Σισιλιάνο⁷, οι διαφορές αυτές απηχούν το ιδεολογικό στίγμα της ΕΣΔΑ. Στο ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής, η αναφορά του προοιμίου σε «αληθή δημοκρατικά καθεστώτα» απέβλεπε στο να αντιδιαστείλει τις «αληθινές» δημοκρατίες της Δυτικής Ευρώπης από τις «λαϊκές και σοσιαλιστικές» δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης. Σύμφωνα με τους συντάκτες της Σύμβασης⁸, η ευρωπαϊκή οικονομική ενοποίηση ήταν αναγκαίο προαπαιτούμενο για την αναγνώριση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Κατά τούτο, παρουσιάζει ενδιαφέρον η θέση του Χ. Αναγνωστόπουλου ότι η ΕΣΔΑ αποτέλεσε κατάλληλο όπλο για τη διεξαγωγή του ψυχρού πολέμου με ιδεολογικά μέσα.⁹ Στον τομέα των κοινωνικών δικαιωμάτων, το 1961, υπεγράφη ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης στον οποίο αναγνωρίζονται μεν τα κοινωνικά δικαιώματα η προστασία όμως αυτών είναι ελλιπέστερη από την αντίστοιχη της ΕΣΔΑ.

Το σύστημα προστασίας της ΕΣΔΑ εισάγει δύο βασικές καινοτομίες, για τα δεδομένα του διεθνούς δικαίου: α) τον δικαιοδοτικό μηχανισμό προστασίας των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, ήτοι το ΕΔΔΑ και β) τον θεσμό της ατομικής προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ για παραβιάσεις που συντελούνται από το συμβαλλόμενο κράτος.

Προς την κατεύθυνση της αναβάθμισης των ανωτέρω θεσμών συνέβαλλε το 11^ο ΠΠ (θέση σε ισχύ 01.11.1998) με το οποίο η δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ και η ατομική προσφυγή κατέστησαν υποχρεωτικές για όλα τα κράτη-μέλη της ΕΣΔΑ¹⁰. Με τον τρόπο αυτό η παραβίαση των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ γίνεται «προσωπική υπόθεση» του θύματος το οποίο έχει τη δυνατότητα να ενάγει ενώπιον του ΕΔΔΑ το συμβαλλόμενο κράτος. Την ίδια στιγμή, η άσκηση ατομικής προσφυγής θεωρείται ότι δεν υποκρύπτει τους διεθνείς ανταγωνισμούς που πιθανώς αναφύονται στα πλαίσια των διακρατικών προσφυγών¹¹. Έτσι, το εργαλείο της ατομικής προσφυγής δικαιολόγησε προοδευτικά την δεσμευτικότητα που ανέπτυξε η νομολογία του ΕΔΔΑ για τα καθ' ου η προσφυγή κράτη.

Παράλληλα, με την «αύξηση της δημοτικότητας» της νομολογίας του ΕΔΔΑ, η διευκόλυνση άσκησης της ατομικής προσφυγής είχε και μια ακόμη συνέπεια, οδήγησε αναμενόμενα σε σώρευση

⁷ Λ-Α Σισιλιάνος,ό.π., σελ. 25 επ.

⁸ H. TEITGEN: «.....Everyone will however understand that it is necessary to begin at the beginning and to guarantee political democracy in the European Union and then to co-ordinate our economies, before undertaking the generalization of social democracy». Λ-Α Σισιλιάνος, ό.π....., σελ. 26 υποσημ. 17

⁹ Χ. Αργυρόπουλος, «ΕΣΔΑ: Ιστορικότητα και προσαρμογή ο ρόλος του ΕυρΔΔΑ», ΝοΒ 57/2009, σ. 1964-1966.

¹⁰ «....[Για τα κράτη της Αν. Ευρώπης] η ταυτόχρονη με την εισδοχή στο ΣΕ υπογραφή και η μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα επικύρωση της ΕΣΔΑ και των πρόσθετων πρωτοκόλλων καθώς και η αναγνώριση της υποχρεωτικής δικαιοδοσίας του ΕΔΔΑ και του δικαιώματος ατομικής προσφυγής αποτέλεσαν πολιτική προϋπόθεση της έγκρισης της υποψηφιότητάς [τους].» Κ. Χρυσόγονος, *Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Εθνική Έννομη Τάξη*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001 σελ. 97επ.

¹¹ Η ανοχή στην συστηματική μη συμμόρφωση κρατών-μελών όπως η Τουρκία στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ αποτελεί απόδειξη ότι οι διεθνείς ανταγωνισμοί είναι υπαρκτοί.

ατομικών προσφυγών είτε προφανώς απαραδέκτων είτε που στηρίζονταν στην ίδια παραβίαση εκ μέρους του εναγόμενου κράτους. Ως προς το συστηματικό κράτος-παραβάτη, το πρόβλημα αντιμετωπίστηκε με την θέση σε ισχύ την 01.06.2010 του 14^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ¹². Δύο από τις αλλαγές που προωθήθηκαν με το πρωτόκολλο αυτό¹³ είναι: α) ο θεσμός της δίκης-πilotου που αφορά *δομικά προβλήματα*¹⁴ του καθ' ου κράτους (αρ.28 §1β ΕΣΔΑ) και β) η ανάδειξη της Επιτροπής των Υπουργών (CM) σε κατ' εξοχήν όργανο επίβλεψης της συμμόρφωσης των κρατών στις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ(αρ. 46 ΕΣΔΑ§§3-5)¹⁵.

Η ενδυνάμωση του μηχανισμού παρακολούθησης της CM, με την πρόβλεψη συνεπειών σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, έμμεσα απηύθυνε μια επιταγή στα κράτη-μέλη να συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Έρχεται, λοιπόν, στο προσκήνιο η έννοια της «υποχρέωσης συμμόρφωσης» εκάστου κράτους προς τις καταδικαστικές εις βάρος του αποφάσεις του ΕΔΔΑ.

Λίγους μήνες μετά την θέση σε ισχύ του 14^{ου} ΠΠ, στην Ελλάδα δημοσιεύεται ο ν. 3900/17.12.2010 στον οποίο προβλέπεται έκτακτο ένδικο μέσο αίτησης επανάληψης διαδικασίας ενώπιον των Τακτικών Διοικητικών Δικαστηρίων μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ προκειμένου να *ενισχυθεί η δεσμευτικότητα της απόφασης του ΕΔΔΑ*¹⁶.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ και ο θεσμός της ατομικής προσφυγής δικαιολόγησαν την νομική δεσμευτικότητα των αποφάσεων του ΕΔΔΑ. Ενώ στην συνέχεια η πρόβλεψη συγκεκριμένων συνεπειών σε περίπτωση μη τήρησης της δεσμευτικότητας αυτής, έθεσαν τις βάσεις της υποχρέωσης συμμόρφωσης.

¹² Η Ελλάδα το είχε κυρώσει ήδη με τον ν. 3344/2005 (Α' 133).

¹³ Λ-Α Σισιλιάνος, «Η αναθεώρηση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Το 14^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ», ΝοΒ 2005/219.

¹⁴ Για τον χαρακτηρισμό μιας παράβασης ως δομικό πρόβλημα κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν: α) το σύνολο των ατομικών προσφυγών που έχουν κατατεθεί για παραβίαση της ΕΣΔΑ με την ίδια πράξη και β) διεθνείς εκθέσεις, κείμενα διασκέψεων, κείμενα της CM ως όργανο επίβλεψης. Ενδεικτικά: ΕΔΔΑ, *Γλύκαντζη κατά Ελλάδος*, 30.10.2012. (πilotική απόφαση για υπερβολική διάρκεια εθνικών διαδικασιών)

¹⁵ Αρχικά, η υποχρέωση συμμόρφωσης συνιστούσε έναν λευκό κανόνα δικαίου υπό την έννοια ότι η προβλεπόμενη κύρωση, η αποβολή από το ΣΕ κατ' αρ. 8 καταστατικού ΣΕ, ήταν εξαιρετικά αυστηρή και σε τελευταία ανάλυση δεν εξυπηρετούσε τους σκοπούς της Σύμβασης. Με την §4 του αρ. 46 η CM αποκτά την δυνατότητα να ενάγει εκ νέου ενώπιον του ΕΔΔΑ το κράτος που δεν συμμορφώνεται. Δημιουργείται έτσι μια έννομη συνέπεια σε περίπτωση μη συμμόρφωσης. Η πολιτική υφή του οργάνου επίβλεψης της συμμόρφωσης αποδεικνύει ότι η συμμόρφωση δεν ανήκει στο νομικό πλαίσιο αλλά αποκτά χαρακτήρα πολιτικό.

¹⁶ Sic από αιτιολογική έκθεση ν. 3900/2010 (Α' 213) αρ. 23

B) Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΣΥΜΜΟΡΦΩΣΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Γενικά η υποχρέωση συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ προβλέπεται στο αρ. 46 ΕΣΔΑ. Είναι δε εκ των ων ουκ άνευ ότι αφορά τις καταδικαστικές αποφάσεις. Η έννοια της συμμόρφωσης όμως χρήζει περαιτέρω διερεύνησης ως προς το περιεχόμενο και την έκτασή της. Στην διερεύνηση αυτή κυρίαρχο ρόλο διαδραματίζουν αφενός οι εξουσίες που αναγνωρίζονται στο Δικαστήριο του Στρασβούργου κατά την εκφορά της δικαστικής του κρίσης και αφετέρου η Επιτροπή των Υπουργών ως εποπτεύον την συμμόρφωση όργανο.

Ιστορικά το ζήτημα της ισχύος των αποφάσεων του ΕΔΔΑ είχε τεθεί ήδη από το χρόνο σύνταξης της ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα στην πρόταση που υποβλήθηκε από την Ευρωπαϊκή Κίνηση¹⁷ προβλεπόταν ότι *«Το Δικαστήριο μπορεί να διατάζει μέτρα αποζημίωσης ή να απαιτήσει από το ενδιαφερόμενο κράτος να αναλάβει ποινική ή διοικητική δράση σχετικά με τα υπεύθυνα για την παραβίαση πρόσωπα, ή να απαιτήσει την ανάκληση, κατάργηση ή τροποποίηση της πράξης.»* Ενώπιον της Συμβουλευτικής Συνέλευσης¹⁸ ο Γάλλος αντιπρόσωπος Pierre-Henri Teitgen υπέβαλλε σχέδιο για συνθήκη το οποίο έδινε τη δυνατότητα στο μελλοντικό Δικαστήριο να διατάζει το καθ' ου κράτος να ακυρώσει ή να τροποποιήσει ενδοπολιτειακές αποφάσεις, να αποκαταστήσει τη ζημία και να επιβάλλει κυρώσεις στους υπαιτίους. Τόσο ευρείες εξουσίες δεν θα γινόντουσαν αποδεκτές από τα συμβαλλόμενα μέρη. Στις προπαρασκευαστικές εργασίες δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι το Δικαστήριο δεν θα έχει την εξουσία να κηρύσσει άκυρες ή να τροποποιεί πράξεις προερχόμενες από τα όργανα των συμβαλλομένων κρατών.¹⁹

Οι εξουσίες που έχει το ΕΔΔΑ κατά την διαμόρφωση της καταδικαστικής του κρίσης περιλαμβάνονται στο αρ. 41 ΕΣΔΑ όπου ορίζεται ότι: *«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»*

Από την διάταξη συνάγεται ότι το Δικαστήριο διαπιστώνοντας την παράβαση έχει κατά σειρά τρεις επιλογές: α) διαπίστωση ότι μπορεί να υπάρξει «τέλεια» εξάλειψη των συνεπειών αυτής απ' το εσωτερικό δίκαιο β) επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης ή τέλος γ) διαπίστωση παραβίασης ως επαρκή

¹⁷ Πρόκειται για τις χώρες, κυρίως Αγγλία-Γαλλία, οι οποίες διοργάνωσαν την Συνδιάσκεψη της Χάγης το 1948 από την οποία προέκυψε η ίδρυση του ΣΕ. Πηγή: <http://europeanmovement.eu/who-we-are/history/>

¹⁸ Τον Ιούλιο του 1974 η Συμβουλευτική Συνέλευση μετονομάστηκε σε Κοινοβουλευτική Συνέλευση. Από το 1990 ο όρος χρησιμοποιείται ευρέως στα δημοσιευμένα από το ΣΕ κείμενα. Μαζί με την Επιτροπή των Υπουργών και το Κογκρέσο Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών αποτελούν τα πολιτικά όργανα του ΣΕ. Πηγή: <http://www.hellenicparliament.gr/Diethneis-Drastiriotites/Diethnes-Perivallon/Diethneis-Organismoi/>

¹⁹ Travaux Preparatoires, Collected Edition of the Travaux Preparatoires of the European Convention on Human Rights, τομ.1 Χάγη 1975, σελ. 276

ικανοποίηση του παθόντος-μη αναγκαίας στην συγκεκριμένη υπόθεση επιδίκασης δίκαιης ικανοποίησης²⁰.

Συνήθως η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ περιλαμβάνει δύο σκέλη, στο πρώτο το Δικαστήριο διαπιστώνει αυθεντικά (αρ. 32 ΕΣΔΑ) αν υπήρξε στην επίδικη περίπτωση παραβίαση και ποιός/-ων διατάξεων της ΕΣΔΑ. Σε καταφατική περίπτωση, ενίοτε η απόφαση έχει δεύτερο σκέλος με το οποίο χορηγεί στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση συγκεκριμένου ύψους για υλική ζημία ή ηθική βλάβη.²¹

Με το αρ. 46§§1-2 ΕΣΔΑ ορίζεται ότι: «1. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι. 2. Η οριστική απόφαση του Δικαστηρίου διαβιβάζεται στην Επιτροπή των Υπουργών, η οποία εποπτεύει την εκτέλεση της εν λόγω απόφασης.» Περαιτέρω στο αρ. 44 ΕΣΔΑ προβλέπονται οι όροι υπό τους οποίους η απόφαση καθίσταται οριστική²².

Για αμφότερα τα σκέλη της απόφασης, η νομολογία του ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι υπάρχει υποχρέωση συμμόρφωσης. Έτσι, στην απόφαση ΕΔΔΑ *Scozzari και Giunta κ. Ιταλία*²³ το Δικαστήριο υπογράμμισε ότιμε το αρ. 46 της Σύμβασης τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη ανέλαβαν να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου σε κάθε περίπτωση όπου είναι διάδικα μέρη, η εκτέλεση των οποίων ελέγχεται από την Επιτροπή των Υπουργών. Ακολούθως, μεταξύ άλλων, όταν το Δικαστήριο διαπιστώνει παραβίαση της Σύμβασης από το διάδικο κράτος η υποχρέωσή του είναι όχι μόνο να πληρώσει το ποσό της δίκαιης ικανοποίησης αλλά να επιλέξει, υποκείμενο στον έλεγχο της Επιτροπής των Υπουργών, τα γενικά ή/και ατομικά μέτρα, αν χρειάζεται, που θα υιοθετηθούν στο εσωτερικό δίκαιο ώστε να τεθεί τέρμα στην διαγνωσθείσα από το Δικαστήριο παραβίαση και να επανορθωθούν κατά το δυνατόν οι επιπτώσεις αυτής..... Περαιτέρω, υπό τον όρο του ελέγχου της Επιτροπής των Υπουργών, το καθ' ου κράτος παραμένει ελεύθερο να επιλέξει τα μέσα με τα οποία θα εκτελέσει την προβλεπόμενη στο άρθρο 46 της Συμβάσεως νομική του υποχρέωση, υπό

²⁰ Στην πράξη η μη επιδίκαση δίκαιης ικανοποίησης παρατηρείται σε υποθέσεις όπου το ΕΔΔΑ κρίνει επίμεμπτη την συμπεριφορά του θιγόμενου. Χαρακτηριστική η απόφαση ΕΔΔΑ, *McCann κ.α κατά Ην. Βασιλείου*, 27.9.1995. Η απόφαση επικρίθηκε από μέλη της θεωρίας όπως αναφέρει ο Κ. Χρυσόγονος ό.π., σελ.354, υποσημ. 21. Επίσης μέλη του ΕΔΔΑ ασκούν κριτική στο ανεπαρκές της απλής διαπίστωσης της παραβίασης βλ. Ν.Σανσονέτης (επιμ. Λ-Α Σισιλιάνος), *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση...ο.π.*, σελ. 703 υποσημ. 1

²¹ Ε.Ν. Ποδηματά «Σκέψεις για το Δεδικασμένο και την Εκτελεστότητα των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ στην ημεδαπή έννομη τάξη», ΕλλΔι 2000/ 41, σελ. 327-331

²² Αρ. 44 ΕΣΔΑ: «1. Η απόφαση του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης είναι οριστική. 2. Η απόφαση του Τμήματος καθίσταται οριστική: α. οσάκις οι διάδικοι δηλώνουν ότι δεν θα ζητήσουν την παραπομπή της υπόθεσης ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης ή β. τρεις μήνες μετά την ημερομηνία της απόφασης εάν δεν ζητήθηκε η παραπομπή της υπόθεσης ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης ή γ. οσάκις το Συμβούλιο του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης απορρίπτει τη σχετική με την παραπομπή αίτηση που συντάσσεται κατ' εφαρμογή του άρθρου 43.»

²³ ΕΔΔΑ, *Scozzari και Giunta κ. Ιταλίας* (Ευρεία Σύνθεση), 13.7.2000, Συλλογή αποφάσεων του ΕΔΔΑ 2000 VIII, §249

τον όρο ότι τα μέτρα αυτά θα είναι συμβατά προς τις προϋποθέσεις που θέτει η νομολογία του Δικαστηρίου.»

Ως προς το σκέλος της απόφασης με το οποίο επιδικάζεται δίκαιη ικανοποίηση, είναι σαφές ότι η συμμόρφωση παίρνει την μορφή της καταβολής του συγκεκριμένου ποσού προς τον παθόντα. Μολονότι το ζήτημα της ικανοποίησης του θιγόμενου όταν το κράτος αρνείται να καταβάλλει το επιδικασθέν ποσό έχει απασχολήσει την θεωρία^{24 25}, αναγκαστική εκτέλεση της απόφασης του ΕΔΔΑ άκοντος του ηττηθέντος κράτους-διαδίκου, δεν νοείται. Η διαδικασία καταβολής της δίκαιης ικανοποίησης ως και η νομοθετική πρόβλεψη διαδικασίας καταβολής από την εσωτερική νομοθεσία επιβλέπεται από την Επιτροπή των Υπουργών (CM)²⁶. Στην πράξη, συνήθως, τα κράτη-μέλη καταβάλλουν τα επιδικασθέντα ποσά.

Ως προς το αναγνωριστικό σκέλος της απόφασης με το οποίο διαπιστώνεται ότι μία ενδοπολιτειακή πράξη παραβίασε άρθρο της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων αυτής, το βασικό πρόβλημα που ανακύπτει, σ' αντίθεση με την δίκαιη ικανοποίηση, είναι η μορφή που τυχόν θα λάβει η υποχρέωση συμμόρφωσης.

Η μορφή ή αλλιώς το περιεχόμενο της συμμόρφωσης προς το αναγνωριστικό σκέλος της απόφασης του ΕΔΔΑ δεν μπορεί να προσδιοριστεί από την ίδια την απόφαση για τους εξής λόγους: α) διότι ιστορικά το ΕΔΔΑ δεν έχει εξουσία να καταργεί/ακυρώνει/τροποποιεί ενδοπολιτειακές πράξεις (μη άμεσο αποτέλεσμα) β) από την αρχή της προηγούμενης εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων συνάγεται ότι στην εθνική έννομη τάξη θα προϋπάρχει μία αμετάκλητη εθνική δικαστική κρίση που θα παράγει κανονικά τα έννομα αποτελέσματά της ανεξαρτήτως καταδίκης ή μη από το ΕΔΔΑ και γ) η εθνική απόφαση δεν μπορεί να ακυρωθεί από το ΕΔΔΑ διότι αφενός αυτό δεν λειτουργεί ως δικαστήριο τέταρτης βαθμίδας και αφετέρου κάτι τέτοιο θα παραβίαζε την λειτουργική ανεξαρτησία των εθνικών δικαστών.

Η ΕΣΔΑ στο αρ. 41 ορίζει ότι η επιδίκαση της δίκαιης ικανοποίησης γίνεται εφόσον δεν διαπιστωθεί κατά το εσωτερικό δίκαιο «τέλεια» εξάλειψη των συνεπειών της παράβασης που αναγνώρισε το ΕΔΔΑ. Κατά το διεθνές δίκαιο η τέλεια εξάλειψη των συνεπειών μιας παράβασης από ένα κράτος συνίσταται στην πλήρη επαναφορά των πραγμάτων στην κατάσταση που υπήρχε

²⁴ Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα, *Η εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Αθήνα, Baden Baden, 1996 σελ. 53

²⁵ Λ. Καρέλου, *Η αναγκαστική εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη*, ΝοΒ 2015/201 σ. 201

²⁶ Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας επίβλεψης συνιστά για την Ελλάδα η υπόθεση ΕΔΔΑ, *Ελληνικά Διυλιστήρια Στραν κ.α. κατά Ελλάδος*, 9.12.1994, όπου υπήρξε καθυστέρηση καταβολής της δίκαιης ικανοποίησης για περίπου 2 έτη. Μετά την προσωρινή απόφαση της Επιτρ. Υπουργών στις 15.5.1996 η κυβέρνηση κατέβαλλε την υψηλότερη μέχρι τότε αποζημίωση ύψους -με τους τόκους- 30.000.000\$ τον Ιανουάριο 1997.

πριν την παραβίαση ή αλλιώς την αρχή του διεθνούς δικαίου *restitutio in integrum* που διατύπωσε το Διεθνές Δικαστήριο Διαρκούς Δικαιοσύνης το 1928 στην υπόθεση Chorzow.

Απόφαση της 13.9.1928, Γερμανία κατά Πολωνίας, A 17, σ.47: «*Η βασική αρχή που διατρέχει κάθε παράνομη πράξη είναι ότι η αποκατάσταση πρέπει, ει δυνατόν, να αίρει τις επιπτώσεις της παραβίασης και να αποκαθιστά τα πράγματα όπως θα ήταν εάν δεν είχε διαπραχθεί η παραβίαση. Επαναφορά των πραγμάτων ή, όπου αυτή δεν είναι δυνατή, καταβολή χρηματικού ποσού που να ανταποκρίνεται στην αξία που θα είχε η επαναφορά αν ήταν δυνατή.*»^{27 28}

Αυτή την γενική αρχή που ισχύει επί διακρατικών προσφυγών, το ΕΔΔΑ μετέφερε στο πεδίο των ατομικών προσφυγών ήδη από την απόφαση ΕΔΔΑ Παπαμιχαλόπουλος κ.α κ. Ελλάδος, 31.10.1995(§34).

Συμπερασματικά, από τα παραπάνω συνάγεται ότι η υποχρέωση συμμόρφωσης προς την απόφαση του ΕΔΔΑ που αναγνωρίζει την παραβίαση λαμβάνει την μορφή της υποχρέωσης του κράτους να άρει τις συνέπειες της διαπιστωθείσας παράβασης ωσάν αυτή να μην είχε γίνει (*restitutio in integrum*). Την γενική αυτή υποχρέωση εποπτεύει η CM κατ' αρ. 46§2ΕΣΔΑ ενώ το κράτος επιλέγει τα γενικά ή/και ατομικά μέτρα συμμόρφωσης. Ως ατομικά μέτρα νοούνται αυτά που σκοπούν στην ικανοποίηση του συγκεκριμένου παθόντα ενώ ως γενικά μέτρα συμμόρφωσης θεωρούνται τα μέτρα που υπερβαίνουν τα υποκειμενικά όρια της διαφοράς και στοχεύουν στην μη επανάληψη στο μέλλον της ίδιας παράβασης που διαπίστωσε το ΕΔΔΑ εις βάρος του ίδιου ή άλλου προσώπου.

²⁷ Κ. Χρυσόγονος, *Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Εθνική Έννομη Τάξη*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001 σελ. 353 υποσημ. 16.

²⁸ Στην απόφαση αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι στηρίζεται όλη η συλλογιστική του αρ. 41 ΕΣΔΑ. Υπό το πρίσμα της *restitutio in integrum* όταν αυτή δεν είναι δυνατή, η δίκαιη ικανοποίηση σε περίπτωση υλικής ζημίας ισούται με το σύνολο αυτής της ζημίας έτσι με την καταβολή του ποσού επέρχεται πλήρης αποκατάσταση του προσφεύγοντος.

Γ) Η ΣΥΣΤΑΣΗ REC R (2000) 2-19.01.2000 της CM

Από την σκοπιά του εσωτερικού δικαίου, ακόμα και μετά την έκδοση της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, η εθνική δικαστική κρίση που προϋπήρχε της προσφυγής στο ΕΔΔΑ εξακολουθεί να παράγει τα αποτελέσματά της.

Μολονότι το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι η επιλογή των μέτρων συμμόρφωσης ανήκει στο καθ' ου κράτος²⁹ η CM την 19^η Ιανουαρίου 2000 εξέδωσε την Recommendation No R (2000) 2 με τίτλο «Επανεξέταση ή επανάληψη ορισμένων υποθέσεων σε εθνικό επίπεδο, σε συμμόρφωση προς αποφάσεις του ΕΔΔΑ».

Στο επίκεντρο της σύστασης τέθηκε η αρχή της *restitutio in integrum* η οποία σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, προσδιορίζει την υποχρέωση συμμόρφωσης ως προς το αποτέλεσμα που θα πρέπει αυτή να έχει ήτοι την αποκατάσταση του θιγόμενου.

Σύμφωνα με την Σύσταση, η αποκατάσταση αυτή επέρχεται με την επανεξέταση από τις εθνικές αρχές των υποθέσεων που απασχόλησαν το ΕΔΔΑ. Η Επιτροπή προτρέπει τα κράτη-μέλη να θεσπίσουν διαδικασίες προκειμένου να καταστεί δυνατή η επανεξέταση (*re-examination*) διαμέσου της οδού της επανάληψης των διαδικασιών (*reopening of the proceedings*) προκρίνοντας την επανάληψη ως το πλέον αποτελεσματικό- σε κάποιες δε περιπτώσεις ως το μοναδικό- μέσο³⁰ για την τήρηση της *restitutio in integrum*. Ειδικά οι περιπτώσεις όπου χωρεί κάτι τέτοιο είναι:

- όπου το θύμα έχει υποστεί σοβαρές συνέπειες από την παραβίαση που είναι αδύνατον να επανορθωθούν με μόνη την δίκαιη ικανοποίηση αλλά η αποκατάσταση του θύματος μπορεί να προκύψει μόνο με την επανάληψη ή την επανεξέταση ή
- όταν η κρίση του ΕΔΔΑ διαγιγνώσκει παραβίαση σχετική με την εκφερόμενη εθνική δικαστική κρίση επί της ουσίας ή η παραβίαση στηρίζεται σε διαδικαστικά σφάλματα ή ελλείψεις τέτοιας βαρύτητας ώστε να εγείρονται σοβαρές αμφιβολίες για το αποτέλεσμα των εθνικών διαδικασιών για τις οποίες παραπονείται ο προσφεύγων.³¹

²⁹ ΕΔΔΑ, *Scozzari και Giunta κατά Ιταλίας*, 13.7.2000, ο.π. σελ. 19: «... Περαιτέρω, υπό τον όρο του ελέγχου της Επιτροπής των Υπουργών, το καθ' ου κράτος παραμένει ελεύθερο να επιλέξει τα μέσα με τα οποία θα εκτελέσει την προβλεπόμενη στο άρθρο 46 της Συμβάσεως νομική του υποχρέωση, υπό τον όρο ότι τα μέτρα αυτά θα είναι συμβατά προς τις προϋποθέσεις που θέτει η νομολογία του Δικαστηρίου.»

³⁰ Από το προοίμιο της Rec(2000)2 της 19^{ης}.01.2000: «... Bearing in mind, however, that the practice of the Committee of Ministers in supervising the execution of the Court's judgments shows that in exceptional circumstances the re-examination of a case or a reopening of proceedings has proved the most efficient, if not the only, means of achieving *restitutio in integrum*”

³¹ Τέτοιου είδους σοβαρή διαδικαστική παράβαση συνιστά η συμμετοχή στρατιωτικού δικαστή σε πολιτικό δικαστήριο ώστε επηρεάζει την εξαχθείσα δικαστική κρίση κατά τέτοιο τρόπο που η θεραπεία της παράβασης να επέρχεται μόνο ύστερα από επανάληψη των ένδικων διαδικασιών με τις απαιτήσεις του αρ. 6ΕΣΔΑ. Έτσι στην υπόθεση ΕΔΔΑ, *Ocalan*

Η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών, επομένως, συνιστά ένα από τα πλέον αποτελεσματικά, αν όχι το μοναδικό, ατομικό μέτρο συμμόρφωσης προς την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ.

Η εν λόγω σύσταση δεν εκδόθηκε στα πλαίσια των εποπτικών αρμοδιοτήτων της CM για συγκεκριμένη υπόθεση αλλά στα πλαίσια των καταστατικών της αρμοδιοτήτων³² καθώς η Επιτροπή είναι το ένα εκ των δύο πολιτικών οργάνων του ΣΕ. Παράλληλα, ως το κατ' εξοχήν εποπτικό όργανο, η CM μόνο τότε τερματίζει την εποπτεία όταν κρίνει ότι τα μέτρα που υιοθέτησε το καθ' ου κράτος είναι αποτελεσματικά υπό την έννοια ότι επιτυγχάνουν το αποτέλεσμα της *restitutio in integrum*³³.

Με δεδομένο ότι τα μέτρα συμμόρφωσης που ελεύθερα επιλέγει το κράτος υπόκεινται στην εποπτεία της CM και ότι το ίδιο όργανο έχει χαρακτηρίσει ως κατ' εξοχήν αποτελεσματικό μέτρο την επανάληψη των εθνικών διαδικασιών, έπεται ότι η CM συνδιαμορφώνει με το ΕΔΔΑ το περιεχόμενο της υποχρέωσης συμμόρφωσης των κρατών προς τις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ ιδίως ως προς το αναγνωριστικό σκέλος αυτών.

Στην εθνική έννομη τάξη, η επανάληψη υιοθετήθηκε πρώτα για τις ποινικές διαδικασίες και αργότερα για τις διοικητικές υποθέσεις ενώ λίαν προσφάτως παρόμοια ρύθμιση θεσπίστηκε και για τις υποθέσεις εκούσιας δικαιοδοσίας. Αυτό αποδεικνύει ότι όχι μόνο η νομολογία του ΕΔΔΑ αλλά και η εποπτεία της CM επηρεάζουν καίρια την νομοθετική δράση και αναγορεύονται σε δικαιοπαραγωγικό θεμέλιο ακόμα και σε επίπεδο συνταγματικών κανόνων³⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΑΙΤΗΣΗ ΕΠΑΝΑΛΗΨΗΣ ΣΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ

Στο κεφάλαιο αυτό με αφετηρία την Σύσταση Rec No R (2000) 2 θα εξεταστεί η νομοθετική πρόβλεψη επανάληψης στα πλαίσια της ποινικής δικονομίας και η πρόβλεψη επανεξέτασης στα

κατά Τουρκίας, 12.5.2005, §210: «..... όταν ένας ιδιώτης όπως στην συγκεκριμένη περίπτωση, καταδικάζεται από δικαστήριο το οποίο δεν πληροί τις προϋποθέσεις της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας τις οποίες απαιτεί η Σύμβαση, μια νέα δίκη ή επανάληψη της διαδικασίας κατόπιν αιτήματος αποτελεί κατ' αρχήν κατάλληλο τρόπο για την επανόρθωση της διαπιστωθείσας παραβίασης.»

³² Από το προοίμιο της Rec(2000)2 της 19^{ης}.01.2000: “The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,...”

³³ Στην περίπτωση αυτή εκδίδει τελικό ψήφισμα (Final Resolution).

³⁴ Έτσι οι συνταγματικές αναθεωρήσεις των ετών 2001 & 2008 οδήγησαν σε: **ι)** προσθήκη ερμηνευτικής δήλωσης στο αρ. 4§6 Σ. με την οποία αναγνωρίζεται εναλλακτική θητεία για τους αντιρρησίες συνείδησης μετά την έκδοση της απόφασης ΕΔΔΑ *Θλιμμένος κατά Ελλάδος*, 06.04.2000 **ii)** μετά την έκδοση της απόφασης ΕΔΔΑ *Hornsby κατά Ελλάδος*, 19.3.1997 προστέθηκε τελευταίο εδάφιο στην §5 του αρ. 95Σ. σχετικά με την νομοθέτηση μέτρων συμμόρφωσης της Διοίκησης στις δικαστικές αποφάσεις και **iii)** η ήδη αναθεωρημένη το 2001 διάταξη του αρ. 57Σ. η οποία καθιέρωνε απόλυτο επαγγελματικό ασυμβίβαστο για τους βουλευτές, αναθεωρήθηκε εκ νέου το 2008 μετά την απόφαση ΕΔΔΑ *Λυκουρέζος κατά Ελλάδος*, 15.06.2006 με αποτέλεσμα να σχετικοποιηθεί το ως άνω επαγγελματικό ασυμβίβαστο.

πλαίσια υποθέσεων εκούσιας δικαιοδοσίας της πολιτικής δικονομίας. Τέλος θα επιχειρηθεί μια σύγκριση των ρυθμίσεων αυτών με την αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.

A. ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ³⁵

ι) Γενικά

Όπως έχει τονιστεί, η βασική προβληματική στην οποία προσκρούει η επανάληψη μιας ποινικής υπόθεσης έγκειται στην ύπαρξη μιας αμετάκλητης εθνικής απόφασης προγενέστερης της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ. Ωστόσο σε αντίθεση με τους λοιπούς δικαιοδοτικούς κλάδους όπου η ασφάλεια δικαίου που κατοχυρώνεται με το δεδουλευμένο είναι αυτοσκοπός, στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης η διασφάλιση κοινωνικής ειρήνης -ως όψη της ασφάλειας δικαίου- υποχωρεί εμπρός του στόχου αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας. Κατά τούτο, η ανταπόκριση των κρατών-μελών για επανάληψη των ποινικών τους διαδικασιών υπήρξε ταχύτερη και μεγαλύτερη από την θέσπιση επανάληψης αστικών/διοικητικών ένδικων διαδικασιών.

Η επανάληψη των ποινικών διαδικασιών προβλέφθηκε το πρώτον με το ν. 2865/2000 (Α' 279) με τον οποίο προστέθηκε περ. 5 στην παρ. 1 του αρ. 525 με τίτλο «Επανάληψη της Διαδικασίας» του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, σύμφωνα με την οποία: *«Η ποινική διαδικασία που περατώθηκε με αμετάκλητη απόφαση επαναλαμβάνεται, προς το συμφέρον του καταδικασμένου για πλημμέλημα ή κακούργημα, μόνο στις εξής περιπτώσεις:5) αν με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διαπιστώνεται παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή την ουσιαστική διάταξη που εφαρμόστηκε.»* Η συστηματική ένταξη της §5 στον εν λόγω άρθρο υποδηλώνει ότι η επανάληψη γίνεται μόνο προς όφελος του καταδικασθέντος μη δυνάμενη να οδηγήσει σε χειροτέρευση της θέσης του.

Εν συνεχεία, στα πλαίσια συμμόρφωσης προς το αρ. 46§1 ΕΣΔΑ³⁶, με το ν. 3060/2002 προστέθηκε αρ. 525^A στον ΚΠΔ, σύμφωνα με το οποίο: *«Επανάληψη της διαδικασίας κατά το μέρος που κρίθηκε ότι το Δημόσιο δεν υπέχει υποχρέωση σε αποζημίωση ή επιδικάσθηκε ανεπαρκής αποζημίωση στις περιπτώσεις του άρθρου 533 μπορεί να ζητήσει εκείνος που ζημιώθηκε, εφόσον έχει διαπιστωθεί με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων παραβίαση, εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατά τη διαμόρφωση της οικείας κρίσης.»* Το πεδίο εφαρμογής του άρθρου καταλαμβάνει τους αμετακλήτως αθωωθέντες με βούλευμα ή με απόφαση εκδοθείσα κατ' ενάσκηση ενδίκου μέσου ή κατ'

³⁵ Θ.Ι. Δαλακούρας, *Επανάληψη της διαδικασίας*, Αθήνα, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2007 σελ. 271 επ.

επανάληψη της ένδικης διαδικασίας κατ' αρ. 525ΚΠΔ, οι οποίοι σύμφωνα με το αρ. 533 ΚΠΔ δικαιούνται αποζημίωσης.

Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας συστηματικά εντάσσεται στο κεφάλαιο των έκτακτων διαδικασιών ωστόσο η αρεοπαγίτική νομολογία εφαρμόζει ως προς το αρ. 525ΚΠΔ αναλογικά τις διατάξεις για τα ένδικα μέσα με εξαίρεση το επεκτατικό αποτέλεσμα το οποίο δεν αναγνωρίζει ότι υφίσταται³⁷.

ii) Προϋποθέσεις άσκησης επανάληψης ποινικής διαδικασίας

α) Παραδεκτό

Σε όλες τις περιπτώσεις επανάληψης κατ' αρ. 525ΚΠΔ πρέπει να συντρέχουν δύο γενικές προϋποθέσεις παραδεκτού 1) η ύπαρξη **καταδικαστικής απόφασης** για κακούργημα ή πλημμέλημα που αναγνωρίζει την ενοχή του κατηγορουμένου και επιβάλλει ποινή³⁸ και 2) το **αμετάκλητο** αυτής κατ' αρ. 546§2 ΚΠΔ. Τυχόν παραγραφή της ποινής, έκτιση αυτής (αρ. 527§1 ΚΠΔ) ή δοθείσα χάρη ως προς την ποινή δεν εμποδίζουν την επανάληψη.³⁹ Αρμόδιο για την εκδίκαση της αίτησης είναι το Συμβούλιο Εφετών εάν η καταδικαστική απόφαση κατέστη αμετάκλητη ενώπιον πλημμελειοδικείου και το Συμβούλιο του Αρείου Πάγου σε κάθε άλλη περίπτωση. Κατά τα λοιπά, η αίτηση επανάληψης ασκείται ενώπιον του Εισαγγελέα Εφετών ή του Εισαγγελέα του ΑΠ από τα πρόσωπα και με τους όρους των αρ. 527 & 528 ΚΠΔ και είναι απρόθεσμη σε αντίθεση με την αντίστοιχη ρύθμιση στην διοικητική αλλά και στην πολιτική δικονομία.

Επιπλέον η **καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ** ως προϋπόθεση παραδεκτού πρέπει να έχει καταστεί οριστική κατά τους όρους το αρ. 44 ΕΣΔΑ. Νομιμοποιούμενος προς άσκηση της αίτησης επανάληψης είναι **μόνο ο δικαιωθείς ενώπιον του ΕΔΔΑ καταδικασθείς**. Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός ότι εκ του Συντάγματος δεν νοείται αναγνώριση δεσμευτικότητας της νομολογίας των δικαστηρίων ώστε να είναι δυνατή η άσκηση αίτησης επανάληψης με την επίκληση της οποιαδήποτε νομολογίας στη λογική του νομολογιακού προηγούμενου που δικαιολογεί επεκτατικό αποτέλεσμα μιας νομολογιακής ερμηνείας και σε άλλες περιπτώσεις⁴⁰.

³⁶ Η διάταξη θεσπίσθηκε ως αποτέλεσμα συμμόρφωσης της Ελλάδος προς την απόφαση ΕΔΔΑ, *Γεωργιάδης κατά Ελλάδος*, 29.5.1997 γεγονός που αποδεικνύεται από το εξής: Μετά την θέσπιση του αρ. 525^A η CM εξέδωσε τελικό ψήφισμα (Final Resolution CMResDH(2004)82) τερματίζοντας την εποπτεία επί της σχετικής υπόθεσης.

³⁷ ΑΠ 291/1994

³⁸ Δεν έχει χαρακτήρα καταδικαστικής απόφασης υποκείμενης σε επανάληψη διαδικασίας, η απόφαση που παύει την ποινική δίωξη ενόψει παραγραφής, μολονότι το ΕΔΔΑ έκρινε ότι με την αιτιολογία παύσης της δίωξης λόγω παραγραφής παραβιάζεται το τεκμήριο αθωότητας (αρ. 6§2 ΕΣΔΑ) βλ. ΑΠ 1076/2013. Επίσης δεν ασκείται αίτηση επανάληψης κατά απόφασης που απέρριψε ως απαράδεκτη ή ανυποστήρικτο ένδικο μέσο.

³⁹ Γ.Δανιήλ, *Κώδικας Ποινικής Δικονομίας-Ερμηνεία κατ' άρθρο Τόμος II*, (επιμ. Λ. Μαργαρίτης), Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, σελ. 3311-3313.

⁴⁰ Αντίθετα στον Κ. Χρυσόγονος, *Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Εθνική Έννομη Τάξη*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001, σελ. 392 όπου η ταυτότητα της διαπιστωθείσας από

Ως προς την διαγνωσθείσα από το ΕΔΔΑ παραβίαση, αυτή θα αφορά είτε την εφαρμοσθείσα εθνική διάταξη ουσιαστικού ή δικονομικού δικαίου⁴¹ είτε την τηρηθείσα ένδικη διαδικασία⁴² (κύρια ή προδικασία⁴³). Πρακτικά η διάκριση αυτή στερείται σημασίας. Νομολογιακά οι περισσότερες αιτήσεις επανάληψης αφορούν σε παραβίαση του αρ. 6 ΕΣΔΑ μέσω του οποίου διασφαλίζεται ο δίκαιος χαρακτήρας της δίκης. Οι παραβιάσεις που εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία λόγω της ποικιλομορφίας τους είναι δύσκολο να συστηματοποιηθούν.⁴⁴

β) Βάσιμο

Η νομολογία έχει διαμορφώσει μια προϋπόθεση την οποία χαρακτηρίζει ως αυτονόητη και αφορά στην **ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας** μεταξύ διαγνωσθείσας από το ΕΔΔΑ παράβασης και αρνητικής δικαιοδοτικής κρίσης ενώ περαιτέρω η επανάληψη θα πρέπει να δύναται να οδηγήσει σε **θεραπεία του αιτούντος**.

Μολονότι στην νομολογία παρουσιάζεται ως όρος παραδεκτού, η στενή σχέση της προϋπόθεσης αυτής με νομικά ζητήματα, θα μπορούσε να την κατατάξει-όπως και στην διοικητική δικονομία- στο χώρο του βάσιμου της επανάληψης. Αναφέρεται, δε σχεδόν αποκλειστικά στις περιπτώσεις υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης όπου θεμελιώνουν παράβαση του αρ.6§1 ΕΣΔΑ⁴⁵. Η προϋπόθεση αυτή, η οποία υπάρχει και στην διοικητική δικονομία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον σκοπό της επανάληψης όπως τέθηκε από την Rec (2000)2 της CM που δεν είναι άλλος από την *restitutio in integrum* του παθόντος. Γι αυτό άλλωστε το λόγο, η επανάληψη τίθεται μόνο προς

το ΕΔΔΑ παράβασης με το σφάλμα (ουσιαστικό ή διαδικαστικό) που παρουσιάζει μια οποιαδήποτε καταδικαστική ποινική απόφαση αρκεί για να θεμελιωθεί έννομο συμφέρον του αιτούντος την επανάληψη χωρίς να απαιτείται επιπλέον η απόφαση του ΕΔΔΑ να εκδόθηκε κατόπιν δίκης του προσφυγής. Κάτι τέτοιο καθιστά την§5 αρ. 525ΚΠΔ *όχημα ευθείας συμμόρφωσης της χώρας μας προς το ερμηνευτικό δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ* (sic).

⁴¹ Η ΑΠ 415/2009 όπου αναγνωρίστηκε από το ΕΔΔΑ παραβίαση αρ.10 ΕΣΔΑ δια ερμηνείας/εφαρμογής **ουσιαστικής** ποινικής διάταξης του αρ. 363ΠΚ. Η ΑΠ 831/2014 όπου αναγνωρίστηκε από το ΕΔΔΑ παραβίαση αρ.6§1ΕΣΔΑ δια της ερμηνείας/εφαρμογής **δικονομικής** διάταξης του αρ. 476§1ΚΠοινΔ. Γίνεται δεκτό ότι η εθνική διάταξη μπορεί να προέρχεται και από άλλο δικαικό κλάδο εφόσον είναι όρος εφαρμογής ποινικών διατάξεων όπως οι διατάξεις περί κυριότητας για το έγκλημα της κλοπής. Θ.Ι Δαλακούρας, *ό.π.,.....* σελ. 289-290.

⁴² Η ΑΠ 1381/2008 όπου αναγνωρίστηκε από το ΕΔΔΑ παραβίαση αρ. 6§1 λόγω της ποινικής διαδικασίας που τηρήθηκε καθότι η εν λόγω αξιόποινη πράξη τελέσθηκε από τον αιτούντα μετά από πρόκληση αστυνομικού που συμμετείχε σε επιχείρηση διείσδυσης.

⁴³ Κ. Χ. Χρυσόγονος, *Η επανάληψη της ποινικής διαδικασίας ύστερα από απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΝοΒ 2001 σελ. 1117-1118.

⁴⁴ Μια συστηματοποίηση των παραβιάσεων της συγκεκριμένης κατηγορίας με άξονα την νομολογία προτείνει ο Θ.Ι. Δαλακούρας, *ό.π.,.....*, σελ. 277επ.

⁴⁵ Εξαιρεση η ΑΠ 109/2013 δικάζοντας κατ' αναίρεση, όπου εκ νέου απέρριψε την αίτηση επανάληψης με σκεπτικό ότι η μη αναγραφή του κωλύματος εξαιρεθέντος δικαστή παραβίασε το αρ. 6 ΕΣΔΑ ωστόσο δεν αποδείχθηκε η αιτιώδης σχέση αυτής της παράβασης προς την αρνητική για τον αιτούντα δικαιοδοτική κρίση.

όφελος του καταδικασμένου όπως και στις λοιπές περιπτώσεις του αρ. 525ΚΠΔ⁴⁶ και όχι ως όργανο ελέγχου του βαθμού συμμόρφωσης της Ελλάδος προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ⁴⁷.

iii) Δομή Απόφασης

Δεχόμενο να επαναλάβει την ένδικη διαδικασία λόγω των διαλαμβανομένων στην καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, το συμβούλιο Εφετών ή Αρείου Πάγου α) ακυρώνει την απόφαση και αii) κρατεί να δικάσει την υπόθεση ή αiii) εφόσον είναι αναγκαία η συζήτηση της υπόθεσης την παραπέμπει σε κατ' ουσίαν δικαστήριο ομοιόβαθμο με αυτό που καταδίκασε τον αιτούντα. Η επανάληψη της διαδικασίας δεν σημαίνει άνευ ετέρου την αθώωση του καταδικασθέντος καθώς η έκβαση της αίτησης εξαρτάται από την διαπιστωθείσα παράβαση την οποία καλείται να θεραπεύσει.⁴⁸

B. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

i) Η νέα ρύθμιση επί υποθέσεων εκουσίας

Στο χώρο της πολιτικής δικονομίας η εφαρμογή της σύστασης της Επιτροπής των Υπουργών για επανάληψη εθνικών διαδικασιών έγινε λίαν προσφάτως με το αρ. 29 του ν. 4491/13-10-2017⁴⁹ οπότε προστέθηκε ένα επιπλέον εδάφιο στην §1 του αρ. 758ΚΠολΔ. Η νέα ρύθμιση ορίζει ότι: «*Η αίτηση ανάκλησης ή μεταρρύθμισης του πρώτου εδαφίου επιτρέπεται, επίσης, μετά την έκδοση οριστικής απόφασης του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την οποία κρίνεται ότι η δικαστική απόφαση που δέχθηκε ή απέρριψε την αρχική αίτηση εκδόθηκε κατά παράβαση δικαιώματος που αφορά στον δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, με την επιφύλαξη των όρων και περιορισμών που προβλέπονται στις επιμέρους διατάξεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου περί προστασίας της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας τάξης, της πρόληψης του εγκλήματος, της προστασίας της υγείας ή ηθικής και της προστασίας των δικαιωμάτων*

⁴⁶ Υποστηρίζεται όμως και αντιθέτως ότι δεν θα έπρεπε να διατυπώνεται δεδομένου ότι η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ είναι αμάχητο τεκμήριο αλήθειας που από μόνο του αρκεί για να επαναληφθεί η διαδικασία. Θ.Ι. Δαλακούρας, *ό.π.*, σελ. 290-293 με περαιτέρω παραπομπές.

⁴⁷ Όπως επισημαίνεται και στην αιτιολογική έκθεση ν. 2865/2000: «*Η έλλειψη αυτή (ενν. νομοθέτησης επανάληψης εθνικών διαδικασιών) αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής από πλευράς του Συμβουλίου της Ευρώπης, ιδιαίτερα μάλιστα καθώς στις ποινικές υποθέσεις λόγω των συνεπειών τους η χρηματική αποζημίωση που επιδικάζει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο συχνά δεν επαρκεί για την πραγματική άρση της βλάβης του αδίκως καταδικασθέντος.*»

⁴⁸ Π.χ. με την απόφαση ΑΠ 881/2015 έγινε εν μέρει δεκτή αίτηση επανάληψης της διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ για παραβίαση του αρ. 10 ΕΣΔΑ, παραπέμποντας την υπόθεση στο κατά τόπον αρμόδιο 5μελές εφετείο μόνο ως προς το σκέλος της επιμέτρησης της ποινής και όχι ως προς το σκέλος της ενοχής του δράστη που δεν αμφισβητήθηκε.

⁴⁹ Δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 152 την 13.10.2017 με τίτλο «*Νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου-Εθνικός Μηχανισμός Εκπόνησης, Παρακολούθησης και Αξιολόγησης των Σχεδίων Δράσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και άλλες διατάξεις.*»

και ελευθεριών των τρίτων. Στην περίπτωση αυτή η αίτηση ασκείται μέσα σε προθεσμία ενενήντα (90) ημερών, η οποία αρχίζει από την ημερομηνία που καθίσταται οριστική η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.»

Βασικά χαρακτηριστικά της νέας ρύθμισης είναι:

α) Τάσσεται προθεσμία άσκησης 90 ημερών από την οριστικοποίηση της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ κατ' αρ. 44 ΕΣΔΑ. Αντιθέτως στην ποινική δικονομία η αντίστοιχη διαδικασία κατ' αρ. 525§1 περ. 5 ΚΠΔ είναι απρόθεσμη. Η διαφοροποίηση αιτιολογείται από τον σκοπό της ποινικής δίκης που είναι η ανεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας. Στην πολιτική δίκη ο στόχος είναι η ρύθμιση των εννόμων σχέσεων μεταξύ των ιδιωτών με τρόπο σταθερό. Κατά τούτο στο επίκεντρο των σκοπών αυτής τίθεται η ασφάλεια δίκαιου που επιτυγχάνεται με την τήρηση των δικονομικών προθεσμιών εντός των οποίων δύναται να αποτραπεί η δημιουργία (τακτικά ενδ. μέσα) ή να ανατραπεί (έκτακτα ενδ. μέσα) το δεδικασμένο.

β) Γενεσιουργό αίτιο της διαπιστωθείσας από το ΕΔΔΑ παράβασης είναι η δικαστική απόφαση που εκδόθηκε κατά την διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας. Αναλογική εφαρμογή της διάταξης στις υποθέσεις αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας δεν χωρεί αφενός ελλείψει σχετικής νομοθετικής πρόβλεψης και αφετέρου δεδομένης της σχέσης ειδικού (εκούσια) προς γενικό (αμφισβητούμενη) που έχουν οι δύο δικαιοδοσίες. Η σχέση ειδικότητας συνάγεται από το αρ. 94§2Σ.⁵⁰ και από το αρ. 741 ΚΠολΔ όπου προβλέπεται εφαρμογή των διατάξεων της αμφισβητούμενης στην εκούσια δικαιοδοσία αλλά όχι το αντίθετο. Η αίτηση απευθύνεται κατά απόφασης εκδοθείσας από τον Άρειο Πάγο ή απόφασης που κατέστη αμετάκλητη λόγω παρόδου των σχετικών προθεσμιών άσκησης ενδίκων μέσων. Αυτό συνάγεται από την προϋπόθεση της προηγούμενης εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων κατ' αρ. 35§1 ΕΣΔΑ που είναι όρος παραδεκτού της προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ.

γ) Η επιφύλαξη της προστασίας της εθνικής ασφάλειας κ.λ.π.. Η διάταξη θέτει μια αρνητική προϋπόθεση για να γίνει δεκτή η αίτηση ανάκλησης/μεταρρύθμισης. Θα πρέπει τυχόν αποδοχή της αίτησης να μην προσκρούει σε ζήτημα εθνικής ασφάλειας, δημόσιας τάξης κ.λ.π. Την συνδρομή ή μη της επιφύλαξης αυτής εξετάζει ο δικαστής αυτεπαγγέλτως στα πλαίσια του ανακριτικού συστήματος που διέπει την εκούσια δικαιοδοσία. Η διατύπωση της επιφύλαξης αυτής είναι πανομοιότυπη με τους θεμιτούς περιορισμούς δικαιωμάτων που προβλέπονται στα άρθρα 8-11 ΕΣΔΑ⁵¹. Η ιδιαιτερότητα αυτή εξηγείται σ' ένα πρώτο επίπεδο από τους λόγους που οδήγησαν

⁵⁰ Αρ. 94 §2 Σ.: «Στα πολιτικά δικαστήρια υπάγονται οι ιδιωτικές διαφορές, καθώς και υποθέσεις εκούσιας δικαιοδοσίας, όπως νόμος ορίζει.»

⁵¹ Ενδεικτικά το αρ. 11§2 ΕΣΔΑ ορίζει ότι: «...2. Η άσκησης των δικαιωμάτων τούτων δεν επιτρέπεται να υπαχθή εις ετέρους περιορισμούς πέραν των υπό του νόμου προβλεπομένων και αποτελούντων αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική

εξαρχής στην θέσπιση του αρ. 29 ν. 4491/2017 και οι οποίοι αναλύονται παρακάτω. Πρέπει πάντως να τονιστεί ότι το θέμα αυτό χρήζει περαιτέρω έρευνας ανάλογα και με τα πορίσματα της ημεδαπής νομολογίας ειδικά στις περιπτώσεις όπου το ΕΔΔΑ ασχολούμενο με τυχόν παραβίαση των αρ. 8 έως 11 ΕΣΔΑ απέρριψε ισχυρισμό περί θεμιτού περιορισμού δικαιώματος ο οποίος επαναπροβάλλεται ενώπιον του δικαστηρίου της αίτησης ανάκλησης.

ii) Η μεταβατική διάταξη

Για τις υποθέσεις εκουσίας όπου ήδη έχουν εκδοθεί καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ πριν την δημοσίευση του νόμου, προβλέπεται μεταβατική διάταξη (αρ. 30 ν. 4491/2017). Συγκεκριμένα στις περιπτώσεις αυτές εντός ενός (1) έτους από την ημερομηνία δημοσίευσης του νόμου δύναται να κατατεθεί αίτησης μεταρρύθμισης/ανάκλησης *σύμφωνα με τους περιορισμούς της διάταξης της §2 του άρθρου 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τις λοιπές διατάξεις της Σύμβασης αυτής, καθώς και τις διεθνείς συνθήκες*.

Η μεταβατική διάταξη «φωτογραφίζει» ένα σύνολο καταδικαστικών αποφάσεων εις βάρος της Ελλάδος για παραβίαση του αρ. 11 (ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι) ΕΣΔΑ και ειδικότερα της έκφανσης που αφορά στην σωματειακή ελευθερία. Κατά σειρά έκδοσης οι αποφάσεις αυτής της κατηγορίας είναι η απόφαση ΕΔΔΑ *Bekir-Ousta κ.ά. κατά Ελλάδος*, 11.10.2007⁵², οι αποφάσεις *Τουρκική Ένωση Ξάνθης κατά Ελλάδος*, 27.03.2008,⁵³ και *Emin κ.ά. κατά Ελλάδος*, 27.03.2008⁵⁴ οι οποίες ρητά παρέπεμπαν στην πρώτη⁵⁵.

Αντικείμενο των προσφυγών ενώπιον του ΕΔΔΑ ήταν η αμετάκλητη δικαστική μη αναγνώριση/διάλυση σωματείων (αρ. 81, 105 ΑΚ αντίστοιχα) στην περιοχή της Θράκης που είχαν συγκροτηθεί και απευθύνονταν σε μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της περιοχής με το σκεπτικό ότι τα σωματεία έθεταν ζήτημα ύπαρξης τουρκικής μειονότητας στην Θράκη θέτοντας σε κίνδυνο την δημόσια τάξη. Σημαντικό ρόλο στο σκεπτικό του Δικαστηρίου διαδραμάτισε η συνθήκη της Λωζάνης μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας περί ανταλλαγής των πληθυσμών υπογραφείσα το 1923 η οποία έκανε λόγο για μουσουλμανική και όχι εθνική μειονότητα. Κατόπιν τούτων η

κοινωνία, δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημοσίαν ασφάλειαν, την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας και της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων. Το παρόν άρθρον δεν απαγορεύει την επιβολήν νομίμων περιορισμών εις την άσκησιν των δικαιωμάτων τούτων υπό μελών των ενόπλων δυνάμεων, της αστυνομίας ή των διοικητικών υπηρεσιών του Κράτους.» Ίδια διατύπωση ακολουθείται και στα αρ. 8§2, 9§2 & 10§2 ΕΣΔΑ

⁵² προσφυγή αριθ. 35151/05.

⁵³ προσφυγή αριθ. 26698/05.

⁵⁴ προσφυγή αριθ. 34144/05.

⁵⁵ Η επίβλεψη συμμόρφωσης της Ελλάδος οδήγησε σε ενιαία αντιμετώπισή των ανωτέρω αποφάσεων από το επιβλέπων κατ' αρ. 46§2 ΕΣΔΑ όργανο ήτοι την CM. Σύμφωνα με έγγραφο παρακολούθησης της CM προβλέπεται συνέχιση παρακολούθησης των υποθέσεων αυτών στη νέα συνάντηση της CM τον Δεκέμβριο 2017. [http://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["004-15567"\]}](http://hudoc.exec.coe.int/eng#{)

διάλυση του σωματείου «Τουρκική Ένωση Ξάνθης» και η μη αναγνώριση των άλλων δύο σωματείων κρίθηκαν από τον Α.Π.⁵⁶ ως συνταγματικά θεμιτοί περιορισμοί του δικαιώματος σωματειακής ελευθερίας σύμφωνα με το αρ. 12§§1-2 Σ σε συνδυασμό με το αρ. 25 §1 εδ. δ Σ. για λόγους αναγόμενους στην δημόσια τάξη. Οι περιορισμοί αυτοί κρίθηκαν επιπλέον θεμιτοί σύμφωνα με το αρ. 11§2 της ΕΣΔΑ και με το αρ. 27 του ΔΣΑΠ.

Το ΕΔΔΑ, από την άλλη, έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του αρ. 11 ΕΣΔΑ. Πιο συγκεκριμένα στην περίπτωση της δικαστικής μη αναγνώρισης των επίδικων σωματείων, αυτή χαρακτηρίστηκε ως μέτρο που διαφυλάσσοντας προληπτικά την δημόσια τάξη δεν εμπίπτει στους «αναγκαίους» περιορισμούς δικαιώματος του αρ. 11 §2 ΕΣΔΑ ⁵⁷. Κατά τούτο οι δικαστικές αποφάσεις που έκριναν άλλως παραβίασαν το αρ. 11 ΕΣΔΑ. Από την άλλη, διαφορετική είναι η περίπτωση της δικαστικής διάλυσης του σωματείου «Τουρκική Ένωση Ξάνθης». Σ' αυτή την περίπτωση η κατάφαση της παράβασης του αρ. 11 ΕΣΔΑ στηρίχθηκε αφενός στην 50ετη διάρκεια λειτουργίας του σωματείου και αφετέρου στην μη χρήση βίας από πλευράς της ένωσης προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς της.

Βασική διαφοροποίηση μεταξύ ΕΔΔΑ και εθνικών δικαστηρίων, υπήρξε η θέση του ΕΔΔΑ ότι: « *το Δικαστήριο εκτιμά ότι, ακόμη και αν ο πραγματικός και μοναδικός σκοπός του σωματείου ήταν να προωθήσει την ιδέα ότι στην Ελλάδα υπάρχει μία εθνική μειονότητα, τούτο δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί αφ' εαυτού ως απειλή για μία δημοκρατική κοινωνία, ακόμη περισσότερο αφού τίποτα μέσα στο καταστατικό του σωματείου δεν υποδήλωνε ότι τα μέλη του εκθείαζαν την προσφυγή στην βία ή σε αντιδημοκρατικά ή αντισυνταγματικά μέσα.*⁵⁸»

Κάνοντας χρήση των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ως νέο στοιχείο μεταβολής των συνθηκών κατ' αρ. 758ΚΠολΔ (πριν την τροπ/ση), οι προσφεύγοντες προσπάθησαν να ακυρώσουν τις αρχικές αποφάσεις. Ωστόσο ο Άρειος Πάγος⁵⁹ απέρριψε τις ασκηθείσες αναιρέσεις. Βασικό σκεπτικό του Α.Π. ήταν ότι οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα στην εσωτερική έννομη τάξη και κατά τούτο δεν μπορούν να καταργήσουν τις αμετάκλητες εθνικές κρίσεις⁶⁰⁶¹,

⁵⁶ ΑΠ 4/2005 (Τουρκική Ένωση Ξάνθης), 586/2005 (Εμίν κ.α.) & 58/2006 (Μπεκίρ-Ουστά κ.α.) αποφάσεις (διαδικασία εκούσιας δικαιοδοσίας).

⁵⁷ ΕΔΔΑ, *Bekir-Ousta κ.α. κατά Ελλάδος*, 11.10.2007, κρίσιμες σκέψεις 44-45.

⁵⁸ ΕΔΔΑ, *Bekir-Ousta κ.α. κατά Ελλάδος*, 11.10.2007-σκέψη 44 & *ΕΔΔΑ*, Τουρκική Ένωση Ξάνθης κατά Ελλάδος, 27.03.2008-σκέψη 53.

⁵⁹ ΑΠ 353/2012(Τουρκική Ένωση Ξάνθης), 1003/2013(Εμίν κ.α., ό.π.) και 1471/2013(Bekir-Ousta κ.α.)

⁶⁰ Η νομολογία στις υπ' αρ. ΑΠ 353/2012 & ΑΠ 1003/2013 αποφάσεις εξέτασε αλλά απέρριψε την περίπτωση η απόφαση του ΕΔΔΑ να χαρακτηριστεί ως «μεταβολή των συνθηκών».

⁶¹ Εξάιρεση η ΑΠ 353/2012 όπου ο πρόεδρος μειοψηφώντας υποστήριξε ότι συνιστά μεταβολή των συνθηκών η προηγούμενη καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ .

Σημαντικό ρόλο στη νέα διάταξη διαδραμάτισαν και αντίστοιχες διατάξεις σε αλλοδαπές έννομες τάξεις. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μέχρι το 2016⁶² η επανάληψη των εθνικών αστικών διαδικασιών στα πλαίσια της Rec (2000)2 της Committee of Ministers, είχε θεσμοθετηθεί ρητά στις εξής χώρες: Αλβανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη⁶³, Τσέχικη Δημοκρατία, Εσθονία, Ελβετία, Γερμανία, Λετονία, Λιθουανία, Μολδαβία, Νορβηγία, Τουρκία, Ρουμανία, Σερβία, Σλοβακία, Ισπανία. Βασικό τροχοπέδη της επανάληψης στις αστικές διαδικασίες, πέραν της ανατροπής του *res judicata*, υπήρξε η -μέσω της επανεξέτασης- προσβολή δικαιωμάτων καλόπιστων τρίτων ιδίως δε των αντιδίκων στην πολιτική δίκη που δεν κατέστησαν διάδικοι ενώπιον του ΕΔΔΑ. Έτσι οι χώρες αυτές θέσπισαν «ασφαλιστικές δικλείδες»⁶⁴ για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων.

Γ. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΣΤΙΚΩΝ/ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ

Κοινό σημείο όλων των διαδικασιών επανάληψης είναι η Σύσταση Rec (2000) 2 της Επιτροπής των Υπουργών, η οποία σταχυολογεί τις περιπτώσεις επανεξέτασης α) σε υποθέσεις όπου τα εθνικά δικαστήρια παραβίασαν με εθνική διάταξη την ΕΣΔΑ και τα πρωτόκολλα αυτής, και β) σε υποθέσεις όπου η παραβίαση συντελέστηκε με την τηρούμενη διαδικασία. Εξ αυτού του λόγου ακολουθείται πανομοιότυπη διατύπωση στις ποινικές και αστικές διατάξεις ενώ το ίδιο συμβαίνει και στις διοικητικές. Περαιτέρω σε όλες τις διαδικασίες νομιμοποιούμενα πρόσωπα είναι οι διάδικοι ενώπιον του ΕΔΔΑ γεγονός που συνδέεται με την θέση που κατέχει η νομολογία στην ελληνική έννομη τάξη ως μη δυνάμενη να αναπτύξει επεκτατικό αποτέλεσμα σε παρόμοιες αποφάσεις. Έτσι οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν μπορούν να θεωρηθούν νομολογιακό προηγούμενο στο οποίο θα στηριχθεί η ανατροπή αμετάκλητων δικαστικών κρίσεων.

Παράλληλα, οι αποφάσεις του ΕΔΔΑ δεν έχουν άμεσο αποτέλεσμα στην εσωτερική έννομη τάξη άρα απαιτείται η μεσολάβηση πράξης κρατικού οργάνου. Σε όλες τις διαδικασίες, προϋπόθεση της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ είναι μια αμετάκλητη δικαστική κρίση. Αυτή η κρίση δεν μπορεί να ακυρωθεί εκ των υστέρων με νομοθετική παρέμβαση καθώς κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στην διάκριση των εξουσιών. Συνεπώς μόνη η επανάληψη ενώπιον δικαστηρίου θα συνιστούσε θεμιτή μεσολάβηση πράξης κρατικού οργάνου ώστε η απόφαση του ΕΔΔΑ να παράγει έννομα αποτελέσματα στην εθνική έννομη τάξη. Η επανάληψη αυτή μόνο κατόπιν νομοθετικής πρόβλεψης

⁶² <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Reopening-en.asp>

⁶³ Μόνο για περιπτώσεις εκούσιας δικαιοδοσίας, στις 2 από τις 3 αυτόνομες κοινότητες της χώρας.

⁶⁴ Πρόβλεψη επανάληψης αστικών διαδικασιών εφόσον η παραβίαση είναι διαρκής και χωρίς να θίγονται αποκτηθέντα καλή τη πίστει δικαιώματα τρίτων (αρ. 510ΙσπΚΠολΔ), επανάληψη υπό τον όρο ότι θα βελτιωθεί σημαντικά η θέση του θιγόμενου (Νορβηγία), η επανάληψη να συνιστά το μοναδικό μέσο αποκατάστασης του θιγόμενου (Εσθονία), επανάληψη μόνο σε περιπτώσεις εκούσιας δικαιοδοσίας (Βοσνία-Ερζεγοβίνη)

είναι δυνατή καθώς στην ελληνική έννομη τάξη ισχύει η αρχή του *numerus clausus* των ενδίκων μέσων.

Έχοντας τις ανωτέρω κοινές αφετηρίες, οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των δικαιοδοσιών, όσον αφορά την επανάληψη των εθνικών διαδικασιών, οφείλονται στους **διαφορετικούς σκοπούς κάθε ένδικης διαδικασίας**. Έτσι στην ποινική δίκη όπου η αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας είναι πρωταρχικός σκοπός ενώ παράλληλα οι επιβαλλόμενες ποινές είναι ιδιαίτερα επαχθείς για το άτομο, η διαδικασία επανάληψης είναι απρόθεσμη. Ο νομοθέτης θεσπίζοντας δικονομικές προθεσμίες κατ' ανάγκη περιορίζει τα ατομικά δικαιώματα προς χάριν της ασφάλειας δικαίου. Στην ποινική δίκη τέτοιος περιορισμός ένεκα των συνεπειών για τον καταδικασθέντα δεν είναι ανεκτός. Αντιθέτως στην διοικητική και στην πολιτική δικονομία προβλέπεται 90ήμερη προθεσμία άσκησης της αίτησης επανάληψης καθότι η σταθερότητα των διοικητικών καταστάσεων αφενός και η ασφαλής ρύθμιση των ιδιωτικών σχέσεων αφετέρου τίθενται στο επίκεντρο.

Σε αντίθεση με την διοικητική και ποινική, στην πολιτική δικονομία το **πεδίο εφαρμογής** της επανεξέτασης είναι μόνο οι υποθέσεις εκούσιας δικαιοδοσίας οι οποίες δεν παρουσιάζουν το στοιχείο της αμφισβήτησης δικαιώματος μεταξύ των αντιδίκων όπως στις περιπτώσεις της αμφισβητούμενης δικαιοδοσίας. Κατ' επέκταση οι αποφάσεις εκούσιας δικαιοδοσίας έστω και εάν ανατραπούν δεν προσβάλλουν δικαιώματα καλόπιστων τρίτων. Στην διοικητική και ποινική δικονομία αντιθέτως το πεδίο εφαρμογής της επανάληψης καταλαμβάνει όλες τις διαφορές και όλους τους καταδικασθέντες διότι η τυχόν ανατροπή της απόφασης επηρεάζει και μάλιστα επί τα βελτίω μόνο τον διοικούμενο ή καταδικασθέντα που αιτείται την επανάληψη.

Από την εφαρμογή της επανάληψης στην ποινική και διοικητική δικονομία⁶⁵, διαφορές εντοπίζονται και αναφορικά με την **έκταση του δικαστικού ελέγχου του κατ' επανάληψη δικάζοντος δικαστή**. Ο ποινικός δικαστής ελέγχει την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ διαπιστωθείσας από το ΕΔΔΑ παράβασης και αρνητικής δικαιοδοτικής κρίσης εις βάρος του καταδικασθέντα και εάν ο αιτών μπορεί να δικαιωθεί, προχωρεί στην επανάληψη της ποινικής διαδικασίας. Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αυτό θα ισχύσει και στην εκούσια δικαιοδοσία⁶⁶.

Στην διοικητική δικονομία, ο δικαστικός έλεγχος είναι σαφώς πιο εκτεταμένος και κατά τούτο αυστηρότερος. Πέραν της ανωτέρω συνάφειας μεταξύ παράβασης και εθνικής δικαστικής κρίσης, το διοικητικό δικαστήριο ελέγχει την απόφαση του ΕΔΔΑ ως προς το εάν είναι σύμφωνη με το

⁶⁵ Η πολιτική δικονομία εξαιρείται διότι δεν έχει τύχει ακόμα εφαρμογής η αντίστοιχη διάταξη για να συγκριθούν τα αποτελέσματα αυτής προς τις λοιπές δικαιοδοσίες.

⁶⁶ Δεδομένου ότι στο επίκεντρο της Σύστασης της CM είναι η *restitutio in integrum* όπου πραγματώνεται με την διατύπωση της προϋπόθεσης αυτής, εξ αυτού συνάγεται ότι θα συνιστά νομολογιακή προϋπόθεση και ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων. Ωστόσο η πρακτική θα δείξει.

Σύνταγμα, άλλους διεθνείς κανόνες αλλά και εάν υπάρχει κάποιος λόγος δημοσίου συμφέροντος που δικαιολογεί στην εν λόγω περίπτωση την μη εφαρμογή της απόφασης του ΕΔΔΑ. Τέλος ελέγχει την απόφαση καθ' εαυτή αλλά και την τυχόν ανατροπή της από μεταγενέστερη απόφαση εθνικού ή διεθνούς δικαστηρίου (συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του ΕΔΔΑ). Ο δικαστικός έλεγχος που διεξάγεται υπό αυτή την μορφή, σκοπεί να ελέγξει εάν η συμμόρφωση της Διοίκησης προς την απόφαση του ΕΔΔΑ δεν αντιτίθεται στο λεγόμενο «μπλοκ της νομιμότητας»⁶⁷ δηλαδή στους κανόνες δικαίου που διέπουν την δράση της Δημόσιας Διοίκησης. Πρόκειται για την επανομαζόμενη αρχή της νομιμότητας της διοικητικής δράσης η οποία αποτελεί το κατ' εξοχήν πεδίο όπου αναπτύσσεται ο δικαστικός έλεγχος της Διοικήσεως.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μολονότι υπάρχουν κοινές αφετηρίες στην θέσπιση εθνικών διαδικασιών επανάληψης, οι ειδικότερες προϋποθέσεις εφαρμογής εξαρτώνται από τους σκοπούς και τις ιδιαιτερότητες έκαστης των δικαιοδοσιών.

⁶⁷ Ε. Σπηλιωτόπουλος, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Τόμος Ι, 14^η έκδοση*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 88-90

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με το γράμμα της ΕΣΔΑ, το πεδίο εφαρμογής αυτής επί αμφισβήτησης δικαιωμάτων αφορά σε υποθέσεις αστικής ή ποινικής φύσεως (ενδεικτικά αρ. 6 ,7 ΕΣΔΑ, αρ. 1 1^{ου} ΠΠ, αρ. 4 7^{ου} ΠΠ).

Ένα ερώτημα που εγείρεται, λοιπόν, είναι σε ποιες περιπτώσεις οι υποθέσεις διοικητικής φύσεως εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης. Ειδικά όταν η διοικητική δικαιοσύνη, ως ο δικαιοδοτικός κλάδος που ασχολείται με την οργάνωση και λειτουργία του κράτους, συνιστά βασικό πεδίο άσκησης εθνικής κυριαρχίας.

Ήδη το 1976 στην υπόθεση ΕΔΔΑ, *Engel κ.α. κατά Κάτω Χωρών*, 8.6.1976 (§82), το Δικαστήριο υποστήριξε ότι, στα πλαίσια της αυτόνομης ερμηνείας του, ορίζει αυτοτελώς και ανεξάρτητα από τα κράτη-μέλη τις έννοιες της Σύμβασης. Επομένως μία διοικητική, κατά το εσωτερικό δίκαιο, διαφορά πιθανά να χαρακτηριστεί αλλιώς από το ΕΔΔΑ. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι οι λόγω της οικονομικής κρίσης περικοπές μισθών-συντάξεων και επιδομάτων ενόψει εξυγίανσης των δημοσιονομικών των κρατών-μελών. Αυτές οι μειώσεις έχουν θεωρηθεί κατά περίπτωση ότι παραβιάζουν άρθρα της Σύμβασης όπως το αρ. 3, 8 ΕΣΔΑ και 1 του 1^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ⁶⁸. Άλλο παράδειγμα διοικητικής ύλης όπου εφαρμόζεται η ΕΣΔΑ είναι στα ζητήματα απαλλοτριώσεων. Σήμερα οι διοικητικές υποθέσεις στις οποίες εφαρμόζεται η ΕΣΔΑ είναι κατ' εξοχήν οι σχετικές με τις διαδικασίες εξέτασης και παροχής ασύλου σε μετανάστες αλλά και οι συνθήκες κράτησης αυτών.

Χρονολογικά η πρώτη κατηγορία διοικητικών διαφορών οι οποίες, με βάση την αυτονομία των εννοιών, κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ότι εμπίπτουν στους ορισμούς της Σύμβασης, είναι οι διοικητικές παραβάσεις που χαρακτηρίζονται ως οιονεί ποινικά αδικήματα με αποτέλεσμα να έχει εφαρμογή σε αυτές το αρ. 6§1 ΕΣΔΑ ανεξαρτήτως του νομικού τους χαρακτηρισμού.

Για την οριοθέτηση των περιπτώσεων όπου μια διοικητική διαφορά έχει ποινικό χαρακτήρα ώστε να τυγχάνουν εφαρμογής οι διαδικαστικές εγγυήσεις του αρ. 6 ΕΣΔΑ, η ανωτέρω νομολογία του ΕΔΔΑ διαμόρφωσε τρία κριτήρια γνωστά ως **κριτήρια Engel**:

α) ο νομικός χαρακτηρισμός της παράβασης από το εθνικό δίκαιο ο οποίος όμως **δεν** έχει αποφασιστική σημασία αλλά χρησιμεύει ως πεδίο αναφοράς

⁶⁸ Κ. Παρασκευά, *ΕΣΔΑ και οικονομική κρίση οι υποχρεώσεις των κρατών-μελών*, ΔτΑ 72/2017, σελ. 345-359

β) ο κύκλος προσώπων όπου απευθύνεται ο κανόνας -ο σκοπός της κύρωσης -το **προστατευόμενο έννομο αγαθό**: όταν ο προβλέπων κυρώσεις κανόνας απευθύνεται στο σύνολο των πολιτών με στόχο η κύρωση να τιμωρήσει και να αποτρέψει τον δράστη από την επανάληψη τη ίδιας συμπεριφοράς ενώ το έννομο αγαθό που προστατεύεται εμπίπτει στην ύλη του ποινικού δικαίου, τότε πρόκειται για οιονεί ποινική κύρωση.

γ) η φύση και η βαρύτητα της κύρωσης: εδώ εμπίπτουν οι στερητικές της ελευθερίας ποινές ή οι χρηματικές ποινές που είτε αναγράφονται στο ποινικό μητρώο είτε σε περίπτωση μη καταβολής αυτών το άτομο απειλείται με στέρηση της ελευθερίας.⁶⁹

Σαραντα χρόνια μετά, το ΕΔΔΑ, στην υπόθεση *Zolotukhin κατά Ρωσίας*, 10.02.2009 (§§52-53) χρησιμοποιώντας τα κριτήρια Engel και επικαλούμενο την αυτόνομη ερμηνεία των όρων της Σύμβασης έκρινε ότι η –κατ’ αρχήν σε ποινικές υποθέσεις εφαρμοστέα- αρχή *ne bis in idem*, εφαρμόζεται επίσης όταν το «bis» περιγράφει ποινική αφενός και διοικητική αφετέρου διαδικασία υπό τον όρο ότι η τελευταία, βάσει του “τεστ” των κριτηρίων Engel, καθίσταται οιονεί ποινική.

Ένα χρόνο μετά, το 2010, τέθηκε σε ισχύ το 14^ο ΠΠ της Σύμβασης το οποίο, όπως αναλύθηκε στο πρώτο μέρος, ενδυνάμωσε το μηχανισμό συμμόρφωσης των κρατών-μελών προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ με προσθήκη §3-5 στο αρ. 46 ΕΣΔΑ.

Στις 17.12.2010 υιοθετείται η πρώτη ρύθμιση περί αίτησης επανάληψης της διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με προσθήκη του αρ. 105^A στον ΚΔΔ. Πρόκειται για έκτακτο ένδικο μέσο που στρέφεται κατά αμετάκλητης απόφασης εθνικού δικαστηρίου με σκοπό την επανάληψη της ένδικης διαδικασίας. Ο λόγος της επανάληψης ευρίσκεται στην διαπίστωση από το ΕΔΔΑ σχετικής με την εθνική απόφαση παράβασης της ΕΣΔΑ. Πρόκειται συνεπώς για ένα μέσο συμμόρφωσης προς τις καταδικαστικές αποφάσεις κατ’ αρ. 46 ΕΣΔΑ.

Η άσκηση της ΑΕΔδ, προς το παρόν, έχει συνδεθεί με την αρχή *ne bis in idem* του αρ. 4 7^ο ΠΠ ΕΣΔΑ για πρακτικούς λόγους. Πιο αναλυτικά, οι αποφάσεις επί ασκηθεισών ΑΕΔδ ΣτΕ 1992/2016, 1993/2016 & 680/2017 εκδόθηκαν επί τη βάσει διαγνωσθείσας από το ΕΔΔΑ παράβασης της αρχής *ne bis in idem* από τα διοικητικά δικαστήρια. Οι υποθέσεις αυτές αφορούσαν στην επιβολή πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας ως διοικητική κύρωση από το ΣτΕ μολονότι ως προς το ποινικό αδίκημα της λαθρεμπορίας είχαν ήδη εκδοθεί αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις. Μετά την έκδοση απορριπτικών αναιρετικών κρίσεων, οι υποθέσεις έφτασαν στο ΕΔΔΑ το οποίο διερεύνησε εάν οι διοικητικές κυρώσεις πολλαπλών τελών που επιβλήθηκαν προσιδιάζουν σε ποινικές καταδίκες,

⁶⁹ Ε.Β.Πρεβεδούρου, «Η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων», ΘΠΔΔ 6/2015, σελ. 524

ώστε, δεδομένης της προτεραιάς αμετάκλητης ποινικής αθώωσης των αιτούντων, να γίνεται λόγος για δεύτερη δίκη για το ίδιο αδίκημα και κατ' επέκταση για παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*.

Εκδόθηκαν οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ, *Καπετάνιος κ.α. κατά Ελλάδος*, 30.4.2015 και *Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδος*, 9.6.2016. Επ' αυτών ασκήθηκαν οι πρώτες ΑΕΔδ που προκάλεσαν την έκδοση των υπ' αρ. ΣτΕ 1992/2016, 1993/2016 & 680/2017.

Η μελέτη των αποφάσεων αυτών τίθεται ως αφετηρία της παρούσας ανάπτυξης του νέου έκτακτου ενδίκου μέσου διότι διατύπωσαν και τελικά παγίωσαν τις προϋποθέσεις βασιμότητας της ΑΕΔδ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ (εν συντομία ΑΕΔδ) εισήχθη στην διοικητική δικονομία σταδιακά με τρία διαφορετικά νομοθετήματα: το ν. 3900/2010 με χρόνο ισχύος από 01.01.2011 για τις διαφορές ουσίας, το ν. 4055/2012 με χρόνο ισχύος από 02.04.2012 για τις δίκες ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου και τέλος το ν. 4446/2016 με χρόνο ισχύος από 22.12.2016 για τις ακυρωτικές διαφορές και τις κατ' αναίρεση δίκες. Έτσι κατέλαβε προοδευτικά το σύνολο της ύλης των διοικητικών δικαστηρίων.⁷⁰ Η διατύπωση στα αντίστοιχα άρθρα είναι πανομοιότυπη ώστε να μην διαφοροποιούνται οι προϋποθέσεις παραδεκτού και βασίμου του ενδίκου μέσου ανεξαρτήτως του διοικητικού δικαστηρίου ενώπιον του οποίου αυτό ασκείται. Ακόμα δεν υπάρχει νομοθετική πρόβλεψη επανάληψης ενώπιον του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου μετά από καταδικαστική απόφαση ΕΔΔΑ.

Α. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ

Στα πλαίσια της διοικητικής δικαιοσύνης, η πρώτη φορά που παρουσιάζεται το έκτακτο αυτό ένδικο μέσο, είναι με την προσθήκη αρ. 105^Α στον ΚΔΔ με το αρ. 23 ν. 3900/2010 (Α' 213), σύμφωνα με το οποίο:

«1. Δικαστική απόφαση για την οποία κρίθηκε με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δικαίωμα χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης, υπόκειται σε αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου που την εξέδωσε.»

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του ν. 3900/2010, το νέο ένδικο μέσο εφαρμόζεται εν γένει στις δίκες ουσιαστικών διοικητικών διαφορών⁷¹. Από την άλλη πλευρά, ο ΚΔΔ εφαρμόζεται επί των διαφορών ουσίας που εκδικάζονται από τα ΤΔΔ.

Λαμβάνοντας υπόψιν το πεδίο εφαρμογής του ΚΔΔ, η επανάληψη των ένδικων διαδικασιών δεν προβλεπόταν ούτε για τις αναιρετικές δίκες (αρ. 95§1 περ. β Σ.) ούτε για τις δίκες διαφορών ουσίας (αρ.95§1 περ. γ Σ.) που εκδικάζονταν από το ΣτΕ

⁷⁰ Οι χρόνοι ισχύος που αναφέρονται αφορούν ειδικά την ΑΕΔδ και δεν ισχύουν απαραίτητα ως έναρξη ισχύος των λοιπών διατάξεων.

⁷¹ Αιτιολογική Έκθεση αρ. 23 Ν. 3900/2010 «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις», Α' 213.

B. ΑΚΥΡΩΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ

Με το ν. 4446/2016 (Α' 240)⁷² ο νομοθέτης πλήρωσε το διαπιστούμενο νομοθετικό κενό στην δικονομία του ΣτΕ θεσπίζοντας Κεφάλαιο Έβδομο στο Μέρος Τρίτο: « Ένδικα Μέσα» του π.δ. 18/89. Το κεφάλαιο αυτό αποτελείται από το αρ. 69^A σύμφωνα με το οποίο:

«1. Δικαστική απόφαση, για την οποία κρίθηκε με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος που αφορά το δικαίωμα χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης, υπόκειται σε αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του δικαστικού σχηματισμού του Συμβουλίου της Επικρατείας που την εξέδωσε.....»

Η βούληση του νομοθέτη ήταν αφενός η ομοιόμορφη αντιμετώπιση των διοικητικών διαφορών ουσίας με τις ακυρωτικές και αφετέρου η συμπερίληψη και των αναιρετικών υποθέσεων ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας⁷³. Συνάγεται, λοιπόν, ότι οι αναιρετικές δίκες πριν τον ν. 4446/2016, δεν υπόκειντο σε ΑΕΔδ ενώπιον του ΣτΕ.

Το κείμενο του νόμου αναφέρεται σε δικαστικό σχηματισμό του ΣτΕ, πλην όμως η διάταξη εφαρμόζεται και στην διαδικασία ενώπιον των Διοικητικών Εφετείων όταν αυτά δικάζουν ακυρωτικές διαφορές.⁷⁴

Η έναρξη ισχύος του ν. 4446/2016, σύμφωνα με το αρ. 32 αυτού, είναι η 22^η Δεκεμβρίου 2016. Μέχρι σήμερα δεν έχει ασκηθεί ενώπιον του ΣτΕ ή των ΔΕ (ως ακυρωτικών) η κατ' αρ. 69^A π.δ. 18/89 αίτηση επανάληψης διαδικασίας δεδομένου αφενός του μικρού χρονικού διαστήματος ισχύος της διάταξης και αφετέρου της χρονοβόρας δικονομικής πορείας που προαπαιτεί η άσκηση της ΑΕΔδ αφού η διαφορά πρέπει να διέλθει τόσο από τα εθνικά δικαστήρια όσο και από το ΕΔΔΑ.

Γ. ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΥΣΙΑΣ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΕΛΕΓΚΤΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Οι αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου (εφεξής ΕλΣυν) περιλαμβάνονται στο **αρ. 98Σ. Ο ν. 4129/2013** κωδικοποιεί κατ' αρ. 76§7 Σ., το π.δ. 774/1980 και διάσπαρτες διατάξεις σχετικές με το ΕλΣυν⁷⁵. Το **π.δ. 1225/1981**⁷⁶ παραμένει προς το παρόν σε ισχύ⁷⁷.

⁷² Αρ. 16, Μέρος Δεύτερο του νόμου (Α' 240)

⁷³ Αιτιολογική Έκθεση αρ. 16 ν. 4446/2016 «Πτωχευτικός Κώδικας, Διοικητική Δικαιοσύνη,.....» ΦΕΚ Α' 240.

⁷⁴ Ε. Μωραγιάννη, *Επισκόπηση των αλλαγών που επήλθαν στη διοικητική δίκη με το Ν. 4446/2016*, ΕΔΚΑ 4/2016, σελ. 616 υποσ. 3

⁷⁵ Στους ν. 4055/2012, 3659/2008, 1756/88 & α.ν. 599/1968

⁷⁶ Είχε εκδοθεί κατ' εξουσιοδότηση του ήδη κατηργημένου (με το άρθρο δεύτερο § 1 του ν. 4129/2013) π.δ. 774/1980.

⁷⁷ Π. Λαζαράτος, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο 2^η έκδοση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας Ε.Ε., 2015, σελ. 82-84, αρ. 102-105.

Με το αρ. 75 του ν. 4055/2012 (Α' 51) εισήχθη στο π.δ. 1225/1981 «Περί εκτελέσεως των περί Ελεγκτικού Συνεδρίου διατάξεων» αρ. 121^Α με τίτλο «Αίτηση Επανάληψης της Διαδικασίας» σύμφωνα με το οποίο:

«Ι. Απόφαση Τμημάτων ή Ολομέλειας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, για την οποία κρίθηκε με απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ότι εκδόθηκε κατά παραβίαση δικαιώματος, που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε, ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης, υπόκειται σε αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του σχηματισμού που την εξέδωσε....»

Όπως και στην περίπτωση των ΤΔΔ, με την διάταξη αυτή σκοπείται η συμμόρφωση του ΕλΣυν προς τις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Όμοια με τις διατάξεις στα λοιπά διοικητικά δικαστήρια, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ανακριβώς στην αιτιολογική έκθεση νόμου η ΑΕΔδ ενώπιον του ΕλΣυν χαρακτηρίζεται ως ειδικό ένδικο βοήθημα αφού με την άσκησή της ο αιτών στρέφεται κατά των δικαστικών αποφάσεων του ΕλΣυν και κατά τούτο συνιστά όπως και στην περίπτωση του ΣτΕ και των ΤΔΔ έκτακτο ένδικο μέσο.⁷⁸

Προϋπόθεση δε για την άσκηση του έκτακτου αυτού ενδίκου μέσου είναι η διαφοροποίηση αποφάσεων Τμήματος ή της Ολομέλειας του ΕλΣυν από την κρίση του ΕΔΔΑ, το οποίο έκρινε ότι η συγκεκριμένη απόφαση εκδόθηκε κατά παράβαση δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε (αρ. 6 ΕΣΔΑ) ή διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης.⁷⁹

Ήδη προ αρκετών ετών⁸⁰ το ΕΔΔΑ, στα πλαίσια της αυτόνομης ερμηνείας που επιφυλάσσει στους όρους της ΕΣΔΑ, ενέταξε εντός της εμβέλειας του αρ. 6§1 ΕΣΔΑ τον κύκλο των δικαιοδοσιών και αρμοδιοτήτων του ΕλΣυν. Όπως αναφέρει ο κ. Αλ. Μηλιώνης, στο αρ. 6 ΕΣΔΑ, κατά τα γενόμενα δεκτά από το ΕΔΔΑ, υπάγονται ως διαφορές «αστικής ή ποινικής φύσεως»: οι συνταξιοδοτικές διαφορές, όλες οι διαφορές κοινωνικής ασφάλισης, οι διαφορές από τον έλεγχο των λογαριασμών εφόσον αναζητείται η ευθύνη υπολόγου, οι διαφορές από διοικητικές ποινές και οι διαφορές αστικής ευθύνης των δημοσίων υπαλλήλων⁸¹. Κατά τούτο και αποκτά λόγο ύπαρξης στην δικονομία του ΕλΣυν το νεοθεσπισθέν ένδικο μέσο.

⁷⁸ Συστηματικά η διάταξη εντάσσεται στο κεφάλαιο των ενδίκων μέσων κατά αποφάσεων των δικαστικών σχηματισμών του ΕλΣυν, άρα κρίνεται ότι δεν εφαρμόζεται κατά των πράξεων που εκδίδει το ΕλΣυν στα πλαίσια των διοικητικών του αρμοδιοτήτων. Για την διάκριση μεταξύ ενδίκων βοηθημάτων= αιτήσεις παροχής έννομης προστασίας και ενδίκων μέσων= αιτήσεις ελέγχου δικαστικών αποφάσεων, Π.Δ. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο Πέμπτη Έκδοση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2011, ορ. αρ. 406.

⁷⁹ Ε. Καραθανασόπουλος, *Καινοτομίες στο δικονομικό σύστημα του Ελεγκτικού Συνεδρίου-Σκέψεις και προτάσεις*, ΘΠΔΔ 6/2013, σελ. 492

⁸⁰ Νομολογία ΕΔΔΑ, *Σταμουλακάτος κατά Ελλάδος* (No2), 26.12.1997, *Αντωνακόπουλος-Βορτσέλα-Αντωνακοπούλου κατά Ελλάδος*, 28.3.2000, *Γεωργιάδης κατά Ελλάδος*, 28.3.2000.

⁸¹ Νικ. Αλ. Μηλιώνης, *Ο δημοσιονομικός δικαστής ενώπιον του ΕΔΔΑ*, ΕΕΕυρΔ 2:2003, σελ. 392 επ. με περαιτέρω νομολογιακές παραπομπές.

Παρόλο που η διάταξη αναφέρεται σε αποφάσεις τόσο των Τμημάτων όσο και της Ολομέλειας, υποστηρίζεται ότι οι προσβαλλόμενες με ΑΕΔδ αποφάσεις του ΕλΣυν θα προέρχονται κατ' εξοχήν από την Ολομέλεια⁸² δοθείσης της προηγούμενης εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων που απαιτεί το ΕΔΔΑ. Πιο αναλυτικά, στη δίκη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου ο ρόλος του αναιρετικού δικαστή έχει ανατεθεί στην Ολομέλεια του Ανωτάτου αυτού Δικαστηρίου, ενώ ο ρόλος του δικαστή ουσίας, οι αποφάσεις του οποίου υπόκεινται- κατά κανόνα- στον αναιρετικό έλεγχο, ανήκει στα Τμήματά του.⁸³ Σε ορισμένες βέβαια περιπτώσεις οι εκδοθείσες από το Τμήμα αποφάσεις δεν υπόκεινται σε αίτηση αναίρεσης. Εξ ου και αποκτά νόημα η διάζευξη της διάταξης. Παράδειγμα απόφασης μη υποκείμενης σε αναίρεση συνιστά η εκδοθείσα, επί αίτησης αναθεώρησης⁸⁴ του αρ. 37§8 ν. 4129/2013, απόφαση Τμήματος, επταμελούς σύνθεσης.

Συμπερασματικά λοιπόν η ΑΕΔδ θα στρέφεται: α) κατά δικαστικής κρίσης επί αιτ. αναίρεσης της Ολομέλειας του ΕλΣυν ή β) κατά δικαστικής απόφασης Τμήματος μη υποκείμενης σε αναίρεση.

Ας σημειωθεί ότι για πρώτη φορά προβλέπεται ένδικο μέσο κατά των αποφάσεων της Ολομέλειας του Συνεδρίου οι οποίες μέχρι πρότινος ήταν απρόσβλητες οποιαδήποτε και αν ήταν η προσβαλλόμενη πλημμέλεια (ΕλΣυν Ολ 99/2002⁸⁵ και πιο πρόσφατα η ΕλΣυν Ολ973/2010.).Μέχρι σήμερα πάντως η ΑΕΔδ δεν έχει εφαρμοστεί ενώπιον του ΕλΣυν.

Συμπερασματικά, οι τρεις διατάξεις έχουν πανομοιότυπο περιεχόμενο ως προς το παραδεκτό και το βάσιμο του νέου ένδικου μέσου αν και θεσμοθετήθηκαν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Η καθυστέρηση σε ότι αφορά στην ρύθμιση ενώπιον του ΣτΕ αντανακλά την απροθυμία του εθνικού νομοθέτη να επιτρέψει δικονομικά την ανατροπή των αποφάσεων του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου. Ας σημειωθεί άλλωστε ότι ούτε η –συγγενής με την αίτηση επανάλληψης- αναθεώρηση προβλέπεται στην δικονομία του Συμβουλίου της Επικρατείας.

⁸² Έτσι ο Τ. Προυσανίδης, *Το Ελεγκτικό Συνέδριο μετά τον ν. 4055/2012*, ΘΠΔΔ 8-9/2012, ιδίως σελ. 828 αρ. 13

⁸³ Κ. Ζώνη, *Ζητήματα αναιρετικού ελέγχου στη δίκη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου*, ΕΔΔΔΔ 1999, σελ.493

⁸⁴ Πρόκειται για ένδικο μέσο κατά απόφασης Τμήματος που εκδόθηκε μετά από αίτηση ανάκλησης πράξης Κλιμακίου που διενήργησε προληπτικό έλεγχο δημόσιας σύμβασης.

⁸⁵ Κ. Ζώνη, *Συλλογή Νομολογίας Ελεγκτικού Συνεδρίου επί δικονομικών ζητημάτων (ετών 2002-2005)*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2009, σελ. 371.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΑΕΔδ

Η ιδιομορφία της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας έγκειται στο εξής: Το συγκεκριμένο ένδικο μέσο περιέχει «εγκιβωτισμένο» ένα άλλο ένδικο μέσο, αυτό του οποίου ζητείται η επανάληψη. Κατά τούτο και αποκτά νόημα η λιτή διατύπωση του ΚΔΔ ως προς το παραδεκτό της ΑΕΔδ «...2. Η αίτηση ασκείται εντός προθεσμίας ενενήντα ημερώντηρουμένης κατά τα λοιπά της ισχύουσας για το οικείο δικαστήριο διαδικασίας». Παρόμοια διατύπωση απαντάται και στις διατάξεις τόσο του ΣτΕ όσο και του ΕλΣυν. Έτσι λοιπόν, το παραδεκτό της ΑΕΔδ καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το ένδικο μέσο η επανάληψη του οποίου ζητείται.

Μια δεύτερη ιδιομορφία της ΑΕΔδ είναι ότι προϋποθέτει καταδικαστική απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Κατά τούτο και η δικονομία που διέπει το ΕΔΔΑ επηρεάζει την ΑΕΔδ ως προς το παραδεκτό αυτής. Κατηγοριοποιώντας τις προϋποθέσεις παραδεκτού του ενδίκου μέσου, κάποιες εξ αυτών σχετίζονται με την δίκη που έλαβε χώρα ενώπιον του ΕΔΔΑ. Για τις υπόλοιπες (αρμοδιότητα, παράβολο, κοινοποιήσεις κ.α.) ισχύει η τηρούμενη, για το οικείο δικαστήριο και το οικείο ένδικο μέσο του οποίου ζητείται η επανάληψη, διαδικασία.

Α. ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΑΡΑΔΕΚΤΟΥ

i) Προηγούμενη καταδικαστική απόφαση ΕΔΔΑ: Η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ διαπιστώνει ότι η προηγούμενη εθνική δικαστική απόφαση εκδόθηκε κατά παραβίαση α) δικαιώματος που αφορά το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας που τηρήθηκε ή β) διάταξης ουσιαστικού δικαίου της Σύμβασης. Γενεσιουργό, λοιπόν, αίτιο της παράβασης είναι μια δικαστική απόφαση εκδοθείσα από τα ΤΔΔ, το ΣτΕ ή το ΕλΣυν. Ειδικότερα θα πρόκειται συνήθως για αμετάκλητη δικαστική απόφαση αφού η εξέταση ενώπιον του ΕΔΔΑ προϋποθέτει εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων με την επιφύλαξη του διαθέσιμου και αποτελεσματικού χαρακτήρα αυτών.⁸⁶

ii) Προθεσμία: Η προθεσμία των ενενήντα ημερών (90) εκκινεί από την οριστικοποίηση της απόφασης του ΕΔΔΑ κατ' αρ. 44 ΕΣΔΑ. Οριστικές είναι από την δημοσίευσή τους οι αποφάσεις του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης. Οι αποφάσεις Τμήματος του Δικαστηρίου, εφόσον δεν παραπεμφθούν στην Ευρεία Σύνθεση, γίνονται οριστικές: α) όταν παρέλθει άπρακτη η τασσόμενη στους διαδίκους τρίμηνη προθεσμία για την υποβολή αιτήματος παραπομπής στην Ευρεία Σύνθεση,

⁸⁶Η προϋπόθεση περί εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, δεν θα αλλάξει παρά την επικείμενη τροποποίηση του άρθρου 35 με το 15^ο ΠΠ ΕΣΔΑ Ε.Β. Πρεβεδούρου, *Το 15ο πρωτόκολλο για την τροποποίηση της ΕΣΔΑ*, <https://www.prevedourou.gr/to-15o-protokollo-gia-tin-tropoipoiisi-ti> τελευταία επίσκεψη:8-9-2017

β) όταν παραιτηθούν οι διάδικοι από το δικαίωμα παραπομπής ή γ) όταν εκδοθεί απόφαση που απορρίπτει το αίτημα της παραπομπής. Με την προθεσμία εξυπηρετείται η ασφάλεια δικαίου και επιδιώκεται η σταθερότητα των διοικητικών καταστάσεων τις οποίες ρύθμισαν αμετάκλητα οι υποκείμενες σε ΑΕΔδ αποφάσεις. Η σταθερότητα των διοικητικών καταστάσεων είναι ο λόγος που ο νομοθέτης, αντίθετα με το τι συνέβη στην πολιτική δικονομία, δεν προέβλεψε για τις διοικητικές διαφορές μεταβατική διάταξη που να καταλαμβάνει τις ήδη οριστικές καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ για τις οποίες είχε παρέλθει το 90ήμερο.

iii) Ενεργητική Νομιμοποίηση: Νομιμοποιούμενος στην άσκηση ΑΕΔδ είναι ο προσφεύγων ενώπιον του ΕΔΔΑ ή οι κάθε είδους καθολικοί/ειδικοί διάδοχοί του εφόσον έχουν έννομο συμφέρον. Η άσκηση παρέμβασης δεν προβλέπεται από το νόμο. Άλλωστε παρέμβαση ενώπιον του ΕΔΔΑ δεν νοείται και κατά τούτο ούτε ενώπιον του κατ' επανάληψη δικάζοντος διοικητικού δικαστηρίου είναι δυνατή. Η ιδιότητα του παρεμβαίνοντος ως τρίτου δεν συμβαδίζει με την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ με την οποία διαπιστώθηκε in concreto παράβαση δικαιώματος αυτού που άσκησε την κατ' αρ. 34 ΕΣΔΑ ατομική προσφυγή.

iv) Αρμόδιο Δικαστήριο: Ως προς την **αρμοδιότητα του δικάζοντος την ΑΕΔδ δικαστηρίου**, έκαστο των διοικητικών δικαστηρίων πλέον απολαμβάνει την δική του νομοθετική πρόβλεψη περί επανάληψης των εθνικών διαδικασιών μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Έτσι αρμόδιο για εκδίκαση της ΑΕΔδ είναι το εθνικό δικαστήριο που εξέδωσε την προσβαλλόμενη δικαστική απόφαση. Όμως τα πράγματα δεν ήταν πάντα έτσι. Αναλυτικότερα, από την ρύθμιση του ΚΔΔ, αρ. 105^Α, έως την ρύθμιση του αρ. 69^Α του π.δ. 18/89 πέρασαν έξι χρόνια εντός των οποίων το ΣτΕ εξέδωσε αποφάσεις επί ΑΕΔδ ασκηθεισών κατ' αρ. 105^Α ΚΔΔ. Στις αποφάσεις αυτές, το ζήτημα που εν πρώτοις επισημάνθηκε από το δικαστήριο ήταν η αναρμοδιότητά του ως αναιρετικού δικαστηρίου να εκδικάσει την ΑΕΔδ που προβλεπόταν στο αρ. 105^Α ΚΔΔ ιδίως όταν δεν προβλέπεται αναλογική εφαρμογή αυτού ενώπιον του ΣτΕ.

Η νομολογία ως προς την (αν)αρμοδιότητα του αναιρετικού δικαστηρίου για τις ΑΕΔδ, μεταστράφηκε σε διάστημα ενός έτους μεταξύ της υπ' αρ. 466/2015 απόφασης και της υπ' αρ. 1992/2016 απόφασης του ΣτΕ.

α. ΣτΕ 466/2015

Στην πρώτη χρονολογικά απόφαση επί ΑΕΔδ με αίτημα την επανάληψη της διαδικασίας επί υπαλληλικής προσφυγής μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ⁸⁷, το Δικαστήριο έκρινε ότι το αρ. 105^Α ΚΔΔ δεν έχει εφαρμογή επί αποφάσεων εκδοθεισών από το ΣτΕ δεδομένου ότι ο

ΚΔΔ εφαρμόζεται στα ΤΔΔ όταν λειτουργούν ως δικαστήρια ουσίας. Πέραν αυτού, η πρόβλεψη ΑΕΔδ στην δικονομία του ΕλΣυν (αρ. 121^Α π.δ. 1225/1981«Περί εκτελέσεως των περί Ελεγκτικού Συνεδρίου διατάξεων» όπως προστέθηκε με το αρ. 75 ν. 4055/2012, Α' 51) αποδεικνύει ότι η μη πρόβλεψη ΑΕΔδ στο π.δ. 18/89 (Α' 18) συνιστά ηθελημένο νομοθετικό κενό⁸⁸. Κατόπιν τούτων το ένδικο μέσο απερρίφθη, και μάλιστα εν συμβουλίω, ως προδήλως απαράδεκτο, κατ' αρ. 34^Α § 1 π.δ. 18/89 όπως ίσχυε.

β. ΣτΕ 1992 & 1993/2016

Οι αιτούντες στις ως άνω υποθέσεις ζητούσαν να επαναληφθεί η διαδικασία των αναιρετικών δικών καθότι το ΣτΕ -πριν την προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ- είχε απορρίψει τις ασκηθείσες αναίρεσεις με τις υπ' αρ. ΣτΕ 3457/2012, 3616/2011 αποφάσεις του. Για αμφοτέρους τους αιτούντες η επανάληψη ζητείτο κατόπιν της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ στην **υπόθεση Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος**.⁸⁹

Με τις αποφάσεις αυτές γίνεται για πρώτη φορά ευρέως γνωστό το έκτακτο ένδικο μέσο της αίτησης επανάληψης διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ⁹⁰.

Το ΣτΕ έκρινε⁹¹ ότι ήταν αρμόδιο για την εκδίκαση των ασκηθεισών ΑΕΔδ και συνεπώς τύγγανε εφαρμογής στις περιπτώσεις αυτές το αρ. 105^Α ΚΔΔ.

Συνοπτικά το σκεπτικό του δικαστηρίου ήταν το εξής:

- 1) Σκοπός του αρ. 105^Α ΚΔΔ είναι –βάσει της αιτιολογικής έκθεσης του ν. 3900/2010- η συμμόρφωση της Ελληνικής Πολιτείας προς τις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ

⁸⁷ ΕΔΔΑ, *Aggelakopoulos v. Greece*, [Α' Τμ.], no [13177/10](#) ΕΔΔΑ, 2014

⁸⁸ Σκέψη 2 ΣτΕ (Γ' Τμ.-συμβ.) 466/2015

⁸⁹ Πρόκειται για την απόφαση του *Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος* [Α' Τμ.], nos. 3453/12, 42941/12 & 9028/13, ΕΔΔΑ, 30.4.2015-οριστικοποιήθηκε την 14.9.2015 κατ' αρ. 44§2 περ. γ ΕΣΔΑ- με την οποία διαγνώσθηκε μεταξύ άλλων παραβίαση των αρ. 6§§1-2, 13 ΕΣΔΑ & παραβίαση της αρχής **ne bis in idem** όπως καθιερώνεται στο **αρ.4 7^{ον} ΠΠ ΕΣΔΑ**. Αναλυτικότερα, κρίθηκε ότι: 1) η δικαστική κρίση με την οποία κρίνεται ως επιτρεπτή η επιβολή διοικητικών κυρώσεων για την ίδια παράβαση για την οποία έχει προηγηθεί και ολοκληρωθεί αμετάκλητα ποινική διαδικασία, παραβιάζει την αρχή ne bis in idem στο βαθμό που οι επιβαλλόμενες διοικητικές κυρώσεις προσιδιάζουν - με βάση τα κριτήρια που ανέπτυξε το Δικαστήριο στην υπόθεση *Engel και λοιποί κατά Κάτω Χωρών*, 1976 (§82, σειρά Α αρ.22) και τα οποία γίνονται δεκτά και από το ΔΕΕ (σκέψη 73-Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος)- σε κυρώσεις ποινικού χαρακτήρα. 2) η μη λήψη υπόψιν εκ μέρους των εθνικών δικαστηρίων της προγενέστερης αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης για την ίδια υπόθεση και η επί μακρώ διαρκούσα διαδικασία ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων παραβίασε το αρ. 6§§2,1 ΕΣΔΑ και τέλος 3) η ανυπαρξία αποτελεσματικής προσφυγής για την αποζημίωση του αιτούντος λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων ενόψει ιδίως της μη αναδρομικής ισχύος του αρ. 53 (αίτηση δίκαιης ικανοποίησης) ν. 4055/2012 (Α' 51), παραβιάζει το αρ. 13 ΕΣΔΑ.

⁹⁰ Αναφέρεται εδώ ότι στα πλαίσια της ίδιας απόφασης ΕΔΔΑ, *Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος*, 30.4.2015 εκδόθηκε κατόπιν ασκηθείσας ΑΕΔδ και η υπ' αρ. ΣτΕ 2130/2016 απόφαση που όμως κατήγγησε την εκεί ανοιχθείσα δίκη.

⁹¹ ΣτΕ (Β' Τμ.-7μελή) 1992/2016, σκέψεις 3-5, ΣτΕ (Β' Τμ.-7μελή) 1993/2016, σκέψεις 3-5. Το σκεπτικό του Δικαστηρίου υπήρξε πανομοιότυπο μόνο ως προς την αρμοδιότητα, διότι κατά τα λοιπά η μεν ΣτΕ 1992/2016 κρίθηκε βάσιμη εν αντιθέσει με την ΣτΕ 1993/2016 που απερρίφθη ως αβάσιμη.

ώστε να μπορεί να αποκατασταθεί κατά το δυνατόν πληρέστερα το θύμα της διαπιστωθείσας παράβασης.

- 2) Ως Ελληνική Πολιτεία επιφορτισμένη με την εκτέλεση των καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ, νοείται το σύνολο των οργάνων της συμπεριλαμβανομένης της δικαστικής εξουσίας ανεξαρτήτως βαθμίδας.
- 3) Πεδίο εφαρμογής της κατ' αρ. 105^Α ΚΔΔ ΑΕΔδ είναι οι δίκες διοικητικών διαφορών ουσίας. Περαιτέρω στην §3 του αρ. 105^Α προβλέπεται ότι κατά την εκδίκαση του ενδ. μέσου τηρείται η ισχύουσα για το οικείο δικαστήριο διαδικασία.
- 4) Στην ένδικη υπόθεση η διαδικασία της οποίας ζητείται η επανάληψη είναι η αναίρεση. Η αίτηση αναίρεσης, όμως, κατ' αρ. 81§2 ΚΔΔ ρυθμίζεται από την δικονομία του ΣτΕ. Επιπλέον το π.δ. 18/89 δεν προβλέπει δυνατότητα αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων του ΚΔΔ.
- 5) Με τις διαπιστώσεις αυτές, το ΣτΕ έκρινε ότι η απόρριψη επανάληψης της αναιρετικής διαδικασίας για το λόγο ότι αυτή δεν προβλέπεται από το π.δ. 18/89 **προσκρούει στην δικονομική ισότητα των διαδίκων συνταγματικά κατοχυρωμένη στο αρ. 4§1 Σ.** Αναλυτικότερα, ο ιδιώτης διάδικος επί μιας διαφοράς ουσίας ενώπιον των ΤΔΔ απολαμβάνει την δικονομική δυνατότητα άσκησης ΑΕΔδ σε αντίθεση με τον ιδιώτη διάδικο επί αναιρετικής δίκης ενώπιον του ΣτΕ που στερείται αντίστοιχου δικονομικού προνομίου που κατατείνει στην εκ νέου κρίση της υπόθεσής του.
- 6) Για να καταλήξει στην παραβίαση της αρχής της δικονομικής ισότητας, το Δικαστήριο προηγουμένως έκρινε εάν η, εισαγόμενη με την παράλειψη θέσπισης ΑΕΔδ, δικονομική ανισότητα τηρεί την αρχή της αναλογικότητας. Κρίθηκε δε ότι το νομοθετικό κενό για τις δίκες ενώπιον του ΣτΕ εισάγει αδικαιολόγητη προνομιακή μεταχείριση υπέρ των διαδίκων που αιτούνται την επανάληψη ενώπιον των ΤΔΔ. Δεδομένου του σκοπού της διάταξης που είναι η συμμόρφωση στις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ εκ μέρους του ελληνικού κράτους ως ενιαίο δηλαδή όλων των οργάνων του ήτοι και των δικαστηρίων, ανεξαρτήτως βαθμίδας, δεν είναι ανεκτό ούτε βάσει Συντάγματος (αρ. 4 §1-έκφανση δικονομικής ισότητας) ούτε βάσει της ΕΣΔΑ, το αρ. 105^Α να έχει εφαρμογή ενώπιον των ΤΔΔ αλλά όχι επί των αναιρετικών κρίσεων του ΣτΕ.

- 7) Άλλωστε για τα λοιπά ανώτατα δικαστήρια της χώρας, ήδη έχει προβλεφθεί ενώπιόν τους η επανάληψη της ένδικης κατ' αναίρεση διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ.[Ενώπιον του Αρείου Πάγου χωρεί βάσει αρ. 525§1 περ. 5 ΚΠοινΔ και ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου βάσει αρ. 121^Α π.δ. 1225/1981].

Μειοψήφησε μία Σύμβουλος⁹² επαναλαμβάνοντας την πάγια νομολογία⁹³ του Ανωτάτου Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία η κατ' αναίρεση δίκη διέπεται από την δικονομία του Συμβουλίου της Επικρατείας, ήτοι από το π.δ. 18/89 και όχι από τον ΚΔΔ. Εξάλλου, η αναλογική εφαρμογή του ΚΔΔ στις δίκες ενώπιον του ΣτΕ δεν προβλέπεται από το δικονομικό πλαίσιο του Συμβουλίου της Επικρατείας. Περαιτέρω η μειοψηφία υποστήριξε ότι η άσκηση του κατ' αρ. 105^Α ΚΔΔ έκτακτου ενδ. μέσου δεν εμποδίζεται από τις παραπάνω διαπιστώσεις αφού αυτό μπορεί να ασκηθεί ενώπιον του δικαστηρίου ουσίας που εξέδωσε την –μετέπειτα προσβληθείσα με αιτ. αναίρεσης- δικαστική απόφαση⁹⁴.

γ. Συμπεράσματα

Στις αποφάσεις ΣτΕ 1992-1993/2016 το δικαστήριο εκκινώντας από την βούληση συμμόρφωσης προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, με όχημα την αρχή της δικονομικής ισότητας, απορρέουσα απ' το αρ. 4§1 Σ., πλήρωσε το νομοθετικό κενό της μη πρόβλεψης ΑΕΔδ στο π.δ. 18/89 επεκτείνοντας την εφαρμογή του αρ. 105^Α ΚΔΔ και στις αναιρετικές δίκες. Αντιθέτως στην προγενέστερη υπ' αρ. ΣτΕ 466/2015 απόφαση το υπάρχον νομοθετικό κενό είχε κριθεί ως ηθελημένο. Για το Δικαστήριο πρωταρχικό ρόλο διαδραμάτισε η θέληση συμμόρφωσης της Ελλάδας προς τις διεθνείς της υποχρεώσεις έστω και εάν ο νομοθέτης δεν είχε εισάγει αντίστοιχο ένδικο μέσο ενώπιον του ΣτΕ.

Η επέκταση αυτή «προσέθεσε» ένα ακόμα ένδικο μέσο στο οικείο «Τρίτο Μέρος» του π.δ. 18/89. Κατά τούτο το ΣτΕ στις επίδικες υποθέσεις δεν εφάρμοσε την γενική δικονομική αρχή του *numerus clausus* των ενδίκων μέσων ισχύουσα και στο πεδίο του διοικητικού δικονομικού δικαίου. Με την εισαγωγή αντίστοιχης ρύθμισης στο π.δ. 18/89, η αιτιολογική έκθεση όρισε ότι το νέο άρθρο εφαρμόζεται και επί αναιρετικών δικών. Συνεπώς αναλογική εφαρμογή του ΚΔΔ στις αναιρετικές δίκες ενώπιον του ΣτΕ δεν χωρεί.

⁹² Ειδικότερα ΣτΕ (Β' Τμ.-7μελή) 1992/2016 μειοψηφ. σκέψη 5 και για ΣτΕ 1993/2016 μειοψηφ. ομοίως.

⁹³ ΣτΕ αποφ. 3822/2005, 1/2007, 1535/2007, 2888/2007, 889/2008: η νομολογία αυτή αφορώσα αναιρετικές κρίσεις, εφαρμόζει το π.δ. 18/89 επικαλούμενη το αρ. 81§2 ΚΔΔ σύμφωνα με το οποίο: «Ως προς την αίτηση αναίρεσης έχουν εφαρμογή οι εκάστοτε ισχύουσες, σχετικές με αυτήν, διατάξεις της νομοθεσίας που αφορά το Συμβούλιο της Επικρατείας.».

⁹⁴ Κατά την μειοψηφία, λοιπόν, η επανάληψη της διαδικασίας θα ασκείται ενώπιον του δικαστηρίου που εξέδωσε απόφαση είτε ανέκκλητη είτε τελεσίδικη κατ' έφεση ή κατ' αναθεώρηση. (αρ. 53§1 εδ. α' π.δ. 18/89).

Με το σκεπτικό του, το αναιρετικό δικαστήριο έκρινε ως αντισυνταγματικό ένα υφιστάμενο νομοθετικό κενό ενώ κρίνοντας εαυτόν αρμόδιο για την εκδίκαση των υπό κρίση ΑΕΔδ υπεισήλθε στην θέση του νομοθέτη.

B. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΒΑΣΙΜΟΥ σχολιαζόμενες μέσα από την νομολογία του ΣτΕ

Με την απόφαση ΣτΕ 1992/2016 **η νομολογία διέπλασε 7 προϋποθέσεις βασίμου οι οποίες πρέπει να πληρούνται σωρευτικά** προκειμένου να γίνει δεκτή κατ' ουσία η ΑΕΔδ και να εξαφανισθεί η προσβαλλόμενη. Οι όροι αυτοί επαναλήφθηκαν στις υπ' αρ. ΣτΕ 1993/2016 και 680/2017 και είναι οι εξής:

ι) η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας

Η παραβίαση της ΕΣΔΑ και η αρνητική δικαιοδοτική κρίση πρέπει να συνδέονται αιτιωδώς. Περαιτέρω δε, **η άρση των συνεπειών της διαγνωσθείσας παράβασης πρέπει να είναι δυνατή με την αποδοχή της ΑΕΔδ**, την εξαφάνιση της προσβαλλόμενης εθνικής απόφασης και την επανάληψη της ένδικης διαδικασίας.

«Φωτογραφικό» σχεδόν παράδειγμα παράβασης που δεν πληροί την προϋπόθεση αυτή είναι η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης κατ' αρ. 6§1 ΕΣΔΑ. Η διάρκεια της δίκης δεν επηρέασε την κατ' ουσίαν κρίση του εθνικού δικαστηρίου ενώ ούσα τετελεσμένη, οι συνέπειές της δεν μπορούν να αρθούν με το «σχήμα»: αποδοχή ΑΕΔδ-εξαφάνιση προσβαλλόμενης-επανάληψη ένδικης διαδικασίας.

Στην προϋπόθεση αυτή, ως εκ περισπού⁹⁵, κάνει λόγο η υπ' αρ. ΣτΕ 466/2015 η οποία, παραπέμποντας στην αρεοπαγίτικη ποινική νομολογία⁹⁶, κρίνει ως αλυσιτελή την ασκούμενη ΑΕΔδ διότι η διαγνωσθείσα παράβαση της ΕΣΔΑ αφορά υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης. Η παράβαση αυτή ούτε μπορεί να θεραπευτεί μέσω της ΑΕΔδ ούτε πρέπει να θεραπευτεί με αυτό το έκτακτο ένδικο μέσο αφού δεν επηρέασε αιτιωδώς την εθνική δικαστική κρίση της οποίας ζητείται η επανάληψη.

⁹⁵ Διότι πρωτίστως απερρίφθη λόγω αναρμοδιότητας.

⁹⁶ ΑΠ (ποιν.-συμβ.) 415/2009

ii) η μη θεραπεία της παράβασης

Λογική απόρροια της πρώτης προϋπόθεσης είναι η **διαπιστωθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση**, την οποία επικαλείται ο αιτών την επανάληψη-θύμα της παράβασης, **να μην έχει τύχει ήδη «θεραπείας»** με πράξη κρατικού οργάνου, διαφορετικά η ΑΕΔδ είναι αλυσιτελής.⁹⁷

Αφετηρία της προϋπόθεσης αυτής είναι η αρχή της «*restitutio in integrum*» που τίθεται στο επίκεντρο της επανάληψης των εθνικών διαδικασιών εν γένει. Με άλλα λόγια, εάν το θύμα έχει με άλλο τρόπο ικανοποιηθεί τότε η ΑΕΔδ δεν έχει λόγο άσκησης. Άλλωστε και η σύσταση-θεμέλιο της πρόβλεψης αιτήσεων επανάληψης, θέτει στο προσκήνιο την αποκατάσταση του θιγόμενου.⁹⁸

iii) Η μη παραβίαση του Συντάγματος

Η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ **να μην συνεπάγεται παραβίαση κανόνα του Συντάγματος**. Η προϋπόθεση αυτή σχετικοποιείται λόγω των επιπλέον παραμέτρων που έθεσε η νομολογία.

Πιο αναλυτικά, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν η απόφαση του ΕΔΔΑ συγκρούεται με κανόνα του Συντάγματος, προηγουμένως θα πρέπει να υπάρξει ερμηνεία του συνταγματικού κανόνα. Για την ερμηνεία του συνταγματικού κανόνα, το ΣτΕ εισάγει την επονομαζόμενη **«φιλική» προς την Σύμβαση ερμηνεία του Συντάγματος** την οποία «δανείστηκε» από το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο⁹⁹. Πρόκειται για μια μέθοδο ερμηνείας κατά την οποία εάν είναι ευλόγως υποστηρίξιμες περισσότερες της μιας εκδοχές ως προς την έννοια ορισμένης συνταγματικής διάταξης, ο Έλληνας δικαστής πρέπει να προκρίνει εκείνη την εκδοχή που δεν συγκρούεται με την ΕΣΔΑ όπως αυτή έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ. Καθιερώνεται, λοιπόν, μια ιδιόμορφη υποχρέωση του εθνικού δικαστή να ελέγχει την *συμβατότητα* του Συντάγματος.

Η φιλική προς την Σύμβαση ερμηνεία του Συντάγματος

⁹⁷ Η ΣτΕ 2603/2016, απέρριψε την ΑΕΔδ διότι η αιτούσα την επανάληψη είχε ήδη τύχει δικαστικής προστασίας καθώς έγινε δεκτή, στην βάση της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, αιτ. ακύρωσης που είχε ασκήσει ο θιγόμενος παράλληλα με την ΑΕΔδ, με αποτέλεσμα κατά το χρόνο συζήτησης της αίτησης επανάληψης η υπόθεση να έχει ήδη αναπεμφθεί στην Διοίκηση.

⁹⁸ Rec (2000) 2-19.01.2000: «*Bearing in mind, however, that the practice of the Committee of Ministers in supervising the execution of the Court's judgements shows that in exceptional circumstances the re-examination of a case or a reopening of proceedings has proved the most efficient, if not the only, means of achieving restitutio in integrum,*»

⁹⁹ BVerfG, 2 BvR 2365/09, 4.5.2011, σκέψεις 89, 93-94.

Η στάση της νομολογίας του ΣτΕ κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα οδήγησε στην ανάπτυξη της μεθόδου αυτής. Πιο αναλυτικά, στην απόφαση ΣτΕ 2067/2011¹⁰⁰ (Τμ. Β', 7μελής συνθ.) επί επιβολής πολλαπλών τελών λόγω λαθρεμπορίας, κρίθηκε ότι ο επικληθείς από τον αναιρεσείοντα κανόνας του *ne bis in idem*, όπως τον έχει διαπλάσει η νομολογία του ΕΔΔΑ¹⁰¹ καθ' ερμηνεία του αρ. 4§1 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ, δεν μπορεί να εφαρμοσθεί διότι θα αντέβαινε προς τα αρ. 94§1 και 96 §1 Σ. Πιο συγκεκριμένα σε περιπτώσεις λαθρεμπορίας, η εξάρτηση της μεταγενέστερης ποινικής ή διοικητικής δίκης από την προηγούμενη –έστω αμετάκλητη- έκβαση της διοικητικής ή της ποινικής δίκης αντίστοιχα αναιρεί την αυτοτέλεια των δύο δικαιοδοσιών όπως αυτή εκφράζεται στις αντίστοιχες συνταγματικές διατάξεις. Η νομολογία αυτή επαναλήφθηκε στην υπ'αρ. ΣτΕ 3457/2012, απόφαση σε συνέχεια της οποίας εκδόθηκε η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, *Καπετάνιος κ.α. κατά Ελλάδος*, 30.04.2015.

Κατόπιν τούτων στην υπ' αρ. ΣτΕ 1992/2016 απόφαση, το δικαστήριο προέβη σε μια φιλική προς την σύμβαση ερμηνεία του Συντάγματος, κρίνοντας ότι η εφαρμογή του αρ. 4 του 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ σε διοικητικές κυρώσεις τίθεται προς εγγύηση των δικαιωμάτων του διωκόμενου από τις δημόσιες αρχές και δεν θίγει την κατανομή της δικαιοδοσίας μεταξύ ποινικών και διοικητικών δικαστηρίων.

Πρέπει να παρατηρηθεί, πάντως, ότι η φιλική προς την Σύμβαση ερμηνεία του Συντάγματος μοιάζει να αναπτύχθηκε κατ' αντιστοιχία με την επίσης γερμανικής προέλευσης «σύμφωνη ή εναρμονισμένη με το Σύνταγμα ερμηνεία του νόμου». Σύμφωνα με την αρχή αυτή ένας νόμος δεν πρέπει να θεωρηθεί ή να κηρυχθεί αντισυνταγματικός, αν μπορεί μέσα στα όρια του γράμματος και του σκοπού του, να ερμηνευθεί κατά τρόπο που να συμφωνεί το περιεχόμενό του με το Σύνταγμα¹⁰². Η μέθοδος όμως αυτή απορρέει από την αυξημένη τυπική ισχύ του Συντάγματος. Χωρίς αυτή δεν είναι νοητή η «αντισυνταγματικότητα των νόμων» και παραπέρα η ανάγκη κατά τον δικαστικό έλεγχο να ερμηνεύονται οι νόμοι ως σύμφωνοι ή μη προς το Σύνταγμα.

Με την εισαγωγή του εργαλείου της σύμφωνης προς την Σύμβαση ερμηνείας του Συντάγματος μήπως επέρχεται αναδιάρθρωση της ιεράρχησης των πηγών δικαίου ώστε η ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ, να τίθεται σε βαθμίδα ανώτερη από το Σύνταγμα? Η εξεταζόμενη απόφαση 1992/2016 και αυτές που ακολούθησαν απαντούν αρνητικά. Γι αυτό γίνεται λόγος για «φιλική» και όχι «σύμφωνη» με την ΕΣΔΑ ερμηνεία.

Η ελληνική¹⁰³ και διεθνής θεωρία υποστηρίζει ότι η υποχρέωση του εθνικού δικαστή να προβεί σε φιλική προς την Σύμβαση ερμηνεία του Συντάγματος απορρέει από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της

¹⁰⁰ Σκέψη 11

¹⁰¹ ΕΔΔΑ, *Zolotukhin κατά Ρωσίας*, 10.02.2009, σκ. 52-53

¹⁰² Π.Δ. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο*, 5^η Έκδοση, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2011, σελ. 104 επ.

¹⁰³ Π.Ι. Παραράς, *Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΔτΑ 56/2012, σελ. 1131-1190 ιδίως 1157 επ.

ΕΣΔΑ ως διεθνούς σύμβασης προστασίας των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Η ανάληψη της διεθνούς υποχρέωσης προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων σημαίνει την παροχή της μεγαλύτερης δυνατής προστασίας στα άτομα. Η αρχή αυτή απορρέει από το αρ. 53¹⁰⁴ ΕΣΔΑ όπου κατοχυρώνεται ένα minimum προστασίας¹⁰⁵. Οπότε εάν διάταξη διεθνούς σύμβασης είναι ίσως πιο ευνοϊκή από το Σύνταγμα σε σχέση με συγκεκριμένο ατομικό δικαίωμα τότε θα ερμηνευθεί το Σύνταγμα κατά τρόπο που να μην έρχεται σε σύγκρουση με τον συναφή κανόνα διεθνούς σύμβασης. Γίνεται πάντως δεκτό¹⁰⁶ ότι ελλείψει ρητής συνταγματικής διάταξης που να κατοχυρώνει την υπεροχή των συμβάσεων προστασίας ατομικών δικαιωμάτων έναντι του Συντάγματος, μια φιλική προς την Σύμβαση ερμηνεία συνιστά παρέκκλιση από το Σύνταγμα του σκοπού που επιδιώκει.

iv) Οι διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας, ιδίως το ενωσιακό δίκαιο

Η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ **να μην οδηγεί σε παραβίαση άλλης υποχρέωσης της χώρας από το διεθνές δίκαιο, ιδίως το ενωσιακό**. Ζήτημα παραβίασης εγείρεται όταν το νομικό ζήτημα με το οποίο ασχολήθηκε το ΕΔΔΑ ρυθμίζεται: i) από το δίκαιο της Ε.Ε. και μάλιστα ii) κατά τρόπο διαφορετικό απ' ότι το ρύθμιζε το ΕΔΔΑ. Οπότε ο έλληνας δικαστής δεν εφαρμόζει την κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ υποχρέωση συμμόρφωσης προς την απόφαση του ΕΔΔΑ εκ του λόγου αυτού.

Στην περίπτωση αυτή ο εθνικός δικαστής λειτουργεί ως ενωσιακός και ελέγχει εάν η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ παραβιάζει κάποια υποχρέωση τιθέμενη από το ενωσιακό δίκαιο. Λόγου χάρη, στην εξεταζόμενη περίπτωση της λαθρεμπορίας, εάν περαιτέρω ο διοικούμενος προέβαινε σε αποφυγή απόδοσης ΦΠΑ, ζήτημα που ρυθμίζεται από το ενωσιακό δίκαιο, τότε ο εθνικός δικαστής θα έπρεπε να ελέγξει εάν οι επιβαλλόμενες -ομού με τις ποινικές- διοικητικές κυρώσεις είναι σύμφωνες με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και την αρχή *ne bis in idem* κατ' αρ. 50 του Χάρτη. Λόγω της αρχής της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, ο εθνικός δικαστής δεν θα συμμορφωνόταν με την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Το ζήτημα αυτό

¹⁰⁴ «Ουδεμία των διατάξεων της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθεί ως περιορίζουσα ή αναιρούσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και θεμελιώδεις ελευθερίας, τα οποία τυχόν αναγνωρίζονται συμφώνως προς τους νόμους οιοδήποτε των συμβαλλομένων μερών ή προς πάσαν άλλην Σύμβασιν την οποία ταύτα έχουν υπογράψει.»

¹⁰⁵ Λογικό συμπλήρωμα πάντως της αρχής του αρ. 53 ΕΣΔΑ και φυσικός περιορισμός στην εφαρμογή του πλέον ευνοϊκού για τα ατομικά δικαιώματα δικαίου, θα πρέπει να θεωρηθεί το αρ. 17 ΕΣΔΑ.

¹⁰⁶ Π.Ι. Παραράς, *ό.π.*, υποσημ. 60,70. Τα ισχύοντα Συντάγματα δεν περιέχουν διατάξεις που να ορίζουν ρητώς ότι οι διεθνείς συμβάσεις περί προστασίας των ΔτΑ υπερέχουν έναντι των αντίστοιχων αλλά αντίθετων συνταγμ. διατάξεων. Εξάιρεση αποτελεί το Σύνταγμα της Βενεζουέλας όπου στο αρ. 123 ρητά προβλέπεται κάτι τέτοιο σε περίπτωση ευνοϊκότερου κανόνα του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι των εγχώριων εθνικών και συνταγματικών διατάξεων. Π.Ι. Παραράς, *ό.π.*, υποσημ. 60,70.

ανακύπτει διότι το Δικαστήριο του Στρασβούργου ελέγχει την παραβίαση άρθρων της ΕΣΔΑ από τα κράτη-μέλη έστω και εάν η παραβίαση έχει προκύψει κατ' εφαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας.¹⁰⁷ Στο μέλλον, πάντως ενδέχεται η προϋπόθεση αυτή ως προς τη συμφωνία με το ενωσιακό δίκαιο να αδρανοποιηθεί εφόσον η Ε.Ε. καταστεί το 48^ο κράτος-μέλος της ΕΣΔΑ όπως διαφαίνεται μετά και την προσθήκη §2 στο αρ. 59 ΕΣΔΑ σύμφωνα με την οποία: «*Η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να προσχωρήσει στην παρούσα Σύμβαση.*» Σε μια τέτοια περίπτωση πράξεις των οργάνων της Ένωσης θα άγονται ενώπιον του ΕΔΔΑ κατόπιν άσκησης ατομικής προσφυγής οποιουδήποτε είναι εντός της δικαιοδοσίας της Ε.Ε. και εφόσον προηγουμένως έχει εξαντλήσει τα ευρωπαϊκά ή/και εθνικά ένδικα μέσα.¹⁰⁸ Σε τέτοιες περιπτώσεις οι καθ' ου η προσφυγή θα είναι τα όργανα της Ε.Ε. ή/και το κράτος-μέλος που εφάρμοσε την εν λόγω ενωσιακή νομοθεσία.

ν) Ο “άλλος” επιτακτικός λόγος δημοσίου συμφέροντος

Η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ **δεν προσκρούει σε κάποιον άλλο επιτακτικό λόγο δημοσίου συμφέροντος** (λ.χ. της ασφάλειας δικαίου) ο οποίος στην συγκεκριμένη περίπτωση, βάσει της αρχής της δίκαιης ισορροπίας, κρίνεται ότι υπερέχει. Άρα ο έλληνας δικαστής σταθμίζει την σταθερή ανάγκη εκτέλεσης των δικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ με τον εξαιρετικώς εμφανιζόμενο στην εκάστοτε ΑΕΔδ επιτακτικό λόγο δημοσίου συμφέροντος που δικαιολογεί την μη συμμόρφωση προς τα γενόμενα δεκτά από το Στρασβούργο.

Αποτέλεσμα της αποδοχής της ΑΕΔδ είναι η ανατροπή του δεδικασμένου. Έτσι τυχόν επιτακτικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος, ικανοί να αποτρέψουν την αποδοχή της ΑΕΔδ, θα σχετίζονται άμεσα με την ανατροπή του δεδικασμένου που αυτή (η επανάληψη) επιφέρει. Στις υπ' αρ. ΣτΕ 1992/2016 & 680/2017 αποφάσεις του, το κατ' επανάληψη δικάσαν δικαστήριο αξιολόγησε την συνταγματική αρχή της ασφάλειας δικαίου ως λόγο δημοσίου συμφέροντος μη αρκούντως επιτακτικό *in concreto* ώστε να οδηγήσει σε μη τήρηση των διεθνών υποχρεώσεων της χώρας (συμμόρφωση σε απόφαση του ΕΔΔΑ).

Ως λόγοι δημοσίου συμφέροντος, κατά τη νομολογία¹⁰⁹, εμπίπτουν σε αυτή την προϋπόθεση και οι δημοσιονομικοί στόχοι που έχουν τεθεί στην Ελλάδα μέσω των προγραμμάτων δανεισμού από τον ESM (Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας) και το IMF (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο). Τυχόν αντίθεση των υλοποιούμενων μέτρων δημοσιονομικής λιτότητας προς την ΕΣΔΑ και συνακόλουθη καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ πιθανά να μην οδηγήσουν σε αποδοχή ΑΕΔδ. Η τήρηση της

¹⁰⁷ ΕΔΔΑ, *Bosphorus Airways c. Irlande*, 30.06.2005 [GC]

¹⁰⁸ Πηγή: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/accession&c=fre>

¹⁰⁹ Ενδεικτικά ΣτΕ 680/2017 σκέψη 7 δ) με εκεί νομολογιακές παραπομπές.

δημοσιονομικής πειθαρχίας και το εξυπηρετούμενο δημοσιονομικό συμφέρον θα συνιστούν επιτακτικό λόγο δημοσίου συμφέροντος ικανό να αποτρέψει την επανάληψη της ένδικης διαδικασίας.

Στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες όπου η οικονομική κρίση αντιμετωπίζεται με μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας επιβαλλόμενα από διεθνείς οργανισμούς, το ζήτημα της συμμόρφωσης προς τυχόν καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ «περνά» μέσα από το φίλτρο της δημοσιονομικής πειθαρχίας καθιστώντας ελάχιστα πιθανό να γίνει δεκτή η ΑΕΔδ. Προς το παρόν πάντως δεν έχει εκδοθεί εις βάρος της Ελλάδος καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ για παραβίαση της ΕΣΔΑ ενόψει των μέτρων λιτότητας.¹¹⁰

νι) Η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ να μην είναι εμφανώς ελλιπής/ασαφής ή αυθαίρετη.¹¹¹

Τα κριτήρια για την ορθότητα της απόφασης του ΕΔΔΑ συνάγονται από την ίδια τη νομολογία του ΕΔΔΑ αλλά και του ΔΕΕ. Η εξουσία του εθνικού δικαστηρίου να κρίνει την απόφαση του ΕΔΔΑ απορρέει από την αρχή της (διαδικαστικής και ουσιαστικής) επικουρικότητας του ελέγχου που ασκεί το ΕΔΔΑ. Αυτή επιβάλλει στο Δικαστήριο του Στρασβούργου να αιτιολογεί επαρκώς τις καταδικαστικές του αποφάσεις αφού έρχονται σε αντίθεση με τα προηγουμένως γενόμενα δεκτά από τα εθνικά δικαστήρια ως προς την διάπραξη ή μη παράβασης από ένα κράτος-μέλος. Κατ' επέκταση ο εθνικός δικαστής που επιλαμβάνεται ΑΕΔδ κρίνει εάν η απόφαση του ΕΔΔΑ είναι –ως οφείλει- επαρκώς αιτιολογημένη.

Παράδειγμα κατά το οποίο η νομολογία έκρινε ασαφή και αναιτιολόγητη την κρίση του ΕΔΔΑ, είναι η απόφαση ΣτΕ 1993/2016 που, σε αντίθεση με την 1992/2016, κρίθηκε αβάσιμη αν και αμφότερες είχαν έρεισμα την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ *Καπετάνιος κ.α. κατά Ελλάδος*, 30.04.2015. Αναλυτικότερα, κρίσιμη ήταν η σκέψη του ΕΔΔΑ κατά την οποία «*ενόψει της επίκλησης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων της ποινικής διαδικασίας, τα διοικητικά δικαστήρια όφειλαν να εξετάσουν/συνεκτιμήσουν με δική τους πρωτοβουλία τις αμετάκλητες ποινικές αθωωτικές αποφάσεις διαφορετικά εκουσίως ανέχονται παραβίαση της αρχής ne bis in idem*». Κατά το ΣτΕ, το

¹¹⁰ Στην υπόθεση ΕΔΔΑ, *Κουφάκη και Αδεδυ κατά Ελλάδος*, (dec.), 07.05.2013, το Δικαστήριο έκρινε ότι η περικοπή μισθών, συντάξεων και επιδομάτων ενόψει του πρώτου μνημονίου δεν παραβιάζει το αρ. 1 1^ο ΠΠ ΕΣΔΑ διότι αφενός η διαβίωση των προσφευγουσών δεν κινδύνευσε εξαιτίας των περικοπών και αφετέρου στόχος των περικοπών ήταν η μόνιμη εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών. Βάσει λοιπόν της δίκαιης ισορροπίας ατομικού προς γενικό (δημοσιονομικό) συμφέρον και του ευρύ περιθωρίου εκτίμησης που αναγνωρίζει το ΕΔΔΑ στα κράτη-μέλη αναφορικά με την οικονομική τους πολιτική, έκρινε την προσφυγή απαράδεκτη.

¹¹¹ Με την προϋπόθεση αυτή ασχολήθηκε εκτενώς η ΣτΕ 1993/2016, κρίσιμη σκέψη 16: «.....*Η ανωτέρω κρίση του ΕΔΔΑ, η οποία διατυπώθηκε για πρώτη φορά στη νομολογία του και είναι μεμονωμένη καθώς δεν έχει επαναληφθεί.... παρίσταται εμφανώς ελλιπής και ασαφής, ως προς τη νόμιμη βάση της διότι...*»

ΕΔΔΑ δεν έλαβε υπόψιν του εάν η επίκληση της ποινικής διαδικασίας ενώπιον του διοικητικού δικαστή έγινε νόμιμα (δηλαδή τηρουμένης της διοικητικής δικονομίας) και εάν η αναιρετική δικαιοδοσία του ΣτΕ επιτρέπει την λήψη υπόψιν το πρώτον ενώπιόν του πραγματικών περιστατικών μη δικονομικά προβληθέντων ενώπιον του δικαστή ουσίας. Κύρια επιχειρήματα που οδήγησαν στην κρίση περί αβασίμου ήταν: α) η δικονομική αυτονομία των κρατών-μελών όπως αναγνωρίζεται τόσο από το ΔΕΕ όσο και από το ΕΔΔΑ β) το μεμονωμένο της εξαχθείσας από το ΕΔΔΑ κρίσης και γ) το αναγκαίο της παραβίασης θεμελιώδους δικαιώματος όταν αυτή προκύπτει από δικονομικούς κανόνες, οι οποίοι εν πάση περιπτώσει εξυπηρετούν την ταχεία απονομής της δικαιοσύνης κατ' αρ. 6§1 ΕΣΔΑ.

vii) Η ύπαρξη οψιγενών νομολογιακών δεδομένων

Η τελευταία προϋπόθεση είναι να μην υπάρχουν οψιγενή νομολογιακά δεδομένα από το ΕΔΔΑ, το ΔΕΕ ή από ανώτατο εθνικό δικαστήριο κλονιστικά των διαπιστώσεων της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ στην οποία στηρίζεται η ΑΕΔδ.¹¹² Με το σκεπτικό ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ δεν είναι σταθερή, ο εθνικός δικαστής εξετάζει εάν, στο χρονικό διάστημα μεταξύ της έκδοσης της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ και της συζήτησης της κρινόμενης ΑΕΔδ, δημιουργήθηκε νομολογία (= οψιγενής) η οποία εάν συνέτρεχε κατά το χρόνο που το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παράβαση, το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν θα ενέμενε στην καταδικαστική του κρίση. Για να οδηγήσει η οψιγενής νομολογία σε απόρριψη της ΑΕΔδ πρέπει: i) να υπάρχει ταύτιση νομικής βάσης της καταδικαστικής απόφασης ΕΔΔΑ με μεταγενέστερη απόφαση άλλου δικαστηρίου ii) το μεταγενέστερα επιλαμβανόμενο δικαστήριο να υιοθέτησε άλλη ερμηνεία από την ερμηνεία του ΕΔΔΑ με αποτέλεσμα να οδηγηθεί σε συμπέρασμα αθωωτικό. Η προϋπόθεση αυτή, όταν αφορά σε οψιγενή νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, δεν περιορίζεται μόνο σε αποφάσεις με διάδικο την Ελλάδα αλλά με οποιοδήποτε κράτος-μέλος του εκάστοτε οργανισμού (ΣΕ ή ΕΕ αντίστοιχα).

Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την συνδυασμένη επισκόπηση των προϋποθέσεων άσκησης της ΑΕΔδ στην διοικητική δικαιοσύνη παρατηρείται μια τάση αναβάθμισης του ρόλου των καταδικαστικών αποφάσεων του

¹¹² Η ΣτΕ 680/2017 έκανε ειδική μνεία (σκ. 16) στην μεταγενέστερη απόφαση του ΕΔΔΑ, *A και B κατά Νορβηγίας*, 15.11.2016 η οποία επίσης ασχολήθηκε με το ζήτημα της παραβίασης της αρχής *ne bis in idem* αλλά κατέληξε στο ότι δεν υπήρξε παραβίαση του αρ. 4 7^{ου} ΠΠ. Το σκεπτικό αυτής -κατά το ΣτΕ- πιθανά συγκρουόταν με το σκεπτικό της απόφασης του ΕΔΔΑ που απετέλεσε το έρεισμα της κρινόμενης ΑΕΔδ. Ο έλεγχος της προϋπόθεσης αυτής απέβη

ΕΔΔΑ ώστε να επιτυγχάνεται ικανοποίηση του προσφεύγοντος ενώ παράλληλα η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου τείνει να αποκτά κανονιστική ισχύ στην εσωτερική έννομη τάξη.

Σε αυτό το πλαίσιο οι προϋποθέσεις βασιμότητας κινούνται σε τρεις κατευθύνσεις: α) στην πραγματική αποκατάσταση του θιγόμενου εφόσον αυτή είναι δυνατή β) στην ιεράρχηση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ως κομμάτι της ΕΣΔΑ, μεταξύ των πηγών δικαίου και γ) στην ανάπτυξη αμφίδρομης και όχι μονομερούς σχέσης μεταξύ ευρωπαϊού και έλληνα δικαστή. Στο τελευταίο συνηγορούν αφενός η υποχρέωση διενέργειας ελέγχου της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ ως προς την αιτιολογία της και αφετέρου η λήψη υπόψιν οψιγενών νομολογιακών δεδομένων που ανατρέπουν την καταδικαστική απόφαση ΕΔΔΑ που απετέλεσε έρεισμα της κρινόμενης ΑΕΔδ.

Η **πρώτη κατηγορία προϋποθέσεων** (υπ' αρ. i-ii) θέτει στο επίκεντρο το θύμα της παράβασης-αιτούντα την επανάληψη. Η πραγματική δυνατότητα αποκατάστασης του θύματος τίθεται ως αναγκαία συνθήκη για την κατάφαση της βασιμότητας της ΑΕΔδ. Πηγή έμπνευσης αυτής της κατηγορίας όρων βασίμου πρέπει να θεωρηθεί η γενική αρχή του διεθνούς δικαίου της *restitutio in integrum*. Η δυνατότητα, πάντως, αποκατάστασης, δεν είναι ικανή να οδηγήσει άνευ ετέρου στην αποδοχή της ΑΕΔδ και στην εξαφάνιση της προσβαλλόμενης απόφασης.

Η **δεύτερη κατηγορία προϋποθέσεων** (υπ' αρ. iii-v) οριοθετεί τις περιπτώσεις όπου δεν εφαρμόζεται ο «κανόνας» της συμμόρφωσης κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ προς την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Οι αρνήσεις καταδεικνύουν ποια είναι η σχέση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ με το Σύνταγμα, το ενωσιακό δίκαιο και τυχόν άλλο (πέραν των διεθνών υποχρεώσεων της χώρας) επιτακτικό λόγο δημοσίου συμφέροντος. Ειδικά ως προς την σχέση της νομολογίας του ΕΔΔΑ με το Σύνταγμα εισάγεται μια καινοφανής μέθοδος ερμηνείας η οποία επί της ουσίας δίνει προβάδισμα στην Σύμβαση έναντι του Συντάγματος στον τομέα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά τα λοιπά, το ενωσιακό δίκαιο και τυχόν λόγοι δημοσίου συμφέροντος αρκούν για να θεμελιώσουν απόκλιση από την ΕΣΔΑ. Οι προϋποθέσεις αυτής της κατηγορίας μπορούν να νοηθούν και ως **προληπτικός δικαστικός έλεγχος τήρησης της αρχής της νομιμότητας εκ μέρους της Διοίκησης**. Το δικαστήριο κάνει μια υπόθεση και ελέγχει την Διοίκηση ωσάν αυτή να έχει ήδη συμμορφωθεί προς την απόφαση του ΕΔΔΑ. Εάν η διοικητική ενέργεια (που σε πραγματικό χρόνο επίκειται να τελεσθεί) κριθεί σύμφωνη με τους κανόνες που διέπουν την οργάνωση και λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης τότε η δράση της Διοίκησης κρίνεται ότι είναι σύμφωνη με την αρχή της νομιμότητας.

αρνητικός ήτοι το ΣτΕ έκρινε ότι δεν επηρεάστηκε η καταδικαστική, εις βάρος της Ελλάδος, κρίση του ΕΔΔΑ από την οψιγενή απόφαση η οποία δεν διαπίστωνε παραβίαση από πλευράς της Νορβηγίας.

Τέλος, η **τρίτη κατηγορία προϋποθέσεων** (υπ' αρ. vi-vii) είναι συνυφασμένη με το γεγονός ότι το ΕΔΔΑ δεν αναγνωρίζεται ως δικαστήριο τέταρτης βαθμίδας ώστε οι αποφάσεις του να μην υπόκεινται σε έλεγχο. Από την άλλη πλευρά η διερεύνηση πιθανής οψιγενούς νομολογίας που ανατρέπει τα δεδομένα είναι συνδεδεμένη με την νομολογιακή φύση της απόφασης του ΕΔΔΑ. Στο βαθμό που το Δικαστήριο του Στρασβούργου μπορεί να αλλάξει μεταγενέστερα τη νομολογία του άρα να μην δεσμεύεται από αυτήν, τότε η προγενέστερη νομολογία του δεν μπορεί να δεσμεύει ούτε τον εθνικό δικαστή που επιλαμβάνεται της ΑΕΔδ.

Αφού αποβεί θετικός ο ανωτέρω έλεγχος βασιμότητας, το διοικητικό δικαστήριο κάνει δεκτή την ΑΕΔδ και εξαφανίζει την προσβαλλόμενη απόφαση. Έτσι καθίσταται εκ νέου εκκρεμές το ένδικο μέσο ή βοήθημα¹¹³ που απορρίφθηκε με την εξαφανιζόμενη απόφαση. Κατ' αναλογία με τα γενόμενα δεκτά ως προς την ενεργητική νομιμοποίηση του ασκούντος την ΑΕΔδ, που δεν μπορεί να είναι άλλος από τον διάδικο ενώπιον του ΕΔΔΑ, σε περίπτωση αποδοχής της ΑΕΔδ, η αναβίωση της εκκρεμοδικίας του άλλοτε απορριφθέντος ενδίκου μέσου/βοηθήματος δεν αναβιώνει τυχόν σχέσεις ομοδικίας που συνέτρεχαν κατά το χρόνο της απόρριψης.¹¹⁴

Το ζήτημα που προκύπτει είναι εάν με την αποδοχή της ΑΕΔδ, ο εθνικός δικαστής έχει υποχρέωση να δεχτεί το εκ νέου εκκρεμές ένδικο μέσο/βοήθημα. Εκπρόσωπος της νομολογίας υποστήριξε ότι η αποδοχή της αίτησης επανάληψης **δεν συνεπάγεται άνευ ετέρου την αποδοχή του εκ νέου εκκρεμούς ενδίκου βοηθήματος ή μέσου**, το οποίο δεν αποκλείεται να απορριφθεί, με βάση άλλη αιτιολογία από εκείνη που κατ' ουσίαν αποδοκιμάστηκε από το ΕΔΔΑ ως ενέχουσα παραβίαση της ΕΣΔΑ¹¹⁵.

Η εκδοχή αυτή είναι σύμφωνη με την ιστορικά διαμορφωμένη άποψη που θέλει το ΕΔΔΑ επικουρικό δικαστήριο ως προς τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα και όχι ως δικαστήριο «τέταρτης δικαιοδοσίας» έναντι των εθνικών. Μέχρι σήμερα πάντως η νομολογία (ΣτΕ 1992/2016 & 680/2017) όπου έκανε δεκτή την ΑΕΔδ και εξαφάνισε την προσβαλλόμενη, το εκ νέου εκκρεμές ένδικο μέσο (αίτηση αναίρεσης) έγινε δεκτό με βάση τα διαπιστωθέντα από το ΕΔΔΑ.

Ως προς την δυνατότητα άσκησης ενδίκων μέσων κατά της απόφασης που εκδόθηκε κατ' επανάληψη, λεκτέα τα εξής: Με βάση την αρχή της προηγούμενης εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, η κατ' επανάληψη εκδοθείσα αναιρετική δικαστική κρίση όταν με αυτή κρατείται και δικάζεται η υπόθεση δεν υπόκειται σε ένδικα μέσα κατά τα ισχύοντα στο εσωτερικό δίκαιο.

¹¹³ Στις περιπτώσεις όπου η προσβαλλόμενη απόφαση ήταν ανέκκλητη και μη υποκείμενη σε αναίρεση.

¹¹⁴ ΣτΕ 680/2017, σκέψη 19

¹¹⁵ Ι. Δημητρακόπουλος-πάρεδρος ΣτΕ, «*Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*», εισήγηση στο πλαίσιο της ημερίδας «Ο διάλογος του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ», <http://www.ddikastes.gr/?q=node/2214>, ανάρτηση: 29.10.2017.

Στην περίπτωση που το κατ' επανάληψη αναιρετικό δικαστήριο παρέπεμψε την υπόθεση κατ' αρ. 57 §2 π.δ. 18/89, τότε το δικαστήριο της παραπομπής δεσμεύεται από τα γενόμενα δεκτά από το ΣτΕ. Ως εκ τούτου κατά της απόφασης που εκδίδεται μετά παραπομπή χωρούν τα προβλεπόμενα στο νόμο ένδικα μέσα ως προς τα κεφάλαια για τα οποία δεν έχει ήδη αποφανθεί το ΣτΕ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΣΚΟΠΟΣ & ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΝΔΙΚΟΥ ΜΕΣΟΥ

Α. ΣΚΟΠΟΣ

Για να εξευρεθεί ο σκοπός μιας διάταξης χρησιμοποιούνται διάφοροι μέθοδοι. Η πρώτη και η πλέον ασφαλής ως προς την ορθότητα των αποτελεσμάτων της είναι η αιτιολογική έκθεση του νόμου που προέβλεψε την υπό κρίση διάταξη. Άλλωστε η αυθεντική ερμηνεία των νόμων ανήκει στη νομοθετική λειτουργία (αρ. 77§1 Σ.) Περαιτέρω όμως οι αλλαγές στην υφιστάμενη κατάσταση οι οποίες προκύπτουν από την εφαρμογή ενός νέου ενδίκου μέσου, αποτελούν οδοδείκτη για παραπέρα σκοπούς που εν τοις πράγμασι εξυπηρετεί το ένδικο μέσο. Υπό αυτό το πρίσμα, μια συνδυαστική προσέγγιση αφενός του νόμου περί της ΑΕΔδ και αφετέρου της νομολογιακής εφαρμογής του, θα δώσει τα πρώτα συμπεράσματα ως προς τους σκοπούς της νέας διάταξης.

Συνοπτικά οι σκοποί της νέας διάταξης παρατηρούνται να είναι:

- ✓ Αυθεντικός σκοπός: η *in concreto* συμμόρφωση στην καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ στην βάση της αρχής της *restitutio in integrum*.
- ✓ Πρακτικοί σκοποί: α) η μείωση των ποσών δίκαιης ικανοποίησης, β) ενημέρωση για τις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ εις βάρος της Ελλάδος
- ✓ Εικαζόμενος σκοπός: ο (προληπτικός) έλεγχος συμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας από τον διοικητικό δικαστή.

i. Η in concreto συμμόρφωση στην καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ στη βάση της αρχής restitutio in integrum

Ο σκοπός της διάταξης φανερώνεται ήδη από τις αιτιολογικές εκθέσεις των νόμων που την καθιέρωσαν ενώπιον των καθ' ύλην αρμόδιων διοικητικών δικαστηρίων. Είναι η συμμόρφωση προς την συγκεκριμένη καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ. Άλλες διατάξεις-κλειδιά που δικαιολογούν την υποχρέωση συμμόρφωσης μέσω της επανάληψης των εθνικών διαδικασιών είναι: η υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΕΔΔΑ κατ' αρ. 32 ΕΣΔΑ και η εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων κατ' αρ. 35 §1 ΕΣΔΑ ως όρος παραδεκτού της ατομικής προσφυγής. Περαιτέρω κομβικό ρόλο στην θέσπιση της διάταξης διαδραμάτισε η Σύσταση Rec (2000) 2 της 19^{ης}.01.2000 της Επιτροπής των Υπουργών, με την οποία η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών χαρακτηρίστηκε ως το πλέον αποτελεσματικό μέσο αποκατάστασης των συνεπειών της

διαπιστωθείσας από το ΕΔΔΑ παράβασης. Με άλλα λόγια, η επανάληψη κρίθηκε το πλέον κοντινό μέσο στον ιδεατό στόχο που θέτει το ΕΔΔΑ, την αρχή του διεθνούς δικαίου της *restitutio in integrum*.

Όπως ήδη αναλύθηκε, η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ περιλαμβάνει δύο σκέλη εκ των οποίων το ένα είναι αναγνωριστικό/διαπιστωτικό της παράβασης άρθρου της Σύμβασης. Το σκέλος αυτό δεν οδηγεί σε κατάργηση της ενδοπολιτειακής πράξης που κρίθηκε ότι παραβιάζει την Σύμβαση.

Λογικό και αναγκαίο προηγούμενο της διαπίστωσης της παράβασης από μέρους του ΕΔΔΑ, είναι η ύπαρξη στο νομικό κόσμο του κράτους-μέλους μιας προγενέστερης αμετάκλητης απόφασης διοικητικού δικαστηρίου η οποία παράγει έννομα αποτελέσματα. Αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι, πριν την προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ, απαιτείται εξάντληση κατ' αρ. 35 ΕΣΔΑ των εθνικών ενδίκων μέσων.¹¹⁶ Αυτή η εθνική δικαστική απόφαση δεν διαπίστωσε παραβίαση της ΕΣΔΑ από κανένα κρατικό όργανο (νομοθέτη, διοίκηση, δικαστή) συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του δικαστηρίου που εξέδωσε την αμετάκλητη δικαστική κρίση.

Η καταδικαστική, λοιπόν, απόφαση του ΕΔΔΑ σε κάθε περίπτωση περιλαμβάνει μια μομφή προς τον εθνικό δικαστή είτε διότι δεν διέγνωσε -ενώ υπήρχε- παραβίαση της Σύμβασης τελεσθείσα από τον νομοθέτη ή την διοίκηση είτε διότι τέλεσε ο ίδιος παραβίαση κατά την κατάρτιση του νομικού συλλογισμού της αμετάκλητης δικαστικής κρίσης.

Δημιουργείται λοιπόν μία διελκυστίνδα ανάμεσα στην εκφερόμενη καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ και στο προηγουμένως παραχθέν, από την αμετάκλητη εθνική δικαστική κρίση, δεδικασμένο. Στην δημιουργία αυτής της διελκυστίνδας συμβάλλουν από την μία πλευρά η ερμηνευτική αρμοδιότητα ως προς την Σύμβαση που αναγνωρίζεται κατ' αρ. 32 ΕΣΔΑ στο ΕΔΔΑ και από την άλλη η ασφάλεια δικαίου-σταθερότητα των διοικητικών καταστάσεων που εξυπηρετείται με το δεδικασμένο. Στο σημείο αυτό εισάγεται το έκτακτο ένδικο μέσο της ΑΕΔδ προκειμένου να ανατρέψει -υπό όρους- το παραχθέν δεδικασμένο και να επαναλάβει την ένδικη διαδικασία.

Ο κατ' αρχήν σκοπός της διάταξης δεν είναι η πραγμάτωση μιας γενικής υποχρέωσης συμμόρφωσης στις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Σε τέτοια περίπτωση αυτό που θα ενδιέφερε θα ήταν πρώτιστα η ευθυγράμμιση της εθνικής νομολογίας με το ΕΔΔΑ, σε όποιες περιπτώσεις το τελευταίο έχει καταδικάσει την Ελλάδα. Κατ' επέκταση απαιτήσεις βασίμου της ΑΕΔδ όπως η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ παράβασης και βλάβης του θιγόμενου αφενός και μη θεραπεία της παράβασης αφετέρου θα ήταν περιττές. Το γεγονός ότι στο επίκεντρο του ΕΔΔΑ είναι

ο παθών στηρίζεται και στις εξουσίες που έχει το Δικαστήριο κατ' αρ. 41 ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό το Δικαστήριο μόνο εφόσον δεν είναι δυνατή η τέλεια εξάλειψη των συνεπειών της παράβασης από το εσωτερικό δίκαιο, τότε επιδικάζει δίκαιη ικανοποίηση. Δίνοντας έναν ορισμό της τέλει εξάλειψης στην γνωστή πια Rec (2000) 2, η CM χαρακτήρισε την επανάληψη των εθνικών διαδικασιών ως το πλέον αποτελεσματικό αν όχι το μοναδικό μέσο για την *restitutio in integrum*. Άρα πρωταρχικός σκοπός της αίτησης επανάληψης είναι να ικανοποιηθεί ο αιτών-θύμα της παράβασης.

Εφόσον γίνει δεκτή η ΑΕΔδ και καταστεί εκ νέου εκκρεμές το ένδικο μέσο, ο εθνικός δικαστής επανεξετάζει την αποδοχή ή την απόρριψη αυτού. Η κρίση του εθνικού δικαστή θα εξαρτηθεί από το είδος της παράβασης που διέγνωσε το ΕΔΔΑ. Εάν λ.χ. το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παράβαση σχετική με διαδικαστική προϋπόθεση του απορριφθέντος ενδίκου μέσου τότε μόνη η εξαφάνιση της προσβαλλόμενης με ΑΕΔδ απόφασης οδηγεί στην ικανοποίηση του θύματος. Εν συνεχεία το διοικητικό κατ' επανάληψη δικάζον δικαστήριο διατυπώνει (για πρώτη φορά) κατ' ουσίαν κρίση. Στην περίπτωση που το ΕΔΔΑ έχει διαπιστώσει παράβαση σχετική με την προηγούμενη κατ' ουσίαν απόρριψη του ενδίκου μέσου από τον εθνικό δικαστή, τότε ο εθνικός δικαστής αποδεχόμενος την ΑΕΔδ και εξαφανίζοντας την προσβαλλόμενη θα εξετάσει το εκκρεμές ένδικο μέσο/βοήθημα και είτε θα το απορρίψει στην βάση άλλης αιτιολογίας¹¹⁷ είτε θα το κάνει δεκτό με τις αντίστοιχες δικονομικές συνέπειες¹¹⁸.

ii. Πρακτικές Συνέπειες:

α) μείωση κονδυλίων για επιδικασθείσες από το ΕΔΔΑ αποζημιώσεις δίκαιης ικανοποίησης

Όπως ήδη αναπτύχθηκε, η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ έχει δύο σκέλη. Η δε ΑΕΔδ απευθύνεται στο πρώτο εξ αυτών ήτοι στην διαπίστωση της παράβασης συγκεκριμένου άρθρου της Σύμβασης. Μολαταύτα μόνη η δικονομική δυνατότητα άσκησης ΑΕΔδ έχει αποτελέσματα και προς το δεύτερο σκέλος της απόφασης με το οποίο επιδικάζεται δίκαιη ικανοποίηση.

Σύμφωνα με το αρ. 6 §2 του ν. 1846/1989 (Α' 108) κάθε έτος εγγράφεται ειδικό κονδύλι στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Οικονομικών σχετικά με την κάλυψη των απαιτούμενων ποσών σε περίπτωση φιλικών διακανονισμών ή καταδίκης από το ΕΔΔΑ. Ανεξαρτήτως της νομικής φύσης

¹¹⁶ Πάντα υπό τον όρο του διαθέσιμου χαρακτήρα και της αποτελεσματικότητας των ενδίκων μέσων.

¹¹⁷ Έτσι υποστηρίζει ο Ι. Δημητρακόπουλος-πάρεδρος ΣτΕ, σε εισήγηση με θέμα: «*Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας*», στο πλαίσιο της ημερίδας «Ο διάλογος του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ», <http://www.ddikastes.gr/?q=node/2214>, ανάρτηση: 29.10.2017

¹¹⁸ Για παράδειγμα στην περίπτωση που γίνει δεκτή ΑΕΔδ και καταστεί εκ νέου εκκρεμής αίτηση αναίρεσης, εφόσον στην συνέχεια γίνει δεκτή, επέρχονται οι συνέπειες του αρ. 57 π.δ. 18/89.

της εν λόγω υποχρέωσης¹¹⁹, η χώρα μας κατά κανόνα καταβάλλει τα επιδικασθέντα ποσά δίκαιης ικανοποίησης στον προσφεύγοντα.

Από την σκοπιά της ΕΣΔΑ, η δίκαιη ικανοποίηση προβλέπεται βάσει αρ. 41 όταν το ΕΔΔΑ κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση. Σε αυτές τις περιπτώσεις χορηγεί δίκαιη ικανοποίηση υπό δύο όρους σωρευτικά εξεταζόμενους: 1^{ον} το εσωτερικό δίκαιο να μην προβλέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παράβασης και 2^{ον} το ΕΔΔΑ να κρίνει τη δίκαιη ικανοποίηση αναγκαία.

Αφού η Σύσταση της CM έχει χαρακτηρίσει την δικονομική δυνατότητα άσκησης της ΑΕΔδ *ως το πλέον αποτελεσματικό αν όχι το μοναδικό μέσο εξάλειψης των συνεπειών της παράβασης*. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα λόγω του ότι εκφέρεται από ένα εκ των δύο καταστατικών οργάνων του ΣΕ στα πλαίσια των καταστατικών του αρμοδιοτήτων¹²⁰. Εξ αυτού του λόγου συνάγεται ότι κατ' εξοχήν τέλεια -και όχι ατελής- εξάλειψη των συνεπειών της παράβασης, παρεχόμενη από το εσωτερικό δίκαιο, θεωρείται πρωτίστως η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών. Κατά τούτο το ΕΔΔΑ, κατ' αρ. 41 ΕΣΔΑ, σε όποιες περιπτώσεις συντρέχει παραβίαση, δεν θα επιδικάζει δίκαιη ικανοποίηση αφού ο αιτών θα μπορεί να ικανοποιηθεί με την άσκηση ΑΕΔδ ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.

Το οικονομικό κίνητρο του νομοθέτη εντοπίζεται και σε μια άλλη περίπτωση όπου εισήχθη ένδικο μέσο σχετικό με την νομολογία του ΕΔΔΑ. Αναλυτικότερα, στο ν. 4055/2012, εκτός της ΑΕΔδ ενώπιον του ΕλΣυν, εισήχθησαν διατάξεις (αρ. 53-60) για την αντιμετώπιση της υπερβολικής διάρκειας των εθνικών διοικητικών διαδικασιών που συνιστά παραβίαση του αρ. 6§1 ΕΣΔΑ. Η αιτιολογική έκθεση του νόμου¹²¹ αναφέρει ως λόγο θέσπισης της διάταξης μεταξύ άλλων και τα χρηματικά ποσά που αναγκάστηκε να καταβάλλει η Ελλάδα για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης μετά από καταδίκη του ΕΔΔΑ.

β) ενημέρωση ως προς τις καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ εις βάρος της Ελλάδος σε διοικητικές διαφορές

Πέραν του οικονομικού σκέλους, με την ΑΕΔδ γίνεται ευρέως γνωστή η εκάστοτε καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ που αποτελεί το έρεισμα του έκτακτου αυτού ενδίκου μέσου. Με τον τρόπο αυτό μεταφράζεται και διανέμεται στην εγχώρια νομική κοινότητα (δικαστήρια, διοίκηση, δικηγόροι).

¹¹⁹ Εάν πρόκειται για διεθνής υποχρέωση ή για αλλοδαπό τίτλο που είναι εκτελεστός κατά το εσωτερικό δίκαιο της αναγκαστικής εκτέλεσης. Σχετ. βιβλιογραφία: Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα, *Η εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Αθήνα, Baden Baden, 1996 και αντίθετα Λ. Καρέλος, *Η αναγκαστική εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη*, ΝοΒ 2/2015.

¹²⁰ Πρόκειται για την Rec No R (2000) 2 οποία εκδόθηκε στα πλαίσια του αρ. 15bis του καταστατικού του ΣΕ.

iii. Ο προληπτικός έλεγχος συμβατότητας εκ μέρους του εθνικού δικαστή

Οι συνέπειες ενός ενδίκου μέσου δεν αφορούν μόνο τα στενά όρια της υπό κρίση διαφοράς αλλά επεκτείνονται και πέραν αυτής. Έτσι μολονότι δεν είναι μεταξύ των ειρημένων σκοπών της διάταξης, μόνη η δικονομική πρόβλεψη άσκησης της ΑΕΔδ συνιστά ένα «κίνητρο» για τον διοικητικό δικαστή να ελέγχει προληπτικά την ασυμφωνία των ενδοπολιτειακών πράξεων (Διοίκηση, νομοθέτης, κατώτερα δικαστήρια) προς την ΕΣΔΑ. Βάσει της αρχής της επικουρικότητας, ο εθνικός δικαστής όφειλε ούτως ή άλλως, συμφώνως με το αρ. 28 §1 Σ., να ελέγχει την τήρηση ή μη της Σύμβασης από τα εθνικά όργανα. Η υποχρέωση όμως αυτή, μετά την ΑΕΔδ, παύει να είναι λευκός κανόνας και αποκτά μια συνέπεια.

Υπό την πιθανότητα ανατροπής, ενόψει ασκηθείσας ΑΕΔδ, του δεδικοσμένου της εθνικής απόφασης, ο διοικητικός δικαστής ελέγχει εκ των προτέρων την συμφωνία με την ΕΣΔΑ. Παράλληλα η νομολογία επί ήδη ασκηθεισών ΑΕΔδ αποκρυσταλλώνει στην εσωτερική έννομη τάξη τις ερμηνείες του ΕΔΔΑ βάσει των οποίων κρίθηκε ότι συγκεκριμένη ενδοπολιτειακή πράξη παραβιάζει την Σύμβαση. Άρα σε κάθε περίπτωση είτε με την προληπτική του μορφή (ως νομοθετική πρόβλεψη) είτε με την κατασταλτική του δύναμη (με τις αποφάσεις που εκδίδονται και αποκρυσταλλώνουν τις ερμηνείες του ΕΔΔΑ), το ένδικο μέσο της ΑΕΔδ οδηγεί σε διεξαγωγή ελέγχου συμβατότητας των εθνικών διατάξεων από τον διοικητικό δικαστή στα πλαίσια άλλων διαφορών.

Πρόσφατο παράδειγμα αποκρυστάλλωσης της ερμηνείας του ΕΔΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη είναι η υπ' αρ. ΣτΕ 2987/2017 απόφαση η οποία έκανε δεκτή αναίρεση λόγω αντίθεσης της προσβαλλόμενης εφετειακής κρίσης προς τα γενόμενα δεκτά από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Καπετάνιος κ.α. κατά Ελλάδος*. Η συγκεκριμένη απόφαση με την οποία κρίθηκε ότι η αναίρεση ασκείται παραδεκτώς και στην περίπτωση αντίθεσης της προσβαλλόμενης προς απόφαση του ΕΔΔΑ, έκρινε την αναίρεση βάσιμη με επιχειρηματολογία αντληθείσα από αποφάσεις του ΣτΕ που εκδόθηκαν επί αιτήσεων επανάληψης¹²².

Μετά την αποδοχή της ΑΕΔδ, ζήτημα προκύπτει ως προς το εάν η κρίση του κατ' επανάληψη δικάζοντος δικαστηρίου που δέχθηκε την αντι-συμβατότητα ενδοπολιτειακής πράξης, δεσμεύει τα μετέπειτα διοικητικά δικαστήρια που τυχόν θα επιληφθούν της ίδιας πράξης στα πλαίσια άλλων

¹²¹ Αιτιολογική Έκθεση νόμου 4055/2012: «....Ενδεικτικά δε αναφέρεται ότι τα έτη 2010-2011 κατεβλήθησαν 4.000.000 ευρώ περίπου ως δίκαιη ικανοποίηση και μάλιστα στην συντριπτική πλειοψηφία για ηθική βλάβη, αφού σπανίως υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ υλικής ζημίας και υπερβάσεως του ευλόγου χρόνου.»

διαφορών. Στο αρ. 87§2Σ. προβλέπεται ότι οι δικαστές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους υπόκεινται μόνο στο Σύνταγμα και στους νόμους. Θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο διοικητικός δικαστής δεν δεσμεύεται ευθέως από τα όσα έκανε δεκτά το κατ' επανάληψη δικάζον δικαστήριο σχετικά με την συμβατότητα ή μη μιας ενδοπολιτειακής πράξης. Αφού μάλιστα για την έτερη κατηγορία κανόνων αυξημένης ισχύος, τους συνταγματικούς, ισχύει ο διάχυτος δικαστικός έλεγχος πολλών δε μάλλον για τους υποσυνταγματικούς, αλλά υπερνομοθετικούς κατ' αρ. 28Σ., κανόνες της ΕΣΔΑ θα ισχύσει επίσης ο διάχυτος έλεγχος.

B. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ

Σε κάθε νομοθετική απόπειρα θέσπισης ενός ενδίκου μέσου, υπάρχει πάντοτε η σκέψη ότι «τα δικαστήρια δεν είναι ποτέ αλάθητα». Το αρ. 20 §1 Σ. κατ' αρχήν παρέχει δικαίωμα προστασίας από τα δικαστήρια όχι όμως έναντι αυτών. Σταδιακά άλλες συνταγματικές διατάξεις κατοχύρωσαν τον δικαστικό έλεγχο των δικαστικών αποφάσεων.

Ειδικά στον τομέα της διοικητικής δικαιοσύνης, η «γνωριμία» του νομοθέτη με τα ένδικα μέσα ήταν αρχικά μάλλον διστακτική. Αυτό εξηγείται διότι ιστορικά ο έλεγχος της πανίσχυρης εκτελεστικής εξουσίας για να είναι αποτελεσματικός έπρεπε να ανατεθεί σε ένα ανώτατο δικαστήριο το οποίο ως τέτοιο παρήγαγε αμετάκλητες (μη υποκείμενες σε ένδικα μέσα) δικαστικές αποφάσεις. Γι αυτό στο διοικητικό δικονομικό δίκαιο είναι ιδιαίτερα συχνό το φαινόμενο των απαρχής αμετάκλητων αποφάσεων. Οι συνταγματικές αναθεωρήσεις πάντως, κυρίως του αρ. 95 Σ. άλλαξαν τον κανόνα αυτό αφού αφενός ο δικαστικός έλεγχος της Διοικήσεως σταδιακά αποκεντρώθηκε ανατιθέμενος και σε ΤΔΔ και επεκτάθηκε (από ακυρωτικός σε ουσίας) ενώ τα ένδικα μέσα της αναίρεσης και της έφεσης προβλέφθηκαν ρητώς στο Σύνταγμα. Πέραν τούτων, ο κοινός νομοθέτης με αφετηρία το δικαίωμα δικαστικής προστασίας του αρ. **20§1Σ.** μπορεί να προβλέψει -όπως έχει ήδη κάνει- και άλλα ένδικα μέσα σεβόμενος την διάκριση των εξουσιών. Κατά τούτο τα ένδικα μέσα που θεσμοθετούνται δεν μπορούν να ακυρώσουν δικαστικές αποφάσεις αλλά παρέχουν αρμοδιότητα στην δικαστική εξουσία να προβεί σε νέα εξέταση της υπόθεσης.¹²³

¹²² Συγκεκριμένα η απόφαση επανέλαβε την επιχειρηματολογία: α) της υπ' αρ. ΣτΕ1992/16 που εκδόθηκε μετά από ΑΕΔδ κατόπιν της απόφασης ΕΔΔΑ, *Καπετάνιος κ.α. κατά Ελλάδος*, 30.4.2015 και β) της υπ' αρ. ΣτΕ 680/2017 επί ΑΕΔδ κατόπιν της απόφασης του ΕΔΔΑ, *Σισμανίδης κ.α. κατά Ελλάδος*, 09.06.2016.

¹²³ Π.Δ. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο Πέμπτη Έκδοση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2011,σελ. 765-775

Ο δικαιολογητικός λόγος εκ νέου εξέτασης της υπόθεσης με την αίτηση επανάληψης είναι η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ στην οποία τα διοικητικά δικαστήρια-ως όργανα του ελληνικού κράτους- έχουν υποχρέωση να συμμορφώνονται κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ. Η υποχρέωση συμμόρφωσης απορρέουσα από την ΕΣΔΑ λαμβάνει υπερνομοθετική ισχύ βάσει αρ. 28§1 Σ. Υποστηρίζεται, λοιπόν, ότι η συνταγματική κατοχύρωση του ενδίκου μέσου της ΑΕΔδ ευρίσκεται στην αυξημένη ισχύ έναντι των τυπικών νόμων, που αναγνωρίζει το Σύνταγμα στην ΕΣΔΑ ως διεθνής σύμβαση κυρωμένη δια νόμου. Κατ' επέκταση η συμμόρφωση προς την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ δικαιολογεί την κατ' εξαίρεση ανατροπή του παραχθέντος δεδικασμένου με την αποδοχή της αίτησης επανάληψης της ένδικης διαδικασίας.

Επομένως, ο προβαλλόμενος λόγος επανάληψης είναι η υποχρέωση συμμόρφωσης κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ η οποία έχει υπερνομοθετική ισχύ στην εσωτερική έννομη τάξη κατ' αρ. 28Σ. Γι αυτό το ένδικο μέσο ασκείται ομοιόμορφα ανεξαρτήτως δικαστηρίου (ΤΔΔ/ΣτΕ /ΕλΣυν) και είδος δικαστικού ελέγχου (ακυρωτικός/ουσίας).

Από την ανάλυση του πρώτου μέρους ως προς την διεθνή προέλευση της επανάληψης των εθνικών διαδικασιών, γίνεται εμφανές ότι ο στόχος αυτών είναι η *restitutio in integrum*, ήτοι η ικανοποίηση του παθόντα, και όχι ένας γενικός στόχος ευθυγράμμισης της νομολογίας εκάστου κράτους-μέλους της ΕΣΔΑ προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Ο στόχος αυτός αντανακλάται στις προϋποθέσεις βασίμου που σχετίζονται με την ικανοποίηση του αιτούντα, το είδος της παράβασης και την σχέση αυτής προς την αρνητική δικαιοδοτική κρίση. Συνεπώς **η καταδικαστική κρίση του ΕΔΔΑ δεν αρκεί άνευ ετέρου για να γίνει δεκτή η αίτηση επανάληψης**. Κατά τούτο η επίκληση της σχέσης υπεροχής του δικαίου της ΕΣΔΑ ως προς την εθνική νομοθεσία κατ' **αρ. 28§1Σ.**, δεν εξηγεί από μόνη της την ανατροπή δεδικασμένου που συνεπάγεται η ΑΕΔδ.

Επιπλέον, η νομολογία του ΕΔΔΑ ως εκ της φύσεώς της δεν υπόκειται σε νομοθετική επικύρωση άρα δεν μπορεί η απόφαση του ΕΔΔΑ κατ' αρ. 28§1 να έχει αυξημένη ισχύ έναντι των εθνικών δικαστικών αποφάσεων ώστε να δύναται να ανατρέπει το δεδικασμένο που οι τελευταίες παράγουν. Άλλωστε οι προϋποθέσεις βασίμου που συνδέονται με την «κριτική» που ασκεί ο εθνικός δικαστής στην απόφαση του ΕΔΔΑ, αποδεικνύουν την ύπαρξη μια διαλογικής σχέσης μεταξύ εθνικού δικαστή και δικαστή της ΕΣΔΑ. Η διαλογική σχέση των δύο δικαστηρίων βρίσκεται στον αντίποδα της σχέσης υπεροχής που καθιερώνει το αρ. 28§1Σ. σε ό,τι αφορά στους κανόνες δικαίου διότι η σχέση υπεροχής εννοιολογικά περιλαμβάνει έναν ανώτερο και έναν κατώτερο κανόνα που προσδιορίζονται ως τέτοιοι από την εξουσία του πρώτου να επιβάλλεται στον δεύτερο έστω και άκοντος του τελευταίου.

Βάσει λοιπόν των ανωτέρω παραδοχών, η θεμελίωση της αίτησης επανάληψης της διαδικασίας μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ θα πρέπει να αναζητηθεί πρωτίστως στο αντικείμενο της ΕΣΔΑ ως προστατεύουσα τα ατομικά δικαιώματα. Σύμφωνα με το **αρ. 25 §1 Σ.** *«τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους τελούν υπό την εγγύηση του κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους.»* Η εγγυητική υποχρέωση που υπέχουν τα κρατικά όργανα βάσει του άρθρου αυτού, συνεπάγεται μια ρητή επιταγή προς τις κρατικές εξουσίες να προβαίνουν με θετικά μέτρα στην εξασφάλιση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Κατά τούτο **ο εθνικός νομοθέτης θεσπίζοντας την δικονομική δυνατότητα επανεξέτασης μιας ένδικης υπόθεσης λόγω καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, υλοποιεί την συνταγματική υποχρέωση όχι μόνο να αναγνωρίζει αλλά και να διασφαλίζει την πραγματική άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων.**

Πρακτική συνέπεια των ανωτέρω είναι ότι, χαρακτηριζόμενος ως παθών, ο προσφεύγων ενώπιον του ΕΔΔΑ αιτείται στα εθνικά δικαστήρια την προστασία των ατομικών του δικαιωμάτων κατ' αρ. 25§1Σ. μέσω της επανάληψης της ένδικης διαδικασίας η οποία (διαδικασία) κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ότι παραβίασε την ΕΣΔΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: Η ΑΕΛΔ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΕΣ ΕΝΝΟΜΕΣ ΤΑΞΕΙΣ¹²⁴

Μέχρι σήμερα η δυνατότητα επανάληψης των ένδικων διοικητικών διαδικασιών είτε με την θέσπιση ειδικού ενδίκου μέσου είτε βάσει του υπάρχοντος δικονομικού πλαισίου προβλέπεται σε δέκα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πρόκειται για την Εσθονία, Φινλανδία, Γαλλία, Ελλάδα, Λετονία, Λιθουανία, Πολωνία, Ρουμανία, Σερβία και Τουρκία.

Τα κριτήρια για την επανάληψη των εθνικών διαδικασιών στις χώρες αυτές είναι κατ' ουσίαν ίδια με αυτά που αναφέρονται στην Rec (2000)2 δηλαδή η παραβίαση της Σύμβασης με ουσιαστική διάταξη ή μέσω της τηρούμενης διαδικασίας και η συνακόλουθη ανάγκη της επαναφοράς των πραγμάτων στην κατάσταση που θα υπήρχε εάν δεν είχε διαπιστωθεί η παράβαση (*restitutio in integrum*). Βασικός ανασταλτικός παράγοντας για την μη θεσμοθέτηση αντίστοιχου ενδίκου μέσου στις λοιπές χώρες συνιστά η ασφάλεια δικαίου που ειδικά στην διοικητική δικαιοσύνη μεταφράζεται στην ανάγκη σταθερότητας των διοικητικών καταστάσεων. Παρακάτω παρουσιάζονται ανά χώρα οι διαφορετικές δικονομικές ρυθμίσεις.

A. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΡΥΘΜΙΣΕΩΝ

i) Εσθονία

Στην Εσθονία προβλέπεται έκτακτο ένδικο μέσο στα αρ. 204 (1) και 240(2) (8) του ΕσθΚΔΔ. Η αποκλειστική προθεσμία άσκησης είναι 6 μήνες από την έκδοση¹²⁵ της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ. Μεταξύ δε των ενεργητικά νομιμοποιούμενων προσώπων, δικαίωμα άσκησης αίτησης επανάληψης έχει, πέραν του προσφεύγοντος, οποιοσδήποτε τρίτος είχε δικαίωμα παρέμβασης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων έστω και εάν δεν το άσκησε. Αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση της αίτησης επανάληψης είναι το Ανώτατο Συνταγματικό Δικαστήριο της Εσθονίας (*Riigikohus*).

Μέχρι τον Μάιο 2015 είχε εκδοθεί μόνο μία απόφαση σχετική με την προηγούμενη καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ, *Mikolenko v. Estonia*, 08.10.2009. Με την απόφαση αυτή το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο εγκλεισμός του αιτούντος αλλοδαπού σε κέντρο κράτησης, με σκοπό την απέλασή του, διάρκειας άνω των 3 ετών και 11 μηνών, ήταν υπερβολικής διάρκειας με αποτέλεσμα να παραβιάζεται το αρ. 5§1 περ. στ. ΕΣΔΑ. Συνακόλουθα, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Εσθονίας¹²⁶ ακύρωσε τις

¹²⁴ Έγγραφο της Steering Committee for Human Rights DH-GDR (2015)008 Rev σε συνδυασμό με τα στοιχεία από την ιστοσελίδα <https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Reopening-en.asp>.

¹²⁵ Η αναφορά της Εσθονικής κυβέρνησης ενώπιον της CM δεν διακρίνει εάν η δμηνη προθεσμία εκκινεί από την έκδοση ή την οριστικοποίηση. Αν και θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ξεκινά από την οριστικοποίηση.

¹²⁶ *Riigikohus*, Case no. 3-3-2-2-10, 08.06.2011

δικαστικές αποφάσεις οι οποίες επιμήκυναν την διάρκεια κράτησής του. Περαιτέρω, ανέπεμψε την υπόθεση στην Διοίκηση προκειμένου να αποφασίσει για την αποζημίωση του αιτούντος και για πιθανή ανάκληση της απόφασης απέλασης.

ii) Φινλανδία

Δεν προβλέπεται έκτακτο ένδικο μέσο επανάληψης σε περίπτωση καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ. Μολαταύτα, το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο της Φινλανδίας με την από 27.2.2015 απόφασή του, έκρινε ότι μια καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ εμπίπτει στην έννοια των «νέων πραγματικών περιστατικών» που επιτρέπουν, βάσει του Φινλανδικού ΚΔΔ, την ακύρωση δικαστικής απόφασης. Μάλιστα στην υπό κρίση υπόθεση, λόγω της καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, *X. v. Finland*, 03.07.2012, το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι η αίτηση ακύρωσης της εθνικής απόφασης, συνεπεία καταδίκης από το ΕΔΔΑ, είναι απρόθεσμη.

iii) Γαλλία

Όπως και στην περίπτωση της Φινλανδίας, η γαλλική διοικητική δικαιοσύνη δεν έχει θεσπίσει κάποιο ένδικο μέσο επανάληψης. Σε αντίθεση όμως με την Φινλανδία, το Conseil d' Etat έκρινε¹²⁷ ότι η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ βάλλει κατά της ασφάλειας δικαίου. Κατά τούτο μόνο ο νομοθέτης έχει την εξουσία να προβλέψει τέτοιου είδους επανεξέταση. Μολαταύτα με την από 30.07.2014 απόφασή του, το Γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας (σχηματισμός μείζονος σπουδαιότητας: *Assemblée du contentieux*) έκρινε ότι μια καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ συνιστά ένα νέο στοιχείο το οποίο η Διοίκηση έχει υποχρέωση να λάβει υπόψιν της στο στάδιο επιβολής της διοικητικής κύρωσης που κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ως παραβιάζουσα την Σύμβαση. Σ' ενάντια περίπτωση η Διοίκηση προβαίνει σε παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας.

iv) Λετονία

Στην έννομη τάξη της Λετονίας, η καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ ή άλλου διεθνούς/υπερεθνικού δικαστηρίου δημιουργεί υποχρέωση συμμόρφωσης τόσο για την Διοίκηση όσο και για τα εθνικά δικαστήρια. Πιο αναλυτικά, η Διοίκηση οφείλει αυτεπαγγέλτως να λάβει υπόψιν της καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ επανεξετάζοντας την σχετική διοικητική υπόθεση (αρ. 88§2 ΛετΚΔΔ). Παράλληλα προβλέπεται η δυνατότητα άσκησης αίτησης επανάληψης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων ενόψει νέων στοιχείων (αρ.353 ΛετΚΔΔ). Βασική διαφορά από τα λοιπά νομικά συστήματα είναι ότι, η αίτηση δύναται να στρέφεται μόνο κατά αποφάσεων εκδοθεισών από τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια διοικητικά δικαστήρια. Οι αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Λετονίας δεν υπόκειται σε αυτό το έκτακτο ένδικο μέσο. Κατά τούτο η

θεσμοθετημένη υποχρέωση της Διοίκησης είναι λογικό συμπλήρωμα που κατ' εξοχήν καλύπτει τις αποφάσεις αυτές. Κατά τα λοιπά, η προθεσμία άσκησης, όπως και στην Ελλάδα, είναι τρεις μήνες από την οριστικοποίηση της απόφασης του ΕΔΔΑ. Δικαιούμενοι είναι όσοι ήταν διάδικοι ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων σε αντίθεση με την ΑΕΔδ όπου ενεργητικά νομιμοποιείται μόνο ο προσφεύγων ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου. Τέλος μια ακόμα διαφοροποίηση από τις λοιπές έννομες τάξεις, συνίσταται στο γεγονός ότι η απόφαση του κατ' επανάληψη δικάζοντος δικαστηρίου δύναται να προσβληθεί αυτοτελώς με τα εγχώρια ένδικα μέσα.

ν) Λιθουανία

Προβλέπεται ρητώς η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων εντός προθεσμίας τριών μηνών από όταν ο αιτών έλαβε γνώση ή όφειλε να λάβει γνώση της απόφασης του ΕΔΔΑ. Περαιτέρω, επανάληψη των εθνικών διαδικασιών προβλέπεται στην βάση τη ευθυγράμμισης της εσωτερικής νομοθεσίας με την νομολογία του ΕΔΔΑ έστω και εάν η καταδικαστική απόφαση δεν αφορά την Λιθουανία. Πρόκειται για την μόνη έννομη τάξη που προσδίδει στην νομολογία του ΕΔΔΑ ισχύς «ερμηνευτικού δεδικασμένου» ως λόγο επανεξέτασης των εθνικών δικαστικών αποφάσεων. Κατ' επέκταση αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση της αίτησης επανάληψης είναι το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο.

vi) Πολωνία

Στα πλαίσια του πολωνικού δικονομικού δικαίου, το Συνταγματικό Δικαστήριο δύναται να επαναλάβει τις ένδικες διαδικασίες (όλων των δικαιοδοσιών) εφόσον αυτές κριθεί ότι παραβιάζουν το νόμο ή κάποια διεθνή συνθήκη. Πέραν τούτου, γενικά η αίτηση επανάληψης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, μετά από απόφαση οποιουδήποτε διεθνούς δικαιοδοτικού μηχανισμού, προβλέπεται στο οικείο άρθρο του ΠολωνΚΔΔ και η προθεσμία άσκησης είναι 3 μήνες. Κατά ανώτατο χρονικό όριο η επανάληψη των εθνικών διοικητικών διαδικασιών ζητείται εντός 5 ετών από την έκδοση της εγχώριας δικαστικής απόφασης¹²⁸. Ειδικά σε περίπτωση διάγνωσης από το ΕΔΔΑ¹²⁹ παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, η προθεσμία άσκησης αίτησης επανάληψης είναι ένας μήνας από την οριστικοποίηση της καταδίκης.

vii) Ρουμανία

Η αίτηση επανάληψης είναι ίδια με την προβλεπόμενη στην ημεδαπή διοικητική δικονομία όσον αφορά την προθεσμία (3 μήνες) και τον σκοπό της επανάληψης (τήρηση της *restitutio in integrum*

¹²⁷ CE, Section, 4.10.2012, no 328.502

¹²⁸ Αν και σύντομο, το εν λόγω χρονικό διάστημα κρίθηκε συνταγματικά ανεκτός περιορισμός με στόχο την ασφάλεια δικαίου, λόγω της ομοιόμορφης εφαρμογής του σε όλες τις περιπτώσεις επανάληψης διοικητικών διαδικασιών.

¹²⁹ Η ειδική αυτή προθεσμία για την επανάληψη λόγω παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης ισχύει ανεξαρτήτως δικαστηρίου που διέγινε την παράβαση (εθνικό/ΕΔΔΑ/ΔΕΕ),

όπου εξακολουθεί να υπάρχει παραβίαση). Χωρίς να διαφοροποιείται ως προς το αρμόδιο δικαστήριο (αυτό που εξέδωσε την προσβαλλόμενη ενώπιον του ΕΔΔΑ δικαστική κρίση) και το πρόσωπο που νομιμοποιείται ενεργητικά να την καταθέσει (μόνο ο προσφεύγων ενώπιον του ΕΔΔΑ).

viii) Σερβία

Σε ό,τι αφορά στην Σερβία, η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων ως έκτακτο ένδικο μέσο προβλέπεται από το 2009 στο αρ. 56 του οικείου νόμου (Law on Administrative Disputes). Βασική προϋπόθεση όπως και στην ελληνική διοικητική δικονομία είναι να συνδέεται αιτιωδώς η διαγνωσθείσα παράβαση με την προγενέστερη εθνική δικαστική κρίση.

ix) Τουρκία

Στην Τουρκία η επανάληψη των εθνικών διοικητικών διαδικασιών προβλέπεται τόσο για την δικαιοδοσία των διοικητικών δικαστηρίων όσο και για την δικαιοδοσία των στρατιωτικών διοικητικών δικαστηρίων. Η προθεσμία άσκησης είναι 1 έτος από την οριστικοποίηση της απόφασης του ΕΔΔΑ. Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, ανώτατο χρονικό όριο για την επανάληψη είναι 10 χρόνια από την έκδοση της αμετάκλητης εθνικής δικαστικής απόφασης. Η δεύτερη αυτή προθεσμία στόχο έχει να διασφαλίσει την μη ανατροπή διοικητικών καταστάσεων μετά την πάροδο εύλογου χρόνου από όταν η εθνική δικαστική κρίση παρήγαγε έννομα αποτελέσματα στην τουρκική έννομη τάξη. Μέχρι στιγμής δεν έχει υπάρξει εφαρμογή της διάταξης.

B. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

i. Γενικά συμπεράσματα

Τα παραπάνω στοιχεία, έρχονται να καταγράψουν τους τρόπους με τους οποίους διαφορετικά δικαιοσύνη συστήματα αντιμετωπίζουν τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ σε συνδυασμό με τα ιδιαίτερα ιστορικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά τους αλλά και τις νομικές παραδόσεις τους. Έτσι, στην Τουρκία όπου ο στρατός διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην δημόσια ζωή της χώρας, η επανάληψη μπορεί να ζητηθεί και για αποφάσεις στρατιωτικών διοικητικών δικαστηρίων. Από την άλλη, στην Πολωνία η παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης συνιστά εξειδικευμένο λόγο επανάληψης γεγονός που καταδεικνύει την συχνότητα του φαινομένου της άνισης μεταχείρισης¹³⁰ εκ μέρους της Διοίκησης

¹³⁰ ΕΔΔΑ, *Baczowski and Others v. Poland*, 03.05.2007: παραβίαση αρ. 14ΕΣΔΑ λόγω απαγόρευσης πορείας ομοφυλόφιλων στην Βαρσοβία. *Luczak v. Poland*, 27.11.2007 παραβίαση αρ. 14 με μη χορήγηση επιδόματος κοιν. ασφάλισης λόγω εθνικότητας, *Kozak v. Poland*, 07.05.2013 παραβίαση αρ. 14 λόγω μη αναγνώρισης κληρονομικής διαδοχής επί τη βάση ομοφυλοφιλίας.

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν την ανασφάλεια δικαίου που προκαλείται από την ανατροπή του δεδουλευμένου, ορισμένες έννομες τάξεις έθεσαν ανώτατη **προθεσμία** για την άσκηση του ένδικου μέσου. Έτσι στην Τουρκία και την Πολωνία θεσμοθετήθηκε -πέραν της “γνήσιας”- και μια “καταχρηστική” προθεσμία¹³¹ άσκησης της αίτησης επανάληψης που εκκινεί από την έκδοση της τελικής εθνικής κρίσης. Στην Ελλάδα δεν προβλέπεται κάτι τέτοιο. Γι αυτό πιθανά η “γνήσια” προθεσμία άσκησης είναι από τις πλέον σύντομες -90 ημέρες-.

Μια άλλη σημαντική διαφοροποίηση από την ημεδαπή ΑΕΔδ σχετίζεται με την ύπαρξη σε ορισμένες χώρες, Συνταγματικού Δικαστηρίου ή άλλου Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου που αποφαινεται δεσμευτικά για την ερμηνεία νόμου. Έτσι στις βαλτικές χώρες, **αρμόδιο δικαστήριο**¹³² για την εξέταση της επανάληψης είναι το ανώτατο δικαστήριο της χώρας και όχι το δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση, την σχετική με την διαγνωσθείσα από το ΕΔΔΑ παράβαση.

Κατά τα λοιπά, η ημεδαπή ρύθμιση δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις από τις αντίστοιχες αλλοδαπές καθώς όλες θέτουν στο επίκεντρο την **restitutio in integrum**. Εξαίρεση αποτελεί η Λιθουανία η οποία προβλέπει την επανάληψη ανεξαρτήτως βλάβης του αιτούντος με σκοπό την ευθυγράμμιση της εθνικής νομολογίας με την νομολογία του ΕΔΔΑ.

Η εθνική ρύθμιση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αυστηρότερη από αντίστοιχες αλλοδαπές στο βαθμό που **δικαίωμα άσκησης** αναγνωρίζεται μόνο στον προσφεύγοντα του ΕΔΔΑ και τους διαδόχους του. Η δε επανάληψη ρητώς επιτρέπεται μόνο επί αποφάσεων του ΕΔΔΑ και όχι λοιπών διεθνών δικαστηρίων.

Σχηματικά οι υπό κρίση χώρες θα μπορούσαν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: 1) αυτές που προβλέπουν ρητώς ένδικο μέσο επανάληψης¹³³, 2) αυτές που εντάσσουν την απόφαση του Στρασβούργου στο ήδη υπάρχον δικονομικό πλαίσιο αναθεώρησης υπό την έννοια «νέα στοιχεία» που δικονομικά επιτρέπει την επανεξέταση¹³⁴ και 3) τέλος η Γαλλία όπου καθιερώνει νομολογιακά υποχρέωση της Διοίκησης για επανεξέταση λόγω μη θέσπισης ενδίκου μέσου επανάληψης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

¹³¹ 10 και 5 έτη αντίστοιχα.

¹³² Στην Λετονία οι αποφάσεις του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου της χώρας είναι απρόσβλητες έστω και εάν έχει υπάρξει καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ.

¹³³ Ελλάδα, Εσθονία, Λιθουανία, Πολωνία (εν μέρει), Ρουμανία, Σερβία, Τουρκία.

¹³⁴ Λετονία, Φινλανδία και Πολωνία (εν μέρει για το ζήτημα της ίσης μεταχείρισης που δεν διακρίνει μεταξύ εθνικών/διεθνών δικαστηρίων)

Η Ελλάδα ανήκει, όπως και η πλειοψηφία των εξεταζόμενων χωρών, στην πρώτη κατηγορία καθώς το προϋπάρχον –της ΑΕΔδ- δικονομικό πλαίσιο δεν προέβλεπε δυνατότητα αναθεώρησης ενόψει «νέων στοιχείων»¹³⁵.

ii. Σχέση ΑΕΔδ με υποχρέωση συμμόρφωσης της Διοίκησης: η νομολογία του Conseil d' Etat

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η νομολογία του Conseil d' Etat σύμφωνα με την οποία, εξαιτίας της απουσίας ειδικού νομοθετικού πλαισίου επανάληψης, καθιερώνεται υποχρέωση της Διοίκησης σε επανεξέταση της υπόθεσης ενόψει της απόφασης του ΕΔΔΑ. Τυχόν μη επανεξέταση θεμελιώνει παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας. Η λύση αυτή προτάθηκε **επικουρικώς** διότι τυχόν νομολογιακή διαμόρφωση του ενδίκου μέσου της αίτησης επανάληψης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, θα στοιχειοθετούσε ανεπίτρεπτη εκ μέρους του δικαστή άσκηση νομοθετικής εξουσίας.

Κατ' αναλογία, τίθεται το ερώτημα εάν στην εθνική έννομη τάξη, μολοντί προβλέπεται ένδικο μέσο ΑΕΔδ, συντρέχει **αυτοτελής υποχρέωση της Διοίκησης** να λαμβάνει υπόψιν της την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ που αφορά την, σχετική με την κρίση του Στρασβούργου, δυσμενή διοικητική πράξη/παράλειψη. Το ερώτημα δεν στερείται πρακτικής σημασίας, διότι σε καταφατική περίπτωση **θεμελιώνεται παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας εκ μέρους της Διοίκησης** η οποία προσβάλλεται αυτοτελώς ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με τα οικεία ένδικα βοηθήματα.

Για το θέμα αυτό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αποφάσεις ΣτΕ 4643/2011 και 2310/2016. Στην πρώτη απόφαση το δικαστήριο θεμελίωσε στο αρ. 46 ΕΣΔΑ την υποχρέωση της Διοίκησης σε επανεξέταση μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Στην δεύτερη απόφασή του, το ΣτΕ επιβεβαίωσε ότι σε περίπτωση καταδικαστικής απόφασης του ΕΔΔΑ, η Διοίκηση μη απαντώντας σε υποβληθέν αίτημα παρέλειψε οφειλόμενη νόμιμη ενέργεια. Ως εκ τούτου έκανε δεκτή την αίτηση ακύρωσης και ανέπεμψε το θέμα στην Διοίκηση. Κατά τον χρόνο έκδοσης ανφότερων των αποφάσεων ήταν εν ισχύ το αρ. 105^A ΚΔΔ. Συμπερασματικά, λοιπόν, κατά την ελληνική νομολογία η Διοίκηση έχει **και** αυτοτελώς υποχρέωση συμμόρφωσης στην καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ παράλληλα με την πρόβλεψη ένδικου μέσου επανάληψης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Η κρίση αυτή στηρίχθηκε στην υπερνομοθετικής (κατ' αρ. 28§1Σ.) ισχύος διάταξη του αρ. 46 ΕΣΔΑ.

¹³⁵ Στον ΚΔΔ και στην δικονομία του ΕλΣυν η εμφάνιση νέων στοιχείων δεν συνιστά λόγο αναθεώρησης ενώ ειδικά οι αποφάσεις της ΟΛΕλΣυν ήταν απρόσβλητες. Στην δικονομία του ΣτΕ δεν προβλέπεται καν δυνατότητα αναθεώρησης.

Γενικά το ζήτημα της υποχρέωσης της Διοίκησης σε συμμόρφωση προς δικαστικές αποφάσεις ρυθμίζεται στο 95§5 Σ. και στον εκτελεστικό αυτού ν. 3068/2002. Από τον συνδυασμό των ρυθμίσεων¹³⁶ δεν συνάγεται ότι η Διοίκηση υπέχει υποχρέωση συμμόρφωσης προς την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Αυτό που μπορεί να γίνει δεκτό είναι ότι από την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ απορρέει η υποχρέωση της Διοίκησης σε επανεξέταση της διοικητικής υπόθεσης για την οποία απεφάνθη το ΕΔΔΑ ότι παραβιάζει την ΕΣΔΑ. Η δε υποχρέωση αυτή στηρίζεται λιγότερο στην υπερνομοθετική ισχύ της ΕΣΔΑ κατ' αρ. 28§1Σ. δεδομένης της αρχής της νομιμότητας που διέπει την δράση της Διοίκησης και περισσότερο στην εγγυητική των ατομικών δικαιωμάτων υποχρέωση του κράτους ως το σύνολο των οργάνων του κατ' αρ. 25Σ.

Δεδομένης της 90ήμερης προθεσμίας άσκησης ΑΕΔδ, η άσκηση αυτής κατά κανόνα θα προηγηθεί της δικαστικής προσβολής της παράλειψης της Διοίκησης, η οποία στοιχειοθετείται το πρώτον μετά την πάροδο τριμήνου από την υποβολή του αιτήματος. Οι δύο δικονομικές διαδικασίες (ΑΕΔδ & δικαστική προσβολή της παράλειψης) πρέπει να θεωρηθούν αλληλοαποκλειόμενες αφού η ΑΕΔδ είναι αβάσιμη εάν έχει προηγηθεί πράξη άλλου οργάνου που έχει θεραπεύσει την παράβαση^{137 138}. Σε περίπτωση που προηγηθεί η εκδίκαση της ΑΕΔδ, η μεταγενέστερη κρίση κατά της παράλειψης της Διοίκησης θα απορριφθεί ελλείψει αντικειμένου.

¹³⁶ Αρ.1 ν. 3068/2002 ως ισχύει: «...Δικαστικές αποφάσεις κατά την έννοια του προηγούμενου εδαφίου είναι όλες οι αποφάσεις των διοικητικών, πολιτικών, ποινικών και ειδικών δικαστηρίων που παράγουν υποχρέωση συμμόρφωσης (ενν. τις αναγνωριστικές) ή είναι εκτελεστές κατά τις οικείες δικονομικές διατάξεις... Δεν είναι δικαστικές αποφάσεις κατά την έννοια του παρόντος πλην των κηρυχθεισών εκτελεστών αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων»

¹³⁷ ΣτΕ 2603/2016: «..... εφόσον μετά τις προαναφερθείσες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, η αιτούσα υπέβαλε αίτηση προς την Διοίκηση, προκειμένου, μεταξύ άλλων, το ακίνητό της να κηρυχθεί αναγκαστικώς απαλλοτριωτέο και η απόρριψη του αιτήματος αυτού ακυρώθηκε από το Δικαστήριο(άρα προηγήθηκε πράξη άλλου οργάνου), η αιτούσα έχει τύχει... δικαστικής προστασίας και καθίσταται άνευ αντικειμένου η επανεκδίκαση της αρχικής, από 28.11.1998, αιτήσεως ακυρώσεως κατά της σιωπηρής άρνησης της Διοίκησης να απαλλοτριώσει την ιδιοκτησία της, την οποία επιδιώκει με την κρινόμενη αίτηση επανάληψης της διαδικασίας.»

¹³⁸ Ως θεραπεία της παράβασης λογίζεται στην περίπτωση αυτή η δικαστική κρίση που ακύρωσε την παράλειψη και ανέπεμψε την υπόθεση στην Διοίκηση.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ΑΕΔδ συνδέεται με δύο νομικά συστήματα, την εθνική έννομη τάξη από την μία πλευρά και το περιφερειακό σύστημα προστασίας της ΕΣΔΑ από την άλλη. Μια πλήρης κατανόηση του ενδίκου μέσου αλλά και μια αποτίμηση των προοπτικών εφαρμογής του υποχρεωτικά θα περιλαμβάνει τις δύο αφετηρίες του.

Υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου, η επανάληψη των εθνικών διαδικασιών συνιστά πραγμάτωση της κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ υποχρέωσης εκάστου κράτους σε συμμόρφωση προς τις καταδικαστικές εις βάρος του αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Το καταστατικό όργανο του ΣΕ, η Επιτροπή των Υπουργών, έχει προτείνει την επανάληψη ως το πλέον αποτελεσματικό μέτρο συμμόρφωσης που δύναται να οδηγήσει στην *restitutio in integrum* για τον παθόντα. Με την επανάληψη τίθεται στο επίκεντρο η - προγενέστερη της απόφασης του ΕΔΔΑ- εθνική δικαστική κρίση η οποία εξακολουθεί, κατά το χρόνο άσκησης ΑΕΔδ, να παράγει έννομα αποτελέσματα.

Για το εσωτερικό δίκαιο, η αίτηση επανάληψης παρέχει στον θιγόμενο το δικαίωμα να αιτηθεί την εκ νέου κρίση της υπόθεσής του από τα εθνικά δικαστήρια διότι παραβιάστηκαν τα ατομικά του δικαιώματα όπως αυτά ερμηνεύτηκαν από την απόφαση του ΕΔΔΑ. Επιπλέον με την αίτηση πραγματώνεται η κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ συμμόρφωση της Ελλάδος προς την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Η δικαστική προστασία λοιπόν κατ' αρ. 20§1 Σ. δικαιολογεί την εκ νέου κρίση της διαφοράς για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων κατ' αρ. 25§1Σ.. Παράλληλα, μόνη η θεσμοθέτηση της ΑΕΔδ πραγματώνει την τήρηση των κατ' αρ. 28§1 Σ. διεθνών δεσμεύσεων της χώρας που απορρέουν από την ΕΣΔΑ και συγκεκριμένα την κατ' αρ. 46 ΕΣΔΑ υποχρέωση συμμόρφωσης.

Από νωρίς το Δικαστήριο του Στρασβούργου είχε τονίσει ότι *«η υλοποίηση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κατάσταση –κυρίως την οικονομική- που επικρατεί στο εν λόγω κράτος»*. Παρέπεται ότι το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ευρύ περιθώριο εκτίμησης στα κράτη-μέλη όσον αφορά στα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα. Όμως ένα δικαίωμα που χαρακτηρίζεται κοινωνικό δεν αποκλείεται από το πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης στο μέτρο που συνδέεται με ένα από τα ρητώς προστατευόμενα στην Σύμβαση δικαιώματα.

Η οικονομική κρίση που πλήττει χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου θέτει υπό ένα νέο πρίσμα την εφαρμογή της ΕΣΔΑ από τα κράτη-μέλη. Τα προγράμματα δημοσιονομικής αναπροσαρμογής, που

εφαρμόζονται ένθεν κείθεν στην Ευρώπη, οδηγούν σε περιστολή των κρατικών δαπανών πλήττοντας κατ' εξοχήν το κοινωνικό κράτος. Εκτός της συρρίκνωσης του κοινωνικού κράτους, η προώθηση ελαστικών μορφών απασχόλησης και η αύξηση της ανεργίας οδηγούν ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού να στερείται βασικών αγαθών. Μολονότι η ΕΣΔΑ προστατεύει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, αυτά δεν μπορούν να μείνουν ανεπηρέαστα από την αποδυνάμωση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Παράλληλα, η εμπόλεμη κατάσταση στην Μέση Ανατολή δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την ευρωπαϊκή ήπειρο που αποτελεί το κυρίως χωρικό πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ. Η αύξηση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού και η άνοδος νεοναζιστικών κομμάτων και οργανώσεων σε πολλές χώρες της Ευρώπης, συνεπάγονται έναν επιπλέον κίνδυνο για τα ατομικά δικαιώματα ιδίως των μεταναστών-αιτούντων άσυλο που φθάνουν στην Ευρώπη για να ξεφύγουν από τον πόλεμο και την φτώχεια που μαστίζει τα κράτη τους.

Στα πλαίσια αυτά, το νομικό σύστημα της ΕΣΔΑ, αν και ελλιπές αφού προστατεύει μόνο τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και όχι τα κοινωνικά, προσφέρει ενίοτε ασφαλιστικές δικλίδες για τα άτομα. Η διεθνοποίηση της διαφοράς με την άσκηση ατομικής προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ δίνει την δυνατότητα έκδοσης μιας δικαστικής κρίσης απαλλαγμένης από τις εθνικές οικονομικές και πολιτικές επιλογές. Μολονότι η δικαστική εξουσία κάθε κράτους-μέλους είναι διακριτή από την νομοθετική και την εκτελεστική, τίθεται και αυτή εντός του ίδιου πλαισίου γενικής πολιτικής της χώρας. Έτσι η ελληνική νομολογία, ιδίως των διοικητικών δικαστηρίων, δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από την γενική πολιτική υιοθέτησης σκληρών μέτρων λιτότητας με στόχο την δημοσιονομική αναπροσαρμογή. Στο επίκεντρο της δικαστικής κρίσης τέθηκε το δημοσιονομικό –βραχυπρόθεσμο ή/και μακροπρόθεσμο- συμφέρον του Δημοσίου όπως αυτό προσδιορίστηκε από τα προγράμματα χρηματοδοτικής στήριξης του ESM και του IMF. Οι διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας καθόρισαν εν πολλοίς την συνταγματικότητα των περικοπών μισθών, συντάξεων και προνοιακών επιδομάτων.

Σε αυτές τις οικονομικές συνθήκες αναδεικνύεται έντονα ένα από τα βασικά εργαλεία ερμηνείας της ΕΣΔΑ: η εξελικτική ερμηνεία¹³⁹ σύμφωνα με την οποία ο βαθμός προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων δεν είναι στατικός. Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι οι συνθήκες που επικρατούν κατά τον ουσιώδη χρόνο μιας υπόθεσης μπορούν να επηρεάσουν κατάλληλα το αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης απόφασης. Η θεώρηση αυτή όμως του Δικαστηρίου δεν παγιώνεται ούτε εφαρμόζεται ομοιόμορφα σε όλες τις περιπτώσεις. Έτσι η ανεπάρκεια οικονομικών πόρων δεν αρκεί για να δικαιολογήσει την μη τήρηση της ΕΣΔΑ. Γι αυτό τυχόν περικοπές σε μισθούς,

συντάξεις και επιδόματα μπορεί να θεωρηθούν ότι προσβάλλουν κατά περίπτωση το αρ. 3 ΕΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων/απάνθρωπης-ταπεινωτικής μεταχείρισης), το αρ. 8 ΕΣΔΑ(δικαίωμα στην ιδιωτική & οικογενειακή ζωή) και το αρ. 1 1^ο ΠΠ ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην περιουσία)¹⁴⁰. Επιπλέον, δεδομένης της «αδιαφορίας» του Δικαστηρίου ως προς τον εθνικό χαρακτηρισμό των κανόνων ως συνταγματικών, τυπικών κ.α., ο έλεγχος του ΕΔΔΑ δύναται να καταλάβει ακόμα και κανόνες δικαίου που απορρέουν από τις διεθνείς δεσμεύσεις μιας χώρας στα πλαίσια προγραμμάτων στήριξης¹⁴¹. Κατά τούτο, το ΕΔΔΑ προστατεύει πληρέστερα τα ατομικά δικαιώματα των προσφευγόντων ενώπιόν του.

Ωστόσο το βάσιμο της αίτησης επανάληψης εξαρτάται από την μη συνδρομή διεθνών υποχρεώσεων ή άλλου λόγου δημοσίου συμφέροντος, όπως οι διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας στα πλαίσια του ESM και του IMF. Παράλληλα, όμως, βάσει της αρχής της επικουρικότητας γίνεται δεκτό ότι η ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ, κατοχυρώνει ένα minimum προστασίας των αναγνωριζόμενων στην Σύμβαση δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου στο μέτρο που οι ανωτέρω ισχυρισμοί προβλήθηκαν από το καθ' ου κράτος και απορρίφθηκαν από το ΕΔΔΑ, ο κατ' επανάληψη δικάζων δικαστής πρέπει να τους απορρίψει εκ νέου. Η δέσμευση του εθνικού δικαστή πηγάζει από την εγγύηση προστασίας των δικαιωμάτων του ατόμου κατ' αρ. 25§1 Σ. το οποίο κατοχυρώνει τουλάχιστον ένα minimum προστασίας. Αυτό το minimum γίνεται δεκτό ότι κατοχυρώνεται από την ΕΣΔΑ. Με την ερμηνεία λοιπόν του ΕΔΔΑ για παραβίαση θεωρείται ότι το καθ' ου κράτος δεν τήρησε στην επίδικη υπόθεση το minimum προστασίας.

Επιχειρώντας μια μελλοντική αποτίμηση του ενδίκου μέσου, κρίνεται ότι λόγω της περίπλοκης δικονομικής πορείας που προαπαιτεί η άσκησή του, δεν θα χρησιμοποιείται συχνά. Μολαταύτα η – έστω περιορισμένη σε σύγκριση με άλλα έκτακτα ένδικα μέσα- παραγόμενη εθνική νομολογία επί ΑΕΔδ θα επηρεάσει την ερμηνεία των άρθρων της ΕΣΔΑ από τα διοικητικά δικαστήρια στα πλαίσια μεταγενέστερων διοικητικών διαφορών.

Τέλος, αξίζει να τονισθεί η σχέση της ΑΕΔδ με τις αλλαγές που προωθούνται με το 16^ο ΠΠ ΕΣΔΑ¹⁴² το οποίο έχει ήδη υπογραφεί από την Ελλάδα αλλά δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ. Πιο αναλυτικά, με το πρωτόκολλο παρέχεται στα ανώτατα δικαστήρια των υψηλών συμβαλλόμενων

¹³⁹ ΕΔΔΑ, *Tyrer v. UK*, 25.04.1978, §30

¹⁴⁰ Κ. Παρασκευά, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου και οικονομική κρίση*, ΔτΑ, Νο72/2017 σελ. 345-359.

¹⁴¹ Κ. Παρασκευά, *ό.π....*, με αναφορά στην απόφαση ΕΔΔΑ, *Capital Bank AD v. Bulgaria*, 24.11.2005, όπου όμως το ΕΔΔΑ έκρινε (§110) ότι η κυβέρνηση δεν απέδειξε αρκούντως ότι η απαγόρευση δικαστικού ελέγχου εξαγοράς τράπεζας προερχόταν από τις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας προς τον IMF στα πλαίσια προγράμματος στήριξης που είχε λάβει η Βουλγαρία.

¹⁴² <https://www.prevedourou.gr/to-16o-protokollo-tis-esda-kai-to-schedio>

κρατών η δυνατότητα να υποβάλλουν στο ΕΔΔΑ αιτήματα γνωμοδοτήσεων σε ζητήματα αρχών σχετικά με την ερμηνεία ή την εφαρμογή των δικαιωμάτων και ελευθεριών που περιλαμβάνει η Σύμβαση ή τα πρωτόκολλα στο πλαίσιο υπόθεσης που εκκρεμεί ενώπιόν τους. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζεται η σύμφωνη με το ΕΔΔΑ ερμηνεία της ΕΣΔΑ εκ μέρους του συμβαλλόμενου κράτους χωρίς να έχει εκδοθεί καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ. Η εν λόγω πρωτοβουλία εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια μόνο των ανωτάτων δικαστηρίων για τα οποία η γνωμοδότηση του ΕΔΔΑ δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα όπως η αντίστοιχη διαδικασία κατ' αρ. 267 ΣΛΕΕ ενώπιον του ΔΕΕ. Στην διοικητική δικαιοσύνη όπου είναι συχνό το φαινόμενο των ανέκκλητων ή μη υποκείμενων σε αναίρεση αποφάσεων εκδιδόμενων από τα ΤΔΔ, η προδικαστική παραπομπή θα έχει περιορισμένη εμβέλεια. Συνεπώς η θέση σε ισχύ του 16^{ου} πρωτοκόλλου πιθανά να μετριάσει τις καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος της Ελλάδος σε κάθε όμως περίπτωση δεν αποκλείει την έκδοση καταδικαστικών αποφάσεων του ΕΔΔΑ και την συνακόλουθη αίτηση επανάληψης της ένδικης διαδικασίας.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η οικονομική κρίση επηρεάζει καθοριστικά τις εξελίξεις στον τομέα των ατομικών δικαιωμάτων με την νομολογία του ΕΔΔΑ να κατοχυρώνει ένα minimum προστασίας, η οποία ιδίως σε κράτη με οξυμένη δημοσιονομική κρίση κάθε άλλο παρά αυτονόητη είναι. Βέβαια η κατοχύρωση αυτή δεν αναπτύσσεται εν αγνοία ή ακόμα και αντίθετα με την βούληση των συμβαλλομένων κρατών αφού πρώτα αυτά έχουν αναγνωρίσει τον επικουρικό χαρακτήρα του ΕΔΔΑ. Έτσι με την αίτηση επανάληψης διαδικασίας ενώπιον της διοικητικής δικαιοσύνης επιδιώκεται η θεσμική κατοχύρωση αυτού του ελάχιστου πλαισίου προστασίας που παρέχει η νομολογία του ΕΔΔΑ στα άτομα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Φ. Βεγλερής , *Η σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1977
- Π.Δ. Δαγτόγλου, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο Πέμπτη Έκδοση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2011.
- Θ.Ι. Δαλακούρας, *Επανάληψη της διαδικασίας*, Αθήνα, Δίκαιο & Οικονομία, Π.Ν. Σάκκουλας, 2007
Έκθεση Επιστημονικής Υπηρεσίας της Βουλής επί του ν. 4446/2016
- Κ. Ζώη, *Συλλογή Νομολογίας Ελεγκτικού Συνεδρίου επί δικονομικών ζητημάτων (ετών 2002-2005)*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2009.
- Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα, *Η εκτέλεση των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Αθήνα, Baden Baden, 1996
- Π. Λαζαράτος, *Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο 2^η έκδοση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας Ε.Ε., 2015.
- Ε. Ρούκουνας, *Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, Αθήνα, Εστία, 1995
- Ν. Σανσονέτης, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-Ερμηνεία κατ' άρθρο*, (επιμ. Λ-Α Σισιλιάνος), 2^η έκδοση, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017
- Ι. Σαρμάς, *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας 1998.
- Λ-Α Σισιλιάνος, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου(ΕΣΔΑ)-Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- Ε. Σπηλιωτόπουλος, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Τόμος 1, 14^η έκδοση*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011
- Σ. Τρέκλη, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-Ερμηνεία κατ' άρθρο*, (επιμ. Λ-Α Σισιλιάνος), Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013
- Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Αθήνα, Εκδόσεις Θέμις, 2009.

Κ. Χρυσόγονος, *Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην Εθνική Έννομη Τάξη*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκουλα, 2001

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Χ. Αργυρόπουλος, «ΕΣΔΑ: Ιστορικότητα και προσαρμογή ο ρόλος του ΕυρΔΔΑ», ΝοΒ 57/2009

Ι. Δημητρακόπουλος-πάρεδρος ΣτΕ, «Η αίτηση επανάληψης της διαδικασίας ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας», εισήγηση στο πλαίσιο της ημερίδας «Ο διάλογος του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ», <http://www.ddikastes.gr/?q=node/2214>, ανάρτηση: 29.10.2017

Τ. Ζολώτας, *Η δέσμευση του εθνικού δικαστή από το νομολογιακό προηγούμενο και το δεδουλευμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ*, ΕφημΔΔ 1/2010.

Κ. Ζώνη, *Ζητήματα ανααιρετικού ελέγχου στη δίκη ενώπιον του Ελεγκτικού Συνεδρίου*, ΕΔΔΔ 1999.

Ε. Καραθανασόπουλος, *Καινοτομίες στο δικονομικό σύστημα του Ελεγκτικού Συνεδρίου-Σκέψεις και προτάσεις*, ΘΠΔΔ 6/2013

.Νικ. Αλ. Μηλιώνης, *Ο δημοσιονομικός δικαστής ενώπιον του ΕΔΔΑ*, ΕΕΕυρΔ 2:2003

Ε. Μωραγιάννη, *Επισκόπηση των αλλαγών που επήλθαν στη διοικητική δίκη με το Ν. 4446/2016*, ΕΔΚΑ 4/2016

Κ. Παρασκευά, *ΕΣΔΑ και οικονομική κρίση οι υποχρεώσεις των κρατών-μελών*, ΔτΑ 72/2017.

Π.Ι. Παραράς, *Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΔτΑ 56/2012

Ε.Β.Πρεβεδούρου, «*Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων*», ΘΠΔΔ 6/2015.

Τ. Προυσανίδης, *Το Ελεγκτικό Συνέδριο μετά τον ν. 4055/2012*, ΘΠΔΔ 8-9/2012

Ε.Ν. Ποδηματά «*Σκέψεις για το Δεδουλευμένο και την Εκτελεστότητα των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ στην ημεδαπή έννομη τάξη*», ΕλλΔι 2000/ 41.

Λ-Α Σισιλιάνος, «*Η αναθεώρηση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Το 14^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ*», ΝοΒ 2005/219.

Κ.Χ. Χρυσόγονος, «*Η ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά*», ΤοΣ 5/2001

Κ. Χ. Χρυσόγονος, *Η επανάληψη της ποινικής διαδικασίας ύστερα από απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΝοΒ 2001

Elisabeth Lambert Abdelgawad, *The execution of judgments of the European Court of Human Rights*, 2nd edition, Strasbourg, Council of Europe publishing, 2008

ΙΣΤΟΓΡΑΦΙΑ

<http://www.coe.int/en/web>

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?FileID=15228&lang=EN>

<https://www.prevedourou.gr/to-15o-πρωτόκολλο-για-την-τροποποίηση-τη>

<https://www.prevedourou.gr/to-16o-πρωτόκολλο-της-εσδα-και-το-σχέδιο>

<http://europeanmovement.eu/who-we-are/history>

<http://www.hellenicparliament.gr/Diethneis-Drastiriotites/Diethnes-Perivallon/Diethneis-Organismoi>

<https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Reopening-en.asp>

[http://hudoc.exec.coe.int/eng#{"EXECIdentifier":\["004-15567"\]}](http://hudoc.exec.coe.int/eng#{)

<http://www.ddikastes.gr/?q=node/2214>

<http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts/accessioneu&c=fre>

<https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cddh/reformechr/Reopening-en.asp>

Έγγραφο από το site <https://www.coe.int/en>: Steering Committee for Human Rights DH-GDR (2015)008 Rev.

Ε.Β. Πρεβεδούρου, *Το 15ο πρωτόκολλο για την τροποποίηση της ΕΣΔΑ*, 2013
<https://www.prevedourou.gr/to-15o-πρωτόκολλο-για-την-τροποποίηση-τη> τελευταία επίσκεψη: 8-9-2017

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΕΠΑΦΕΣ

- κ. Αθανασόπουλος Ιωάννης, γραμματέας VII Τμήματος ΕλΣυν.
- κ. Δαούτης Σωτήρης, γραμματέας γραφείου καταθέσεων του ΣτΕ
- κ. Ζυμοστρά Γεωργία, γραφείο νομολογίας Διοικητικού Εφετείου Αθηνών
- κ. Νικολόπουλος Δημήτρης, προϊστάμενος γραμματείας Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών.